

**T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**1970'LERDE CHP'NİN 2000'LERDE AKP'NİN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
GÖZDE MÜŞERREF GEZGÜÇ**

**TEZ DANIŞMANI
YRD.DOÇ.DR. İLKNUR TÜRE**

**AĞUSTOS, 2011
MUĞLA**

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

1970'LERDE CHP'NİN 2000'LERDE AKP'NİN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

HAZIRLAYAN
GÖZDE MÜŞERREF GEZGÜÇ

Sosyal Bilimler Bilimleri Enstitüsünde
"Yüksek Lisans"
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 12.09.2011
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 15.08.2011

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Turgay UZUN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

AĞUSTOS, 2011
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün **06.01.2011** tarih ve **597/6** sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **25/4** maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gözde Müşerref GEZGÜÇ'ün "1970'lerde CHP'nin 2000'lerde AKP'nin Yükselişi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı tezini incelemiş ve aday 15/08/2011 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin yeterli olduğuna oy birliği ile karar verildi.

(Kabul)

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. İlknur TÜRE

Üye

Prof. Dr. Turgay UZUN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Bünyamin BEZCİ

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "1970'LERDE CHP'İN 2000'LERDE AKP'İN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/09/2011

GÖZDE MÜŞERREF GEZGÜÇ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : GEZGÜÇ

Adı : GÖZDE MÜŞERREF

Kayıt No:412682

TEZİN ADI

**Türkçe : 1970'LERDE CHP'NİN 2000'LERDE AKP'NİN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

**Y. Dil : A COMPARATIVE STUDY ON CHP'S RISE IN THE 1970S AKP'S RISE IN
THE 2000S**

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 15/08/2011

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : TÜRE, İLKNUR

Ünvanı : YRD. DOÇ. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 143

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. CHP'İN 1970'LERDEKİ YÜKSELİŞİ
2. AKP'İN DOĞUŞU VE YÜKSELİŞİ
3. CHP VE AKP'İN YÜKSELİŞLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. CHP
2. AKP
3. SOSYAL DEMOKRASİ
4. MUHAFAZAKAR DEMOKRASİ
5. SEÇİMLER
6. ORTANIN SOLU
7. MİLLİ GÖRÜŞ
8. BÜLENT ECEVİT
9. RECEP TAYYİP ERDOĞAN

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. RPP
2. JDP
3. SOCIAL DEMOCRACY
4. CONSERVATIVE DEMOCRACY
5. ELECTIONS
6. CENTRE OF LEFT
7. NATIONAL VIEW
8. BULENT ECEVIT
9. RECEP TAYYIP ERDOGAN

1- Tezinden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum 2- Tezinden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 12/09/2011

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin iki değişik döneminde toplumdan ilgi ve önemli destek görmüş CHP ve AKP'nin yükselişlerine neden olan etkenleri dönemin koşulları ve özgüllüğü çerçevesinde, ilk başta ayrı bölümlerde ele alınmış daha sonra da karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Türkiye'de solun siyasal yaşama girişi Türkiye'nin 1960'lı yıllardaki hızlı sanayileşme dönemine rastlamaktadır. Bu dönemi incelerken sanayileşme ve hızlı değişme olgusunun siyasete olan etkisi üzerinde durulmuştur. 1960'larda CHP'nin politik yelpazede kendi konumunu belirtmesiyle birlikte politik hayatta ideolojik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu açıdan CHP'nin 1973 seçimi ve ardından 1977 seçiminde gösterdiği seçim başarısı ve istikrarlı yükseliş siyasi yelpazede sola ve sosyal demokrasiye denk düşmüştür.

2000'li yılların başından itibaren Türkiye siyasetindeki değişime en uygun cevabı veren AKP 2002 ve 2007 seçimlerinde iktidara gelmiştir. AKP'nin istikrarlı başarısı çoğu akademisyen tarafından merkez sağda neoliberal hegemonyanın ihtiyaçlarına en iyi cevap veren parti olmasına bağlanmaktadır. Onun bu istikrarlı başarısıyla birlikte siyaset bilimi literatürüne "Muhafazakar Demokrasi" kavramı da girmiştir.

CHP'nin 1970'lerdeki yükselişi ile 2000'lerde yeni kurulan AKP'nin karşılaştırılması oldukça riskli olmakla birlikte, bu iki partinin dönemsel yükselişleri, toplumdan aldıkları desteğin nedenlerinin ortaya konması Türkiye siyasetinin geçirdiği değişimi anlamaya yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de sağın yükselişi ile solun yükselişi arasında nasıl bir ilişki olabileceğini niteliksel ve niceliksel öğeler açısından incelenmiş; CHP ve AKP'nin desteklerinin özgül nitelikleri ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: CHP, AKP, Ortanın Solu, Milli Görüş, Sosyal Demokrasi, Muhafazakar Demokrasi, Seçimler, İthal İkameci Sanayileşme, Neoliberalizm, Bülent Ecevit, Recep Tayyip Erdoğan

ABSTRACT

In this work, the factors, which effect the rise of JDP (*Justice and Development Party*) and RPP (*Republican People's Party*) within the context of the unique conditions of their cycle, have been analyzed firstly as separate chapters and then as comparative.

In Turkey, leftist political views' entry to political life has been coincided with the rapid industrialization period in 1960's. While examining of this period, the effects of industrialization and rapid changes to the politics have been focused. In 1960's, when RPP has been stated its position on political spectrum, some ideological differences in political life have been emerged. In this respect, the success of RPP from 1973 and 1977 elections has been suited to left and social democracy on political spectrum.

From the beginning of 2000s, JDP, which described as a political party that respond with the most suitable answer to the change in Turkish political agenda, come into power by 2002 and 2007 elections. According to many academicians, JDP's consistent success has been connected to its ability to respond to the need on neo-liberal hegemony on center-right. Also, with this stable success the concept of "Conservative Democracy" has been entered to the literature of political science.

Furthermore, the comparative analyses of RPP's rise in 1970's and newly-formed (in 2000s) JDP could be seen as rather risky. But, these two parties' periodical rises, the reasons of huge support from society would help to understand Turkish political changes. So, this analysis could be seen as, also, "worthy to discuss".

In this work, relations of the rise of right and left in Turkey have been examined in terms of qualitative and quantitative components and also, the specific features behind the support of RPP and JDP have been set forth.

Key Words: RPP, JDP, Centre of Left, National View, Social Democracy, Conservative Democracy, Elections, Import Substitution for Industrialization, Neo-liberalism, Bulent Ecevit, Recep Tayyip Erdogan

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. YÖNTEM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.1. Siyasetin Kavramsal Çerçevesi	3
I.1.1 Karşılaştırmalı Yöntem ve Siyasetin Değişimi	3
I.1.2 Siyasal Meşruiyet, Hegemonya ve Sivil Toplum.....	5
I.1.3 Demokrasi, Siyasal Temsil ve Sosyal Sınıflar	10
I.2. 1945 Sonrası Siyaseti: İki Dönemleştirme	17
I.2.1 Refah Devleti ve Popülizm	17
I.2.2 Neoliberalizm, İnsan Hakları ve Demokrasi	26

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRKİYE'DE SİYASAL-TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE 1970'LERDE CHP'NİN YÜKSELİŞİ

II.1. Türkiye'de 1960'larda ve 1970'lerde Sosyopolitik Ortam	29
II.1.1 Türkiye'de Kalkınma, Sanayileşme ve Refah	30
II.1.2 Toplumsal Değişim ve Siyasetten Beklentilerin Yükselmesi	34
II.2. 1960'larda ve 1970'lerde Seçimler ve Siyaset	36
II.2.1 CHP'nin Değişimi	
II.2.1.1 CHP'nin Ortanın Soluna Geçiş ve 1965-1969 Genel Seçimleri.....	38

II.2.1.2 CHP'nin Yükselişi, Demokratik Sol/Sosyal Demokrasi ve 1973-1977 Genel Seçimleri.....	53
--	----

II.2.2 Toplumsal Beklentilerin Yükselişi, Siyasetin Çöküşü ve Darbe	66
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKİYE'DE SİYASAL TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE 2000'LERDE AKP'NİN YÜKSELİŞİ

III.1. Türkiye'de 2000'lerde Sosyopolitik Ortam	71
--	-----------

III.1.1 Toplumda Siyasal Güvenin Azalması	72
--	----

III.1.2 Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Ekonomik Kriz	74
--	----

III.2. Türkiye'de 2000'lerde Seçimler, Siyaset ve Partiler.....	78
--	-----------

III.2.1 AKP'nin Kuruluşu, Yükselişi ve Muhafazakar Demokrasi	
---	--

III.2.1.1 Milli Görüş Çizgisi ve AKP'nin Doğuşu.....	83
---	----

III.2.1.2 AKP'nin Yükselişi ve Beraberinde Getirdiği Tartışmalar.....	97
--	----

III.2.1.3 2002 ve 2007 Seçimleri Sonrası AKP Değerlendirmesi.....	104
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. CHP VE AKP'NİN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

IV.1 Partilerin Yükselişe Geçtikleri Dönemlerin Sosyoekonomik Özellikleri.....	112
---	-----

IV.2 Değişimin Temel Alanları	114
--	-----

IV.3 Siyasal İdeoloji: Sosyal Demokrasi ve Muhafazakar Demokrasi.....	118
--	-----

IV.4 Seçmen Profiline ve Seçim Beyannamelerine Göre Karşılaştırma.....	126
---	-----

Sonuç	130
--------------------	------------

Kaynakça	133
-----------------------	------------

KISALTMALAR

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	: Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
CNN	: Cable News Network
İ.İ.S.	: İthal İkameci Sanayileşme
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MÜSİAD	: Müslüman Sanayici İş Adamları Derneği
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Partisi
SP	: Saadet Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici İş Adamları Derneği
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Türkiye’de siyasal partilerin yükselişi ve düşüşü olağan görülmektedir. 1960’lardan itibaren siyasette pek çok siyasal partide yükseliş ve düşüş eğilimi gözlenmektedir. Türkiye’de çok partili hayata geçildiğinden beri seçimlerde çoğunlukla sağ partiler daha başarılı olmuşlardır. Bununla birlikte, 1970’lerde solu temsil eden CHP, iki seçim döneminde yükseliş göstermiştir. 1980’li yıllara damgasını vuran ve neoliberalizmin Türkiye’ye özgü bir bileşimini gerçekleştiren ANAP, neoliberal politikaların tıkanmaya başlaması ve seçmen desteğini de yitirmesiyle birlikte 1980’lerin sonları ve 1990’ların başlarında büyük bir yenilgiye uğramıştır. 1991-2002 yılları arasında yaşanan derin siyasal kriz 2002’de AKP’nin iktidara gelmesiyle durulmuştur.

Bu çalışma dört ana bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci ana bölümde tezin diğer üç ana bölümü için yöntem ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu bağlamda siyasal meşruiyet, hegemonya, sivil toplum, demokrasi, siyasal temsil, sosyal sınıflar, refah devleti, popülizm, neoliberalizm, insan hakları kavramlarının tezin konusuyla ilgili boyutları ele alınmıştır.

İkinci ana bölümde CHP’nin yükselişine neden olan faktörler ve yükseliş gösterdiği dönemin özellikleri ile bu dönem öncesi yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar ele alınmış ve 1960’lardan itibaren CHP’nin geçirdiği evrim incelenmiştir. 1970’li yıllar Türkiye’nin derin bir siyasal ve ideolojik kriz yaşadığı dönem olmuştur. Ayrıca, 1960’lı ve 1970’li yıllarda Türkiye’de “sol” en hegemonik dönemini yaşamıştır. Böyle bir ortamda, 1960’larda ortanın solu olarak başlayıp 1970’lerin ortalarından itibaren demokratik sol parti olarak değişim gösteren CHP’nin bu dönemi ve bu döneme zemin hazırlayan sosyal, ekonomik ve siyasal faktörlerin incelenmesi siyaset bilimi açısından çok önemlidir.

Üçüncü ana bölümde AKP’nin yükselişine neden olan faktörler ve yükseliş gösterdiği dönemin özellikleri ile bu dönem öncesi yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar ele alınmıştır. Yine Türkiye’nin derin bir siyasal ve ekonomik kriz yaşadığı 1991-2002 dönemini, muhafazakar demokrat siyasi kimliğiyle, sona erdiren ve istikrara kavuşturan AKP’nin iktidar olduğu dönemi ve bu döneme zemin

hazırlayan sosyal, ekonomik ve siyasal faktörlerin incelenmesi siyaset bilimi açısından çok önemlidir.

Dördüncü bölümde ise CHP ve AKP'nin önceki bölümlerde ele alınan yükselişlerine neden olan faktörler ve yükseliş gösterdiği dönemlerin özellikleri ile bu dönem öncesi yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar birbiriyle karşılaştırılmıştır. AKP'nin yükselişi ile CHP'nin yükselişi arasında nasıl bir ilişki olabileceğini niteliksel ve niceliksel öğeler açısından incelenmiş; iki partinin de desteklenmelerinin özgül niteliklerini ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmada incelenmiş olan CHP ve AKP kendilerini beyan ettikleri kimlik tanımlamalarıyla ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. YÖNTEM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.1. Siyasetin Kavramsal Çerçevesi

I.1.1 Karşılaştırmalı Yöntem ve Siyasetin Değişimi

Siyaseti incelemenin karşılaştırılabilir öğeler sayesinde ilerleyebileceğini kabul etmek gerekir. Ampirik kanıtların sayısal biçime dönüştürülmesi ya da nitel biçimde yorumlanması karşılaştırmada var olan zorlukları gözler önüne serebilir. Bir dönemde ortaya çıkan siyasal atmosferin bir başka dönemde ortaya çıkanlarla aynı biçimde tekrarlanamayacağı açıkça görülmektedir. Zira refah rejimleri arasındaki farklılıklar ya da demokrasiye geçit veren koşullar bakımından ülkelerin aynı nitelikte olmadığı da kabul edilebilir. Öbür yandan ülkelerin geçirdiği evrelerin birbirini takip ettiği yönündeki görüşlerin de sorgulanabilir olduğu açıktır. Zira dünyanın koşulları hiçbir zaman aynı biçimde kendini tekrar etmemektedir. Ayrıca sosyal olayların diyalektik karakterinin de altını çizmek gerekir. Ortaya çıkan bir hareket bir başka karşı hareketin çıkışına da zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte ekonomik ve toplumsal değişimlerin bir siyasal hareketin tabanını çözerken yeni bir siyasal hareketin taban oluşturmasına da zemin oluşturduğu aşıkardır. Rejimlerin değişmesinde ve belli bir rejim tipinin ortaya çıkmasında rol oynayan koşullarda ve rejimin niteliğinde eşitlik bulunmayışı karşılaştırmayı güçleştiren en önemli etkenler arasındadır.

Bunun yanında bir olgu ile bir başka olgu arasında kurulacak ilişkinin nedenselliği konusunda iddia pek çok açıdan dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Örneğin nicel yöntemlerin siyasette kullanılmasında üç temel soruna dikkat çekilmektedir. Birincisi temsil edicilik, evren ve örneklem arasındaki ilişkiye ve genellemeye zemin oluşturup oluşturamayacağına ilişkin sorunları ortaya çıkarır. İkincisi işlemeleme olgusunda ortaya çıkar; bir kavram ne dereceye kadar bir işlemsel göstergeyle ölçülebilir. Üçüncü olarak sahte karşılıklı ilişki durumudur. Bir istatistiksel ilişkide yanlış olarak, değişkenlerin karşılıklı nedensel ilişki içinde

olduğu sonucunu çıkarma tehlikesi vardır.¹ Bu nedenle ayrıntılı testler ve modelleme teknikleri araştırma sürecine hakim olma yolunda ilerlemektedir.

Farklı ortamların bireyler üzerindeki etkilerini inceleyen bir kişinin bireylerin bir özelliğini alarak karşılaştırmaya tabi tutulmasında yanlışlıklara neden olacaktır. Orta sınıf bölgelerinde azınlık olarak yaşayan işçilerle karşılaştırıldığında, işçi sınıfı bölgelerinde yaşayan işçilerin sola oy verme eğiliminin yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum sadece sınıf durumu değil etkileşimin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.² Bu olgu da siyasal araştırmada siyasal ekolojinin önemini ortaya koymuştur.

Bir ülkenin geçirdiği toplumsal değişim, eğitimin yaygınlaşması, kentleşmenin ve endüstrileşmenin yoğunlaşması, iletişim ve sosyal altyapının iyileşmesi siyasal toplumsallaşma koşullarını değiştireceği için siyasal davranışta değişmelere yol açacaktır. Bu nedenle siyasal toplumsallaşma araştırmaları bir ülkede siyasal kültürü ve parti sisteminin doğasını öne çıkarır.³

Lipson, “insanlığın temel meselesi insan” ise “yurttaş olarak ilk görevimiz, devlet hakkında bilgilenmektir” diyor. Ona göre “İnsanlık ve özellikle de insanlığın yaratıcı ve etik gelişme potansiyeli üzerine nihai varsayımlarımız, her zaman akıl ve sezginin bir sentezi olacaktır... Siyaseti kavramak, sahnede rol alırken hem seyirci hem eleştirmen olmaktır.”⁴ Bu anlamda siyaset incelemesi her zaman bir içgörü ile birlikte gerçekleştirilmelidir.

Belli bir toplumda belli bir dönemde gelişen bir siyasal hareketin geliştiği koşulları bir başka dönemde gelişen siyasal bir hareketle karşılaştırmak, karşılaştırılabilir öğeler açısından oldukça zor olsa da farklılık ve benzerliklerin ortaya konması siyasal değişimi anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada da refah devletinin ekonomik model içinde kazandığı önemle birlikte Türkiye’de gelişen sol ve sosyal demokrat hareketin gelişme koşullarını ve potansiyellerinin

¹ Bogdanor, V. (2003) “Blackwell’in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi II” Yay. Haz. Erhan Yükselci, Ankara: Ümit Yay., s.347-348

² Bogdanor, V. (2003), s.280

³ Bogdanor, V. (2003), s.270-272

⁴ Lipson, L. (2005) Siyasetin Temel Sorunları, çev. Fügen Yavuz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., s.31-33

ortaya konması Türkiye tarihi içindeki siyasal değişimi anlamaya bir açıdan katkıda bulunabilir. Refah devleti tam olarak kurum ve pratikleri ile yerleşmemiş olsa da 1960'lar ve 1970'lerde Türkiye'de karma ekonomi, devletin ekonomik faaliyetlerde ağırlık kazanması, toplumsal sunum sistemlerinin oluşumu için siyasal alanda da karşılık bulmuştur.

Tam tersi yönde 1980'lerden itibaren başlayan değişim refah sistemlerinde ciddi bir değişimi ifade etmiştir. Serbest ekonomi ilkesinin ışığında devlette ve toplumda meydana gelen girişimler, toplumda çoğulculuğa neden olurken, siyasette ciddi bir istikrarsızlığın ardından Adalet ve Kalkınma Partisinde temsil edilen yeni bir oluşma neden olmuştur. Bu değişim AKP'nin neoliberal değişim koşullarında gelişen bir siyasal aktör olarak 1980'lerden günümüze siyasal birikimin ürünü olduğu değerlendirmesine olanak vermektedir. Bu çalışmada siyasette iki dönemi, yükselen siyasal partiler üzerinden incelemek, farklılık ve benzerlikleri temelinde karşılaştırmak yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1.2 Siyasal Meşruiyet, Hegemonya ve Sivil Toplum

Dünyadaki tüm devletler zor kullanır ve en zorba olanları bile asgari bir rıza ile desteklenir. İnsanlar arzuladıkları düzeni bildiren bir yasaya rıza gösterirler ve uymayanlara yönelik zor kullanımını onaylar. İktidar toplu eylem, desteğin harekete geçirilmesi yoluyla sonuçlar elde etme yeteneğidir. Bu durum grup ile vekilleri, siyasal lider ile tebaası arasında bir ilişkiyi gerektirir. Rızanın yapısı bir grubun tutarlı bir biçimde örgütlenme, programı formüle etme ve temsilcilerini eğitme ya da liderin yandaş toplama kapasitesine bağlıdır. Bir siyasal rejim, koruma, düzen ve adalet aşamalarında tesis edilir. Koruma aşamasında güç, düzen aşamasında iktidar, adalet aşamasında otoritenin tesis edilmesi gerçekleşir. Dünyada pek çok devletin adalet aşamasına ulaşabilmesinin hayal olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bir siyasal rejim içindeki aşamalar rejimin sahiplerinin, destekçilerinin ve karşıtlarının olduğuna işaret etmektedir. Yönetilenler yandaşlar ve karşıtlar olarak ayrılmaktadır. İktidar yandaşların harekete geçirilmesi ile temin ediliyorsa, otorite adaletin gerçekleştirilmesi ile tesis edilebilir. Bu nedenle iktidar-düzen aşamasında boyun

eğen karşıtların otorite aşamasında kabul etmiş oldukları görülmektedir. Buna göre otoriteyi iktidardan ayıran özellik, otoritenin meşru iktidar olmasıdır.⁵

Bu anlamda meşruiyet, bir rejimin temsilcilerinin ve onların “emirlerinin” kanuni bazı boyutları ile ilgili olmakla birlikte resmi yasa ve kararnemelerle değil, toplumsal kabul ve uygunlukla ilişkili olarak görülmelidir.⁶ Lipset de siyasal rejimlerin niteliğini değerlendirirken oluşturduğu diyagramda etkilik ve meşruluk boyutlarını ele almış, etkililiği araçsallıkla meşruluğu değerlendirmeyeyle ilişkilendirmiştir.⁷

Siyasal meşruiyet günümüz toplumlarında giderek önem kazanan demokrasi pratiğinin bir parçası olarak siyasal rejimlerin değerlendirilme ölçütleri arasında büyük önem taşımaktadır. Siyasal meşruiyet, siyasal sistemin ve kamu politikalarının toplumsal talepleri tatmin edemediği zamanlarda krize girer. Bununla birlikte siyasal meşruiyetin sağlanmasında etkin bir çalışmanın rol oynadığı da vurgulanmalıdır. Hegemonya terimi bu ilişkiyi ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Bu açıdan bir toplumda siyasetin değerlendirmesi, siyasal meşruiyetin elde edilmesinde hegemonik pratiklerin niteliğinin ortaya koyulması açısından yararlı olacaktır.

Gramsci’ye göre, hegemonya, egemen sınıfın tüm diğer sınıf ve grupların çıkarlarını “genel bir çıkar” ve “kolektif bir irade” yaratmak yoluyla, kendi çıkarlarına eklemleyerek egemen olması anlamına gelir.⁸ “*Hegemonya, kapitalist toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliğini topluma kabul ettirebilmesini ve yönetici konumunu sürdürebilmesini, dolayısıyla da işçi sınıfı devriminin engellenmesini ifade etmektedir.*”⁹ Gramsci, İtalyan politikasına manevra ve mevzi savaşı yürütülerek müdahalenin mümkün olduğunu, bu yolla halkın gerçek seçimlere duyarlı hale getirilebileceğini ileri sürmüştür. Bu anlamda hegemonya terimi, yukarıdakilerin en güçlü olduğu anda dahi direnişin olabileceğini gösterir. Bununla birlikte seçkinlerin hegemonyasının otomatik olarak gerçekleşmediğine işaret

⁵ Lipson, L. (2005), s.79-83

⁶ Bogdanor, V. (2003) s.50-51

⁷ Lipset, S. M. (1986) ”Siyasi İnsan” Ankara; Türk Siyasi İlimler Derneği, s.

⁸ Ataay, F. (2006) “12 Mart’tan 12 Eylül’ Kriz Kışkıracındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti” Ankara; De Ki, s.1

⁹ Vergin, N. (2006) “Siyasetin Sosyolojisi” (dördüncü basım), İstanbul; Bağlam, s.75-76

etmektedir. Gramsci'ye göre halk üzerinde iktidarlarını sürekli kılmak için fikirlerin kültürel olarak işlenmesi söz konusudur. Çoğu kavram gibi hegemonya da tahakküm ve istikrarı zorlayan biçimlerde ya da değişim mücadelesini ve potansiyelini vurgulayan biçimlerde kullanılabilir. Bu bağlamda hegemonya terimi kültür ve siyasetin temel modelleri olarak 1970'lerde ve 1980'lerde sınıf ilişkilerinden bağımlılığa, erkeklik ve marjinalite alanlarına kadar geniş bir toplumsal ilişkiler sürecine uygulanmıştır.¹⁰

Hegemonya siyasal liderlik yanında ahlaki-entelektüel liderliği de kurmayı amaçlayan eklemleyici bir pratik olarak görülür. Gramsci'ye göre, bir siyasal güç ulusal ve popüler bir karakterle kolektif iradenin bir ifadesi olarak çıkarları aşmak suretiyle hegemonik hale gelebilir. Lenin'de bu olgu işçi sınıfının müttefik sınıflar üzerindeki liderliğini ifade eder. Bununla birlikte Gramsci, hegemonya terimine ortak bir siyasal proje etrafında eklenen ideolojik öğeler biçiminde daha geniş bir temel kazandırmıştır. Buradan hareketle Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, 1960'larda ve 1970'lerde gelişen tartışmaya radikal demokrasi yönünde bir yönelim kazandırmışlardır. Buna göre, hegemonya kavramı toplumdaki çelişkiler alanını bütünleştiren ve özcü kimliklerden ziyade kimliklerin mücadele içindeki oluşumuna işaret eden söylemin yapılandığı eklemleyici bir pratik olarak ele alınmıştır. Bu yolla soldaki mücadeleyi radikal demokrasi içinde tanımlamışlardır.¹¹

Hegemonya teriminde siyasal etkinliğe yapılan bu vurgu, toplumsal mücadele içinde herhangi bir sosyal aktöre ayrıcalıklı bir konum verilmediği anlamına geliyor. Böylece sol liberal demokrasi içinde saklı olan demokratik toplumun sınırlanmamış haklarının ve norm oluşturucu doğasının bireyci ve özgürlükçü görünüşleri arasında yaratılan gerilimleri sonuna kadar kullanarak çoğulcu demokrasiyi radikalleştirecektir. "Agonistik (mücadeleci) çoğulculuk" ile yurttaşlar hakların pasif taşıyıcıları olmaktan çıkarak onları daha ileriye götüren ve kullanan derlenimler (associations) etkin kurucularına dönüşecektir. Bu yeni durum

¹⁰ Jasper, J. (2005), "Culture, Knowledge, and Politics" Thomas Janoski (der.), The Handbook of Political Sociology, Cambridge: Cambridge University Press. s.122

¹¹ Torfing, J. (2005), "The Linguistic Turn: Foucault, Laclau, Mouffe, and Zizek" Thomas Janoski (der.), The Handbook of Political Sociology, Cambridge: Cambridge University Press. s.163

yurttaş ile devlet arasında, özel ile kamu arasında bütünüyle yeni ilişkilere yol açacak, eşitlik ve özgürlük mücadelesi sürekli olacaktır.¹²

Gramsci toplumu iki gruba ayırmıştır: politik toplum ve sivil toplum. Politik toplum, belli bir dönemin ekonomisine ve üretim tarzına halk kitlelerinin tabi olmasını sağlayan gruptur. Sivil toplum ise, bir sosyal grubun kilise, sendika, okul ve başka özel örgütler aracılığıyla bütün ulusa dönemin hegemonyasını benimsetmeye çalışan gruptur.¹³ Sivil toplum, öznelerin potansiyellerini açığa çıkaran imkan ve deneyim alanı olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan sivil toplum siyasal toplumun kaynağıdır. Öbür yandan sivil toplum, üzerinde eylemde bulunulan siyasal öznelerin kutuplaştığı bir hegemonya mücadelesi alanıdır. Bu nedenle bütünsel bir sivil toplum ancak kurgusal olabilir. Sivil toplum, ekonomik ve kültürel çizgiler boyunca bölünmüş ve sürekli olarak siyasalın sahnesinde sergilenen ve temsil edilen çelişkileri taşır. Sivil toplum, Gramsci'ye dayanarak, siyasal öznelerin zor ve şiddet yanında moral ve entelektüel liderlik altında dönüştürüldüğü ya da yeniden üretildiği bir alandır. Bu ise belli bir hükümet biçimi (polity) ve yurttaşlık türünün inşası ile ilgilidir. Bu, siyasal öznenin özerkliğe dayalı mücadelesidir: bu mücadele, siyasal öznelerin mağduriyetlerini ya da iktidar konumlarını kendi siyasal formülasyonları aracılığıyla, “insanlık” ve “insan hakları” evrensel referansı ile ispatlama sürecinde haklılaştırılır. Böylece hegemonya ile karşı-hegemonya mücadelesi sivil toplum içinde siyasal öznelerin varoluş tarzlarını oluşturur.¹⁴ Hegemonyanın kaynağının sivil toplumda olduğu düşünülmesi, sivil topluma devlet karşısında üstünlük vermektedir. Bu durum, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrat çevrelerde yaygınlık kazanmıştır. Kitleler sosyalist bir hükümete imkan veren düzenli, demokratik seçimler vasıtasıyla devlete katılabilmekte, ona nüfuz edebilmektedir.¹⁵ Ama bu seçimlerden kendini sosyalizmin gerçekleşmesine adanmış bir hükümet çıkaramaz. Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra buna benzer bir durum ortaya çıkmıştır.

¹² Van den Berg, A. ve Janoski, T. (2005) “Conflict Theories in Political Sociology” Thomas Janoski (der.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press. s.82-83

¹³ Anderson, P. (2007), “Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji” çev. Tarık Günersel, İstanbul; Salyangoz, s.42

¹⁴ Günlü, R. (2009), “Politics, Democracy and Civil Society: Local Governance in Mugla, Turkey” Paper presented in Postdam Conference of European Consortium for Political Research, <http://povb-ecpr.org/node/65?destination=node%2F65> s.4

¹⁵ Anderson, P. (2007), s.47-48

Türkiye’de sivil toplum, öznelerin potansiyellerinin baskı altına alındığı 12 Eylül darbesi sonrasında gündeme geldi. Siyasal özneler baskıcı bir süreç içinden ilerleyerek siyasal ve entelektüel potansiyellerini gerçekleştirme yolunda mücadeleye girdiler. Dernekler ve memur sendikalarının savaş açtığı yolda sivil toplum bir varoluş ve hegemonya mücadelesi alanı haline geldi. AB uyumu (Acquis) çerçevesinde sağlanan demokratikleşmenin sunduğu siyasal eylem olanakları (constitution, laws and regulations) çerçevesinde iyileşmeler sağlanmış olsa da, yurttaşlar siyasete katılmada hala cesaretsizdir. Gençlerin, kadınların, kamu çalışanlarının ve diğer grupların mücadeleleri 1982 Anayasasının siyasal katılım üzerindeki kısıtlamalarını gevşetmiştir. Buna karşın sivil topluma hayat verecek sosyal, ekonomik ve siyasal örgütler, hemşerilik ya da birincil ilişkilerin etkisi altındadır. Bu durum Türkiye’de sivil toplumun yapısal bir zayıflığı olarak görülmektedir.¹⁶

Türkiye’de politikanın elitlerce yönlendirildiği ve kır ve kent yoksullarının partilere yönelik seçim desteğinin patronaj ilişkileriyle sağlandığı Türk sosyal bilimcileri arasında sıkça vurgulanan bir görüştür.¹⁷ Bu olgu, Kalaycıoğlu’nun dediği gibi, demokrasi ile yönetimi karşı karşıya getiriyor. Patronaj yapısı (dinsel, hemşerilik, cemaatler, akrabalık vb.) Türkiye’de demokrasinin aksaklıklarının arkasında yatan bir sorundur. Demokrasi merkez çevre ilişkisi çerçevesinde 1923-1950 arasındaki CHP iktidarının oluşturduğu “mutlu azınlığı” (happy few) yıkmak anlamına gelmektedir. Bu durumda, demokrasi, kırsal ve kentsel yoksullar için bir patronaj oyununa dönüşmektedir. Kendilerini merkez (laik-modern) değerlerle tanımlayan kentsel orta sınıflar, merkezin ana gücünü oluşturan askerle özdeşleşirler. Kır ve kent yoksulları kendilerini demokrasi ile ilişkilendirdikçe, kentsel orta sınıflar yaşam standartları ve yaşam stilini güvenceye almak için otoriteryen eğilimler geliştirmişler; 1980 darbesi sonrasındaki serbest piyasa ortamında, kentsel orta sınıflar, popülist ilişkilere dayalı kırsal ve kentsel yoksulların patronaj demokrasisi karşısında, ya patronajsız demokrasi ya da otoriteryanizm tercihiyle karşı karşıya

¹⁶ Kalaycıoğlu, E. (2001) “Turkish Democracy: Patronage Versus Governance” Vol. 2, No. 1, (Spring). Pp. 54-70. s.59-61

¹⁷ AKGÜN, B (2007) “Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi Ve Siyasal Güven” Ankara: Nobel, s.33

kalmışlardır. Bu nedenle, iyi yönetim uygulaması popülist hükümet ironisi, Türkiye'nin de açmazı haline gelmektedir.¹⁸

Bu açmaz son yıllarda giderek önem kazanmıştır. Hükümet-ordu ilişkileri, AB'ye uyum düzenlemeleri ile demokratikleşme ve liberalleşmeye yol açmakta, "seçilmişlerin" önde olduğu bir seyir izlemektedir. Bu olumlu seyir, Hükümetin laik düzeni tehdit edecek düzenlemelerden (kimliklerin kamu alanına çıkması) uzak kaldığı ya da sivil toplum örgütleri ve halk siyasal İslam'ın yayılmasında baraj oluşturduğu ölçüde, AB uyum sürecinde sivil-asker ilişkileri liberal modele yaklaşmaktadır. Bu olgu, Türkiye'de demokratikleşme sürecinde sivil toplumun önemine işaret etmektedir.¹⁹

1.1.3 Demokrasi, Siyasal Temsil ve Sosyal Sınıflar

Demokrasi kavramının ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar götürülür. Demokrasi, demos (halk) ve kratia (yönetim) sözcüklerinden türetilmiş, Eski Yunan'da İ.Ö. 5. yüzyılda siyasal yaşama ilişkin yeni bir kavrayışı, çoğu Yunan kentlerinde geçerli pratikleri belirlemek için kullanılmıştır. Demokrasi tek kişi (monarşi, tiranlık) ve azınlık (aristokrasi, oligarşi) yönetiminden ayrı bir yönetim olarak ele alınmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda demokrasi rejimlerinin belirmesiyle Eski Yunan'da demokrasi bir referans ölçütü olarak yeniden gündeme gelmiştir. Kuramda ve pratikte tam yurttaşlığın öbür haklarıyla oy hakkının bir ülkedeki sürekli yerleşik olanlara açık hale gelmesi, ancak 20. yüzyılda ortaya çıkan bir gelişmedir. Halk kavramının yönetme sürecindeki anlamı ve içeriği, çağdaş demokrasilerde "halkça yönetimi" kolaylaştırmak için geliştirilen kurumlar ve demokratik ülkelerde bu kurumlara meşruluk kazandıran tasarımlar ile kıyaslandığında Eski Yunan'daki demokrasiden hayli değişmiş olduğu görülmektedir.²⁰

Batı Roma İmparatorluğu'nun çökmesi ve ardından Katolik Kilisesi'nin toplumsal yaşamı düzenleyecek rolü üstlenmesiyle birlikte demokrasi kavramı rafa kalkmış, Modern Çağın doğuşunu hazırlayan Rönesans ve Reform dönemlerine

¹⁸ Kalaycıoğlu, E. (2001), s.64-66

¹⁹ Günlü, R. (2009), s.9

²⁰ Bogdanor, V. (2003), s.185-186

kadar unutulmuştur.²¹ Demokrasi kavramının ele alınması çok eskilere gitse de, parlamenter demokrasinin tarih sahnesinde yer alması üretim tarzının feodalizmden kapitalizme dönüşümü ile gerçekleşmiştir.²² Bu durumdan da anlaşılacağı gibi üretim tarzı ile yönetim biçimi arasında bir etkileşim söz konusudur.

Çağdaş demokrasiler Eski Yunan ve Roma ve Rönesans'ta İtalyan şehirlerinde uygulandığı gibi şehir devletleri pratiği değil, temsili ve parlamenter modelleriyle ulus-devlet mekanında serpilip gelişmiştir. Bu nedenle demokrasinin şu temel özellikleri dikkat çekmektedir: temsil; mekanın sınırsızlığı; siyasal katılım; çeşitlilik; siyasal ayrışma hatları; siyasal kurum ve pratiklerde tümüyle yeni kümeleşmeler; özgür ve adil seçimler; siyasal önderlerin kamu önünde yarışma hakkı; tüm yurttaşların seçimlerde yarışmak için siyasal parti kurma hakkı; tüm yurttaşların hükümeti etkilemek için lobi ve çıkar örgütleri kurma hakkı; hükümetten ve bir başkasından bağımsız alternatif bilgilenme kaynakları; hükümet önderlerinin iktidarı barışçı yollardan devretmesi. Çağdaş demokrasilerin bir diğer ayırıcı özelliği de çeşitli özerk örgütlenme ve derneklerin varlığı, yasallığı ve meşruluğudur. Demokrasinin bu niteliği çoğulculuk olarak adlandırılır.²³

Çağdaş demokrasilerde çoğulculuk, siyasal iktidarın hayli geniş ve çeşitlilik gösteren toplumsal gruplar arasında dağılması durumudur. Çoğulculuk, tarihsel olarak egemen devlet kavramına karşıtlık içinde kurulmuş olan felsefi bir yaklaşımdır. Harold Laski ve daha sonra Robert Dahl ve Charles Lindblom'un incelemeleri bir amaç olarak egemen devletin istenir olmadığını ve ampirik gerçekliğe uymadığını ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım iktidarın sınırlandırılmasına ilişkin bir inancı paylaşmaktadır. Dahl ve Lindblom'un Amerikan toplumunda iktidarı sürekli etkilemek isteyen örgütlerin varlığına dayanarak geliştirdiği poliarşi terimi ideal demokrasiye en çok yaklaşmış bir siyasal rejim olarak görülmüştür. Bununla birlikte Dahl, çoğulculuk terimini elitistlerin geliştirdiği oligarşi kavramına karşı kullanmıştır.²⁴

²¹ Çaha, Ö. (1999) "Sivil Toplum, Aydınlar Ve Demokrasi" İstanbul; İz Yayıncılık, s.17

²² Turan, A.E. (2004) "Türkiye'de Seçmen Davranışı- Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi" İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.1

²³ Bogdanor, V. (2003), s.187-188

²⁴ Bogdanor, V. (2003), s.171-173

Bununla birlikte Eski Yunan'da demokrasi Aristoteles'in sınıflamasında en iyi yönetimlerin bozulmasından doğmuştur. Zengin, orta ve yoksul sınıflar arasındaki dengenin bozulması rejim tipinin değişmesine yol açmıştır. Mülkiyet ve sınıflar açısından çoğulculuğa geçit vermiş olsa da Aristoteles demokrasinin demagogların ön planda olduğu bir rejim olduğunu ileri sürmüştür. Bir rejim tipinden diğerine değişim, Marksist anlayışta üretim tarzları ile ilişkili olarak sürdürülen bir kalıp olmuştur. Barrington Moore, demokrasiye geçit veren koşulların niteliği üzerinde yoğunlaşarak toplumsal değişme sürecinde tarımın durumuna işaret etmiştir. Ona göre tarımın ticarileştirilmesi, kapitalist ilişkilerin gelişmesine yol açarak, toprak sahiplerini ve köylülüğü tasfiye ediyordu. Bu süreçte mücadele eden burjuvazinin egemenliğinin gelişmesinin önünü açılıyordu. Buna göre parlamenter demokrasi burjuva egemenliğinden doğmuştu. Moore'un araştırma çizgisi, demokratik rejimlerin demokratik olmayan rejimlerden nasıl ayırt edilebileceğini ortaya koyuyordu. Rejim tipinin ayırt edilmesinde kullanılan bir başka ölçüt de sosyal sunum sistemleri olmuştur. Bu açıdan Thomas Janoski'nin liberal, geleneksel ve sosyal demokrat rejimler olarak adlandırdığı rejim tipleri demokrasinin kurumları ve iktidar yapıları bakımından da farklılığa işaret etmektedir. Liberal tipi temsil eden ABD'de, emeğin örgütleyici ilke olarak görülmediği, sendikaların ve sol partilerin çok zayıf olduğu, toplumdaki haklar ve görevlerin düşük düzeyde olduğu, göçmenleri bütünleştirmeye açık ve yüksek sosyal hareketliliğin olduğu rejim tipidir. Geleneksel rejim tipine örnek olan Almanya'da ise elit bir siyasal sistem, hoşnutsuzluğun bastırıldığı yapı hariç tutulursa sosyal demokrat rejimlere benzer. Sosyal demokrat rejimler ise emeğin örgütleyici ilke olduğu, güçlü sendikalar ve sol partilerin olduğu, güçlü özyönetim ve nispi temsilin olduğu, yüksek haklar ve düşük gösterilerin olduğu bir rejim tipidir.²⁵

Farklı rejim tiplerinde hakların kazanımı ve meşruiyetin sağlanması için demokrasinin uygulanmasında harekete geçebilecek toplumsal destek ve fırsat yapılarında temel farklılıkların ortaya çıkabileceği görülmektedir. Bununla birlikte demokrasi yirminci yüzyılda en çok gündeme gelen ve demokratikleşme sorunu olarak dalgalar halinde dünyanın değişmesine sahne oluşturan bir kavram olmuştur.

²⁵ Tilly, C. (2005) "Avrupa'da devrimler 1492-1992=European revolutions, 1492-1992" İstanbul; Literatür Yay. s.425-427

Yirminci yüzyılda demokratik olmayan politikanın hakimiyeti yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru seyir değiştirmiştir. Totaliter-faşist rejimler, Güney Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Afrika'da otoriter rejimlerin çözülmesine tanık olunmaktadır. Bununla birlikte pek çok otoriter rejim yerleşik demokrasilerce desteklenmeye devam etmektedir.²⁶

Lipset ve Moore, farklı yollardan demokrasiyi büyütecek toprağı sağlayan koşullara işaret etmiştir. Onların araştırma çizgisinden hareketle, ekonomik gelişme sosyal çatışma ve uzlaşmayı üretecek, demokrasinin gelişmesine geçit vererek rejimleri demokratikleştirecektir. John Stuart Mill, İngiltere'de özyönetim kurumlarına taraftarken, Hindistan'da taraftar olmamıştır. Lipset de görece çok az sayıda yoksulun olduğu refah toplumunda demokrasinin mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Eğitilmiş orta sınıfın pragmatik değerleri ve hoşgörü demokrasiyi yerleştirmiştir. Buna göre demokrasi refah ülkelerinde gelişebilecektir. Batı ülkeleri sömürgelerden çekildiklerinde demokrasiye geçiş tartışmaları bilimciler arasında öne çıkmıştır. 1960'larda çoğu yoksul ülkede demokrasinin bulunmayışı dikkati çekmiştir. Demokrasiye geçişte yapıların ve kültürlerin belirleyiciliğinden uzakta olumsal biçimde mücadelenin altı çizilmiştir. Yarı-küresel demokratikleşme dalgası, 1970'lerde Güney Avrupa'da geri kalan otoriter devletleri demokratikleştirmiştir. 1980'lerde Latin Amerika'nın askerleri iktidarlarını seçilmişlere devretmeye başlamıştır. 1989'da Doğu Avrupa'da komünist rejimler çözülmüş ve demokrasiye geçişler başlamıştır. 1990'larda ise Asya'da birçok otoriter düzen çökmüştür. Yirmi birinci yüzyılın başında Afrika'da ilk kez çok partili seçimler yapılmıştır.²⁷

Dünyada bu genel değişim sürecinin son 60 yılı aşan seyri, demokratikleşmeyi dünyanın bir gerçeği haline getirirken, siyasal sistemler de demokrasinin koşullarına göre hareket etmeye başlamışlardır. Türkiye bu değişim sürecine 1946 seçimiyle girmiş ve 1950 seçiminde biçimsel demokrasi koşullarına daha fazla uyum sağlayarak katılmıştır. Böylece genel ve eşit oy hakkına dayalı, tek

²⁶ Brachet-Marquez, Viviane (2005), "Undemocratic Politics in the Twentieth Century and Beyond" Thomas Janoski (der.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press. s. : 462-476, 481

²⁷ Markoff, John (2005), "Transition to Democracy" Thomas Janoski (der.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press. s.384-387

dereceli seçim sistemlerinin geçerli olduğu liberal demokrasiler kervanına katılmıştır.²⁸ Bu değişimler siyasal temsili de çok önemli bir konuma yerleştirmiştir.

İki kutuplu dünya düzeninin ortaya çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde az gelişmiş ülkelerde kurulan demokrasilerin dört özelliği bulunmaktadır: bunlardan birincisi; geniş toplumsal yığınların siyasal süreçlere katılımının ‘siyasal yasaklar’ yoluyla kontrol altına alınmasıdır. Bu durum daha çok iki partili sisteme dayanmış ve bu sistem eliyle alt sınıfların istemlerinin parlamenter süreçlere kanalize edilmesini sağlamıştır. İkinci özellik; liberal demokrasinin gelişmeye başladığı yerlerde bürokrasi de büyümeye başlamış, yeni kontrol biçimleri gelişmiştir. Üçüncü özellikse; yerleşik partilerin kitle desteği sağlama süreçlerinde popülist ideolojileri kullanmasıdır. Son özellik ise; dünya genelinde yaşanan ekonomik genişlemeyle birlikte bu durumun devlet politikalarında olumlu bir hava yaratmasıdır. Bu dönemde çoğulcu demokrasi anlayışı hayata geçmiş gibi görünse de bu durum çıkar gruplarının istemlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.²⁹

Demokrasinin gelişimi sosyal sınıfların siyasete katılımını arttırmıştır. Aynı zamanda onların istek ve çıkarlarının siyaset yapma sürecinde dikkate alınmasını gerektirmiştir. Bu durum onları siyasal temsilde de önemli aktörler haline getirmiştir. Sosyal sınıf en genel anlamda benzer ekonomik duruma, hayat tarzına, kültürlere sahip ve ortak çıkarları olan topluluklardır 1950 yılında başlayan çok partili hayatla birlikte siyasal partiler siyasi aktörler olarak çok önemli bir konum kazanmışlardır. Bu dönemde toplumsal yapının değişmesi sonucunu yaratan çeşitli gelişmeler birlikte siyasal katılma arttırmıştır.(bu cümlede sorun var) Ayrıca çok partili hayata geçilmesiyle birden fazla partinin yarıştığı seçimlerde sosyal sınıfların desteğini kazanmak seçmen desteği açısından önemlidir. “*Çok partili hayatla birlikte köylü, işçi, işveren, değişik dini kesimler, dernekler, vakıflar ve sendikalar siyasal yaşamın aktörleri haline gelmeye başladılar.*”³⁰

²⁸ Therbon, G. (1989) “Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu” çev. Şirin Tekeli, Ankara; Verso; Huntington, S. P. (1996) “Üçüncü Dalga” Çev. Ergun Özbudun, Ankara; Yetkin, akratan; Ataay, F. (2006) s.13

²⁹ Atay, F (2008) “Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi” Ankara; De Ki, s.26-27

³⁰ Çaha, Ö. (1999), s.78-79

1980'lerle birlikte oluşmaya başlayan Yeni Dünya Düzeni 'serbest piyasa- insan hakları- demokrasi' başlıklarıyla özetlenmiştir. Türkiye'de 1980 sonrası siyasetin otoriter uygulamaları toplumsal ve siyasal güçlerin nefret ve tepki siyaseti içinde seferber edildiği bir kültürü gün yüzüne çıkarmıştır. Az gelişmiş ülkelerde 1980'lerde hızlanmaya başlayan demokratikleşme dalgası ordunun kontrolüyle gerçekleşmiştir. Demokrasiye döndükten sonra da ordunun bekçiliği devam etmiştir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin yeni siyaset zeminini oluşturan kaynaklar üç ana damardan beslenmiştir. Birincisi, solun ve sağın çeşitli baskılar altında ezilmesiyle ortaya çıkan kaynaklardır. Bu kaynaklar Türkiye'de sosyalist politikanın küresel düzeydeki umutsuzluğu ile çakışarak sosyalist politikanın demokrasi kurbanı bir politikaya intibakını sağlamıştır. Sağ için yeni bir düşman figüründen (Kürt meselesiyle) beslenen bir kimlik alanı yaratarak yedek bir siyasal kaynak halini alması anlamına gelmiştir. Böylece devletin silahlı müdahale (ordu ve polis) biçimlerine ahlaki ve toplumsal destek sağlamıştır. İkinci olarak, 1980 darbesinin hem sonucu hem de işlevleri arasında yer alan neoliberal hegemonyanın siyasal kültürü değiştiren yönleri önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Buradaki kaynak Türkiye'de dürüstlüğü temel siyasal değer haline gelişinin hazırlayıcısı sosyoekonomik ve sosyomekansal değişimleri içerir. Öncelikle darbe ile melezlenmiş neoliberal politika Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini insan hakları ve demokrasi konusunda sınava sokarken, Türkiye'nin 1973 petrol şokundan sonra biriken Petro dolar bölgesine ticari ve ekonomik bağlar oluşturmasını hızlandırmıştır. Bu yolla Türkiye'nin içsel düzenlemesini esas alan merkez ekonomik güçlerin büyümesine yönelik politika yeni bir dolayımına girmiştir. Bu sosyopolitik güçleri emekçi sınıflar aleyhine değiştirecek dinamikleri sağlamıştır. Böyle bir ekonomik genişleme döneminde körfez sermayesinin Türkiye'ye girmesi taşra sermayelerini harekete geçirmiştir ve neoliberal politikaya sosyopolitik zemin hazırlamıştır. 1980 sonrasında seçimle iş başına gelen ANAP hükümeti 1991 yılına kadar ABD'nin desteği ile iktidarını sürdürmüştür; fakat 1991'le neoliberal hegemonyanın krize girmesi, ekonomik durgunluğun yaşanması, siyasal istikrarsızlık ve sosyal demokratların prestij kaybetmesi RP'nin yükselmesinin önünü açmıştır. Faizsiz bankacılığı somutlaştıran RP'nin "adil düzen" politikası, İslami pazarla Türkiye'nin girdiği ilişkilerinin siyasal sonuçlarını ulus-devlet siyaseti içinden ilerletmiştir. Bu

dönemde işçi sınıfı ulus-devlet pratiğinin mücadeleci yöntemlerini kullanma konusunda gösterdiği kararlılıkla (1989 ve sonrası işçi hareketleri) büyük sermayenin üzerinde yükseldiği temelleri sarsmaya başlamıştır. Bu süreç, DYP-SHP koalisyonu ile sonuçlanan zayıf bir koalisyonu doğurmuştur. Bu koalisyonun temelleri 1989'dan sonra Kürt sorununun barış biçimlerine yönelik tahammülün azalması ve 1993 Alevi muhalefetinin siyasal formülasyonunun kırılması ve nihayet 5 Nisan 1994 kararları ile kamu alanı üzerine yükselen işçi muhalefetinin siyasal bağlarının çözülmesi popülist refah devleti pratiğinin çözülüşünün göstergeleri olmuştur. Bu 1980 sonrası siyasetin ikinci kaynağını oluşturan neoliberalizmin zaferi olarak nitelenebilir. Üçüncü kaynak, 1980 sonrası siyasetin neoliberalizm ile iç içe geçmiş AB ilişkilerinden zemin alan evrenselleşme sürecidir. Bu siyaset, Türkiye'de geleneksel ulus-devlet yapılarının politika dışı bırakılması süreci olarak görünebilir. AB uyum süreci temelinde oluşan siyaset, neoliberalizmin ikiz kardeşi olarak demokrasinin içerdeki mekanizmaların yeniden düzenlendiği bir süreç olarak işlev görmesidir. Bütün bu kaynakların kesişme noktasında yer alan Kürt sorunu barışçı biçimler ile savaş pratiği arasında sistemli bir gerilime hayatıyet vermiştir. O halde yeni ile eski düzenin değişme ve direnme diyalektiği Kürt meselesi içinde konumlanmıştır demek abartı sayılamaz.

Bu yeni dönem içinde gelişen siyasal kültür, siyasal partiler ile tabanları arasındaki kayganlığın tespit edildiği somut bir süreci canlandırmaktadır. Partilerin kaygan zeminde politika yapması ya da eski politikanın irtifa kaybetmesi yeni dönemin alametifarikası olarak görülebilir. 1990 ile 2002 arasında gözlenen durum ya partilerin tabanlarından kopması ve toplumsal desteğini yitirmesi, bir temsil krizinin istikrarsızlığı, ya da partilerin zorla siyasal tabanlarından koparılması denilebilir. Türkiye'de Anavatan Partisinin 1991'de iktidarı kaybetmesi ve (2002'ye kadar) yerini hiçbir partinin tek başına dolduramayıp parlamentonun aşırı parçalanması, son on yılda partilerle seçmenler arasındaki bağların çözülme sürecine girdiğini, başka deyişle bir çözülme sürecinin yaşandığını göstermektedir.³¹ 1990'larda görünen şekliyle merkez sağ ve sol partilerinin temel özelliği, toplumsal

³¹ AKGÜN, B (2007) s.20

köklerini güçlendirerek temsil ettikleri kitlelerin sözcülüğünü üstlenmek yerine, birer rant paylaşma ve patronaj kanalına dönüşmüş olmalarıdır.³²

“1980’li yıllarda Türkiye’de modernleşme, ulusal kimlik, ulusal dayanışma gibi “büyük” ve “kapsayıcı”, diğer bir deyişle toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları dini haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi sadece belli başlı grupları bağlayan spesifik konular üzerinde yoğunlaşıldı ve sosyal platformda bu konularla ilgili talepler etrafında siyaset yapılmaya başlandı. Bu kavramların çoğu, devlet katında değil, toplum katında ve toplumsal gruplar tarafından gündeme getirildiler. Konuların her birini savunan bir sosyal grup gelişmiş ve kendi alanında devlet üzerinde etkin olmaya, devletten bir takım haklar koparmaya ve devlet politikalarını etkilemeye başlamıştır. 1980’li yılların Türkiye’sinde sivil toplumun temel dinamiklerini bu gruplar oluşturmuştur.”³³

1.2. 1945 Sonrası Siyaseti: İki Dönemleştirme

1.2.1 Refah Devleti ve Popülizm

İkinci Dünya Savaşı sonrası izleyen otuz yıllık dönemde eşitlikçi ve adil toplum düzeni hem ideolojik hem de politik alanda ağırlık taşımıştır.³⁴ Devletin, toplumsal eşitsizlikleri yumuşatmak ve insanları özgürleştirmek için toplumsal ve ekonomik yaşama müdahalesi, yirminci yüzyılda yeni bir devlet tipinin, refah devletinin, ortaya çıkmasına yol açmıştır.³⁵ Refah devleti, liberal felsefenin tam serbestlik ilkesinin tersine, devletin ekonomi ve toplumsal alanlara müdahalesini savunur. Refah devleti anlayışının savunucusu ve uygulayıcısı sosyal demokrasidir.³⁶ Refah Devleti, savaş sonrası dönemde Fordizmin* dünya ekonomisinde rol

³² AKGÜN B. (2007), s.72-73

³³ Çaha, Ö. (1999), s.80

³⁴ Şaylan, G. (1995) “Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi” Ankara: İmge, s.85

³⁵ Şaylan, G. (1995), s.55

³⁶ Çubukçu, Uçan, S. (2007) “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek” **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler** içinde, Der.H.Birsen Öz İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları , s.278

* Bu kavram Henry Ford tarafından geliştirilmiştir. Daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen kapitalist sanayi üretim sürecinde uygulanan ilkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Fordizmin özellikleri arasında sosyal refah devletinin düzenleyici ve kontrol edici rolü vardır. Fordizmle ilgili bknz. Suğur, Nadir (1999), “Fordizm, Post-Fordizm ve Ötesi” Anadolu Üniversitesi edebiyat Fakültesi Dergisi, Nisan, Cilt:1, sayı:1, sayfa: 134-152

oyunmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Fordizm toplumsal uzlaşmayı da sağlayan bir rejim olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde liberal devletin yerini artık refah devletinin aldığı görür. Refah devleti 1970’lerde krize girene kadar etkinliğini sürdürmüştür.

Refah devleti, ilk etapta yeryüzünün ileri derecede sanayileşmiş bölgelerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.³⁷ 1960’lardan itibaren sosyal demokrat iktidarlar ya da koalisyonlar Avrupa’ya refah devleti projesiyle egemen olmuşlardır. Sosyal demokrat hükümetler iktisadi dalgalanmalara karşı talep yönetimiyle, devlet harcamalarının arttırılarak iç tüketimin genişletilmesi yoluyla, eşzamanlı olarak sermayenin kar haddini yükselten ve emeğin gerçek yaşam düzeyini iyileştirebilen bir ekonomik reçete uygulamışlardır. Bu düzen iki savaş arası dönemdeki uzun ekonomik gerilemenin yerini almıştır.³⁸ Refah devletinin ekonomik alandaki ekonomik etkisi sosyal alana da yansımıştır. Sosyalizm ve kapitalizmden farklı olarak üçüncü bir karma iktisadi sistemin yaygınlaşmayla birlikte toplumun tüm kesimlerine yayılacak biçimde eşitlik, sosyal adalet, sosyal güvenlik ve refah politikalarını gündeme gelmiştir.³⁹ Böylece gelişmiş ülkelerde çalışan kesimler, işverenler, sermaye grupları ve devlet arasında varılan bir uzlaşma olarak ortaya çıkan, kapitalist sistemin doğası gereği yıktıklarını telafi edecek olan refah devleti, siyasal sistemin meşruiyet döngüsünün temelini yerleştirilmiştir.

Şaylan’a göre, İkinci Dünya Savaşından sonra Marksist olmayan sol Keynesci* çözümlenmeleri esas almış bu bağlamda adil, eşitlikçi ve demokratik bir toplum düzenine ulaşılabilceğini savunmuştur. Bu durumda devlet ekonomiye talep yönetimi için müdahale edecek böylece adil, eşitlikçi ve demokratik bir düzen sağlanabilecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bu söylem demokratik sol ya da sosyal demokrat partilerin siyasi etkinlik alanlarının artmasına neden olmuştur. Bu siyasi etkinliğin uygulama alanındaki kaynağı ‘devlet kapitalizmi’ olarak

³⁷ Luhmann, N. (2002) “Refah Devletlerinin Siyaset Teorisi” (çev. Medeni Beyaztaş), İstanbul: Bakış, s.5

³⁸ Çubukçu, Uçan, S. (2007), s.282-283

³⁹ Çubukçu, Uçan, S. (2007), s.288

* “Keynes, hükümetlerin toplam talep seviyesini etkileme yoluyla ülkelerindeki ekonomileri “yönetebileceklerini” öne sürmüştür. Bu çerçevedeki hükümet harcamaları aslında, ekonomiye yapılan bir talep “şırıngası”dır. Hükümet bir okul inşa etmekle, inşaat işçileri için istihdam, inşaat malzemeleri için de talep yaratır. Bu yatırımın etkileri tüm ekonomide bir kıpırdanmaya neden olacaktır.” Ayrıntılı bilgi için bkz: Heywood, A. (2003) “Siyasi İdeolojiler”

tanımlandığında bu kavramı kapitalizmin neden olduğu toplumsal çatışmaları ve gerilimleri yumuşatmak, sistemin dar boğazları aşmasını sağlamak için devletin ekonomik yaşam alanına bir girişimci gibi müdahalesi olarak yorumlanabilir.⁴⁰

Refah devleti komünizm ve sosyalizme karşı subap görevi görmesi gerek siyasi gerekse de ekonomik alanlarda desteklenmesini de beraberinde getirmiştir. Refah devleti, SSCB’de sosyalist uygulamaların, dünya ekonomisini biçimlendirmeye çalışan ABD’nin pazarlarına sıçramasının önlenmesinde kullanılmıştır. Yine işlevleri itibariyle refah devleti muhafazakar partiler ve radikal düzen değişikliği karşıtları tarafından destek görmüştür.

Yeni düzenin Türkiye’ye sirayet etmesiyle birlikte dikkat edilmesi gereken bir konu da SSCB ile ilişkilerin kopma noktasına gelmesi nedeniyle Türkiye’nin Sovyetler Birliği karşısında Batı blokunda kendine bir yer bulma gereği duymuş olmasıdır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde daha tarafsız bir dış politika izleyen Türkiye, bu politikasında köklü bir değişikliğe gitmiştir.⁴¹ Kazgan’a göre SSCB’nin sınırlanması için hareket eden Batı Blok’u 1980’li yılların ortasına kadar Türkiye’yi Batı kampında aranır ve saygın bir üye olarak korumaya yardım etmiştir. Türkiye, Avrupa’nın/ABD’nin kurduğu örgütlere katılmış ve ekonomi politikasında –her ne kadar borç ya da yardımlarla da olsa- görece özgürlüğe, mali desteklere kavuşmuştur.⁴²

Birçok devlet 1929 Bunalımının etkisiyle başlayan 1930’dan sonra dışa kapanarak devlet eliyle sanayileşmeye yönelen ve 1939’a kadar devam eden bir dönem geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise yeni bir düzen dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye üzerinde toplumsal, ekonomik ve politik alanda pek çok değişime neden olmuştur. Dış politikadaki değişimler Türkiye’nin iç siyasetini derinden etkilemiştir. 1946 yılına salt iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye

⁴⁰ Şaylan, G. (1995), s.64-5

⁴¹ Ataay, F. (2006) s.33

⁴² Kazgan, G. (1999) “Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi” İstanbul; Altın Kitaplar, s.93

yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.⁴³ Uluslararası yeni kapitalist düzen içinde yer alma, Türkiye’yi yönetenlerin dışarıdan gelen baskılara duyarlı olmasını zorunlu hale getirmiştir.⁴⁴ Bunun sonucu olarak, yeni düzenin siyasal alanda demokrasi, serbest seçimler etrafında toplanarak liberal demokrasiyi gün yüzüne çıkartması, siyasal liberalleşmeyi gerekli kılması Türkiye’nin de siyasal yaşamında ikinci kez çok partili hayata geçmesini gerektirmiştir. Çünkü yeni düzen artık tek-partili yönetimleri gözden düşürmeye başlamıştır. Siyasal liberalleşme eğilimini destekleyen ve ona uygun olan uluslararası ortam elbette Türkiye’yi de etkilemiştir.⁴⁵

Çok partili hayata geçilmesi Türkiye’nin siyasal yaşamında önemli sonuçlar doğurmuştur. Siyaset sahnesinde birden fazla partinin çıkmasına paralel olarak seçmen tercihleri ve bu tercihleri etkileyen faktörler de önem kazanmıştır. Halk ilk defa gerçek anlamda bir seçmen olarak siyasal tercihlerini ortaya koymuştur. Boratav’a göre siyasi iktidarlar, bu tarihten sonra, en azından seçimden seçime, işçi, köylü, esnaf gibi kalabalık halk kesimlerinin ekonomik ve sosyal isteklerini dikkate almak bunlara şu veya bu biçimde yanıt vermek zorunda kalmışlardır.⁴⁶

Çok partili hayat, yirmi yılı aşkın süredir iktidarda olan CHP’nin 1950’de yerini DP’ye bırakmasıyla Türk siyasal hayatında pratik olarak uygulanmaya başlanmıştır. DP iktidara geldiği zaman Türkiye halkının büyük bir kısmı ortaçağ koşulları içinde yaşarken, “görülmemiş kalkınma” sloganını ortaya atmış, örnek olarak ABD’yi seçmiş ve Türkiye’yi kısa zamanda “küçük bir Amerika” haline getirmeyi vaat etmiştir.⁴⁷ Bu durum Köker’in de belirttiği gibi yaşanan dönemin sanayileşmiş ya da gelişmiş toplumlarının değerlerinin, ekonomik ve politik kurumlarının Türkiye tarafından örnek alınmasıdır.⁴⁸ Sadece Türkiye değil

⁴³ Borotav, K.(2005b) “Çağdaş Türkiye 1908–1980” **Türkiye Tarihi 4** içinde, Sina Akşin (yay. yön), İstanbul: Cem Yayınevi, s.340

⁴⁴ Kardam, A., S. Tüzün (1998) “Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar Ve Seçmen Davranışları” Ankara; Veri Araştırma, s.16

⁴⁵ Koçak, C.(2005) “Çağdaş Türkiye 1908–1980” **Türkiye Tarihi 4** içinde, Sina Akşin (yay. yön), İstanbul: Cem Yayınevi, s.178

⁴⁶ Borotav, K.(2005b) s.340

⁴⁷ Timur, T.(2006) “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, I. C. Schick, E.A. Tonak (der.), İstanbul; Belge, s.34

⁴⁸ Köker, L. (1990) “İki Farklı Siyaset” İstanbul; Ayrıntı, s.81

az gelişmiş ülkeler de, Atay'ın da belirttiği gibi, hem ABD kaynaklı yabancı sermayeden yararlanmak hem de ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında yer almak amacıyla Batı Blokuyla ilişkilerini geliştirme ve Batı'da egemen siyasal model olan liberal demokrasiyi ülkelerinde kurma yoluna gittiler.⁴⁹ Yeni düzen kapitalizmi yaydığı bölgelere üretimle birlikte, siyasal ve sosyal yapıları da modernleştirerek Amerikan modelini evrensel bir niteliğe bürümüştür.⁵⁰ ABD'nin- soğuk savaş ilanından sonra- Avrupa'yı ve Türkiye'yi etkileyen sosyoekonomik politikaları pek çok ülkenin model olarak ABD'yi seçmesine neden olmuştur. Kahraman, DP döneminde bürokrasiyle tanışan Süleyman Demirel ile görüşmelerinde kendisine *“Amerika'yı gördükten sonra benim içime Türkiye'yi imar ve inşa etme ateşi düştü, yani suyun ve yolun olmadığı bir ülkede su taşımaktan kolları uzamış olan anamın çilesini nasıl sona erdirebilirim gibi sorularla karşı karşıya kaldık”* demiştir. *“Refahla yüz yüze gelmiş Anadolu çocuklarının uluslararası düzeydeki eğitimleri ve giderek bürokrasideki hakimiyetleri DP siyasetinin belkemiğidir.”*⁵¹

Kahraman'a göre, DP'nin 1950 genel seçiminde iktidara gelmesi 1908 sonrasında neredeyse bir tunç yasası gibi hakim olan ordu-bürokrasi-aydınlar ittifakını sona erdirmiş ve iktidar merkezden çevreye kaymıştır. CHP'den kopma DP'ye kayma ilişkisi de öncelikle ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Buna göre halk İkinci Dünya Savaşı sonrasında çıkarılan çeşitli yasalarla ezilmiştir. Bunlardan birincisi Milli Korunma Kanunudur. Bu kanunla devlet ekonomiye müdahale etme yetkisi bulmuştur. Ayrıca köylünün elindeki öküzlerin devlete verilmesi devletle köylü arasında gergin olan ilişkiyi daha da gerginleştirmiştir. İkincisi ise; Toprak Mahsulleri Vergisidir. Köylü bu verginin konmasını kaldırılan aşarın geri dönüşü olarak algılamıştır. Üçüncü olarak Varlık Vergisi'yle büyük toprak sahiplerinin sermayelerinin %5'ine kadar vergi alınması yolu açılmıştır. Bu vergiyle gayrimüslimlerin elindeki birikime göz dikilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ise küçük köylü ile bir ara bulma çalışması, büyük sermaye ile bir uzlaşmazlık olarak değerlendirilebilir. Bu kanun tasarı olarak meclise sevk edildikten sonra büyük

⁴⁹ Atay, F (2008), s.26

⁵⁰ Günlü, R. (2008) “Türkiye’de Devlet, Sınıflar Ve Demokrasi”, **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri** içinde, (Der.)Ramazan Günlü Ankara; Dipnot, s.122

⁵¹ Kahraman, H.B.(2007) “Türk Sağı ve AKP” İstanbul; Agora, s.15-16

tartışmalara neden olmuştur.⁵² Kazgan da bu ekonomi politikalarının uygulanmasının toprak sahipleri ve tüccar sınıfında rejimin geleceğine ilişkin endişeler yarattığını bu endişelerin siyasal özgürlük ve demokrasi isteğiyle birleşince CHP iktidarının sonunu hazırladığını belirtmiştir.⁵³

1950 genel seçiminden sonra iktidar olan DP “söz milletindir” sloganını kullanmıştır. DP’nin tabanını büyük oranda toprak sahipleri, sanayi ve ticaret burjuvazisi oluşturmaktadır. Ayrıca toplumda yıllarca birikmiş ve savaş ekonomisi uygulamaları ile derinleşmiş büyük tepkiye sahip kitleleri peşinden sürüklemiştir. Parti ilk yıllarında devlet müdahalesine karşı pazar ekonomisini ve otoriter devlet baskısına karşı siyasal özgürlüğü savunmuştur.⁵⁴

Tek parti dönemi uygulamalarından bıkan halk DP’nin siyasal yaşama taze bir kan getireceğini ummuştur. Zaten DP tek parti döneminin uygulamalarına muhalefet ederek halkın gözünde yer etmiştir. DP seçim kampanyasını büyük oranda halkta gördüğü dini baskılar konusundaki yakınmalar ve sermaye gruplarının ekonomideki devlet denetimi konusunda yakınmaları üzerine inşa etmiştir. Kahraman’a göre, DP iktidara gelir gelmez dinin toplumun en önemli sosyokültürel unsuru ve hücrelerine nüfuz etmiş temel bir özellik olduğunu fark etmiştir. Bu özelliğinden dolayı DP Marksizm’in aksine Weberyen’dir; çünkü DP dinin toplumsal ve ekonomik altyapıları belirleyeceğine inanmıştır.⁵⁵ Çavdar’a göre DP ekonomik alandaki tüm bozuklukların, yoksulluğun ve ekonomik geri kalmışlığın nedenini devletçilik olarak tanımladıktan sonra, özel girişimi destekleyen liberal bir iktisadi düşüncenin önderliğini yapmıştır.⁵⁶ Erdilek’e göre DP iktidara geldikten sonra da hükümet programının iktisadi politikalarına bakıldığında sermaye gruplarının sıkıntılarını giderecek çözümü getirdiği görülüyor: “*İktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet*

⁵² Kahraman, H.B. (2008) “Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I” İstanbul; Agora, s.198-203

⁵³ Kazgan, G. (1999) “Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi” İstanbul; Altın Kitaplar, s.94-95

⁵⁴ Kardam, A., S. Tüzün (1998), s.16

⁵⁵ Kahraman, H.B.(2007), s.28

⁵⁶ Çavdar, T. (1983) “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.4 içinde, İstanbul; İletişim, s.1081

vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir.”⁵⁷

1950’den itibaren Türkiye’de toplumsal ilerleme aslında ekonominin önünü özel sektöre açmakla eşanlamlı olmuştur ve bu da çok uzun süre devlet eliyle özel sektör yaratmak olarak anlaşılmıştır.⁵⁸ DP iktidara geldikten sonra da popülist politikalarla faaliyetlerini sürdürmüştür. DP’nin aldığı oyların kaynağına bakıldığında, *“o günkü CHP’nin temsil ettiği ne varsa bunların şu ya da bu yönüne şu ya da bu oranda karşı çıkan şeriatçılardan liberallere kadar uzanan çok geniş bir muhalefet”⁵⁹* yelpazesinden gelen oylardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden oluşturulmaya çalışılan dünya düzeninde ekonomik alanda ulusların kalkınması karşılaştırmalı üstünlükler kuramına* dayandırılmıştır. Yeni dünya düzeninde üçüncü dünya ülkeleri, ekonomik olarak genişleyen ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılacak olan merkezler haline getirilmeye çalışılmıştır. Yeni düzen oluşturma çabalarından Türkiye de etkilenmiştir. Yen düzende Türkiye ekonomisinde tarım çok önemli bir yere oturtulmuştur. Batılı uzmanların yönlendirmesi altında hazırlanan 1947 Planı devletin ekonomideki rolünü ağırlıkla altyapıda yoğunlaştıran, ekonomik gelişmede önceliği özel sektöre veren ve tarım ürünleri ile hammadde ihracatçısı bir ülke olmayı öngören bir temelde hazırlanmıştır.⁶⁰ 1947–1953 yılları Türkiye ekonomisinin savaş sonrası “dışa açılma” dönemidir ve bu dönemde büyüme geniş ölçüde tarımdan kaynaklanmıştır.⁶¹ DP 1950’lerin ortalarına kadar tarımın ekonomide yarattığı olumlu havanın avantajından yararlanmıştır. Bunun yanı sıra dış yardımlar ve ihracat gelirleri de ekonomiyi olumlu yönde etkilemiştir. 1953’e gelindiğinde ekonomik kriz patlak vermiştir. Ödemeler dengesi açıklarında somutlaşan krizin temel nedeni, savaş sonrası dönemde ihracat gelirlerindeki artışlar

⁵⁷ Erdilek, N. (1983) “Hükümetler ve Programlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.4 içinde, İstanbul; İletişim, s.990

⁵⁸ Güvenç, N. (2008) “Türkiye’nin Geleceği Ve CHP” İstanbul; Anahtar, s.150

⁵⁹ Kardam, A., S. Tüzün (1998), s.39

* Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı: David Ricardo’nun geliştirdiği bir teoridir. Ricardo, bir ülkenin iki farklı malda mutlak olarak dezavantajı olmasına ve diğer bir ülkenin bu malların üretiminde mutlak üstünlüğü olmasına rağmen, ülkeler arasında yine de ticaret yapılabileceğini ve bu ticaretten her iki ülkenin de karlı çıkabileceğini anlatan teoridir.

⁶⁰ Ataay, F. (2006) s.33

⁶¹ Güllalp, H. (1993) “Kapitalizm Sınıflar Ve Devlet” İstanbul: Belge, s.34

ve dış borçlarla sürdürülebilir serbest dış ticaret politikasının, döviz kaynaklarındaki daralma nedeniyle sürdürülemez hale geliyordu.⁶² Her ne kadar 1953 yılında bir ekonomik kriz patlak vermiş olsa da seçimlere kadar bu krizden çok etkilenilmemesi ve ciddiyetinin fark edilmemesi DP'nin ekonomi alanında başarı sağladığını düşünen geniş seçmen kitlesi tarafından 1954 seçiminde ödüllendirilmiştir.

DP 1954 genel seçiminden sonra basına, üniversiteye, muhalefet partilerine karşı sert politikalar uygulamıştır. Muhalefet partisine oy verdiği için il olan Kırşehir'i ilçe haline getirmiştir. Ekonomik hayatta sıkıntılar baş göstermiş ve artan fiyatlar karşısında geçim sıkıntıları belirmiştir. 6/7 Eylül 1955 olayları da toplumun DP iktidarı hakkındaki kanaatlerinin değişmesinde etkili olmuştur. Bu olaylar DP iktidarının zayıflamasını, otoritesinin sarsılmasını ve bu iktidara olan güvenin kaybolmasını tetiklemiştir.⁶³

DP iktidara gelmesinde büyük payı olan vaatlerini uygulamak yerine, keyfi ve otoriter müdahaleler yolunu seçmiş ve sonuçta Türkiye ekonomik sıkıntılarla birlikte demokratik rejim bunalımının da yaşandığı bir ülke konumuna gelmiştir.⁶⁴ Öyle ki ekonomik kaynakların sınırlı olduğu durumlarda bile seçmen desteğini yitirmemek için genişleyici ve enflasyonist politikalar uygulamaya devam etmiş ve karşılaşılan ekonomik sorunlar belli bir süre sonra siyasal sistemin kilitlenmesine neden olmuştur.⁶⁵ 1950'lerin sonuna gelindiğinde kapitalist az gelişmişliğin tipik bunalımı Türkiye'nin kalkınmasını yakalamıştır: Büyük bir ithalat hacmine yaslanan, ihracatın arttırılamadığı, dış borcun kolay bulunamadığı 'açık' bir ekonomi.⁶⁶

1950'lerin ikinci yarısından sonra yaşanan ekonomik krizlerden çıkış yolu olarak görülen ithal ikameci sanayileşme politikaları 1960'lı yıllarda ekonomide yüksek büyüme oranlarının yakalanmasını sağlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak bölüşüm sorunu daha adil düzeylerde çözülmeye başlanmıştır. 1962-1976

⁶² Ataay, F. (2006) s.41

⁶³ Kili, S. (1976) "1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler" İstanbul; Çağlayan, s.124

⁶⁴ Tütüncü, Esmer, G. (2006) "CHP:1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu" Antalya; Yeniden Anadolu Ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları, s.33

⁶⁵ Saybaşı, K. (1992) "İktisat, Siyaset, Devlet Ve Türkiye" Ankara; Bağlam, s.162-164

⁶⁶ Keyder, Ç. (2006) "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (der.) I. C. Schick, E.A. Tonak, İstanbul; Belge, s.59-60

arası Türkiye’de popülizmin tüm unsurlarıyla birlikte geçerli olduğu yıllar olarak kabul edilebilir. *“Popülizm, toplumsal-siyasal alanı popüler kesimler ile egemen kesimler, halk ile iktidar bloku arasındaki antagonistik ilişki ekseninde tanımlayan ve hegemonize etmeye çalışan bir söylemdir. Ezen, sömüren, asalak egemen güçlerin ideolojisine karşı ezilen, sömürülen halka seslenerek ve popüler ideolojiler, gelenekler ve simgeleri kendine eklemleyerek bir kitle seferberliğine ve düzen değişikliğine soyunur.”*⁶⁷ Azgelişmiş ülkelerde özellikle 1950’lerle başlayan dönemde gündeme gelen ithal ikameci sanayileşme politikalarının ‘popülist’ olarak nitelenen bölüşüm politikalarına olanak tanımıştır. Bu durum Arın, Boratav ve Gülalp tarafından da kabul edilmektedir:

“Korkut Boratav, popülizmi, “az gelişmiş kapitalizme özgü bir düzenleme biçimi” olarak ele almaktadır. Popülizmin, emekçi sınıflar, egemen sınıflar ve siyasal iktidar arasında bölüşüm odaklı bir “uzlaşma”ya dayandığını belirten Boratav, bu uzlaşmayı gerekli kılan siyasal koşulları da parlamenter sistemin varlığına ve emekçi sınıfların siyasal karar alma süreçlerini etkileyebilme olanaklarının az da olsa bulunmasına bağlamaktadır. Boratav’a göre, azgelişmiş ülkelerde “popülist” bölüşüm politikalarını olanaklı kılan asıl gelişme ise, dünya ekonomisinin özelliklerinde yatmaktadır. Buna göre, popülizmin sürdürülebilirliği yüksek büyüme hızlarına, bu da dış açıkların kolayca ve ucuza finanse edilebilmesine bağlıdır.(Boratav, K. (1998) “Popülizm Üzerine Birkaç Not” Mürekkep, sayı:10-11, s: 8-9)

*Bu yaklaşımın bir diğer önemli temsilcisi Tülay Arın, öncelikle gelişmiş ülkelerin “refah devleti” modeli ile azgelişmiş ülkelerin “popülist” bölüşüm politikaları arasındaki ayrım üzerinde önemle durmakta, popülizmin azgelişmişlikten kaynaklı sınırlarının bulunduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte Arın da, Boratav gibi, popülizmi ekonomide yüksek büyüme hızları tutturulması ile ilişkilendirmektedir.”*⁶⁸

Gülalp’e göre de bu sanayileşme modeli toplumdaki çeşitli kesimlerin ‘kalkınmacı’ temelde ittifak kurmasını sağlamıştır. Bu dönemde ‘ortak çıkarları’ olan kesimler arasında bir uzlaşma sağlanmıştır. Bu ortak çıkarlar hükümetin destek fiyatlarla küçük köylünün, ithal-ikameci sanayilerle bağlantılı olarak çalışan atölye tipi

⁶⁷ Erdoğan, N. “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde sol popülizm üzerine notlar.” Toplum Ve Bilim, sayı:78, s.25, Güz, 1998

⁶⁸ Arın, T. (1997) “Anayasal İktisat Ve Refah Devleti” Ekonomide Durum, sayı:3-4, s.97-102, aktaran: Atay, F. (2006) s.21

faaliyetlerinin desteklenmesine ve işçi-sınıfının sendikalaşması, ücretlerin sürekli artışı, hem iç pazarın büyümesine hem de işçilerin sistemle siyasal anlamda bütünleşmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁹

Ayrıca Boratav, Türkiye'nin 1960'lı ve 70'li yıllarındaki rejimini "parlamentarist popülizm" olarak adlandırmaktadır.⁷⁰

Yukarıda ele alınan Boratav, Arın ve Gülalp'in ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla popülizm arasında kurdukları ilişkiye Savran karşı çıkmaktadır.⁷¹ Savran'a göre, 1960-1980 dönemleri arasında işçi sınıfının elde ettiği kazanımlar hem burjuvaziye hem de devlete karşı gösterilen kararlı hareketlerden kaynaklanmıştır. Hatta bu kazanımlar "aslanın ağzından" mücadeleyle alınmıştır. Savran, sermaye açısından bakıldığında, ithal ikamesi döneminde ücretlerin bir maliyet unsuru olmasının yanı sıra bir talep unsuru da olduğu, oysa ihracata dayalı kalkınma politikalarının benimsenmeye başlandığında ücretlerin talep unsuru olarak önemini yitirdiğini doğru bulmamaktadır. Ona göre, ithal ikameci model ile ihracata dayalı model arasındaki fark 'kapitalist rekabetin yasaları'yla ilgilidir.⁷²

1.2.2 Neoliberalizm, İnsan Hakları ve Demokrasi

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulmuş olan ekonomik düzenin krizlerle karşı karşıya kalması bu düzeni yıkılmanın eşiğine getirmesiyle birlikte 1970'lerin sonunda ekonominin devletle ve siyasetle olan ilişkisi yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Refahın bu düzenle devam ettirilemeyeceği düşüncesi yeni düzenin arayışını getirmiştir. Yeni düzende, bir önceki düzenin devletin ekonomiye müdahale ederek yarattığı olumsuzlukların aşılması için bu durumun ortadan kaldırılması, "piyasanın özgürleştirilmesi ve bireyin kendi doğal yetenekleriyle kendi

⁶⁹ Gülalp, H. (1993), s.37

⁷⁰ Boratav, K; Ç., Keyder; Ş., Pamuk, (1987, 2.basım) "Kriz Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu" İstanbul; Kaynak, s.127

⁷¹ Atay, F. (2006) s.22

⁷² Savran S. (2003) "20. Yüzyılın Politik Mirası", **Sürekli Kriz Politikaları** içinde, Hazırlayanlar: Balkan, N.; S. Savran İstanbul; Metis, s.27

çıkarlarını maksimize edeceği bir ortamın yaratılması anlayışı gündeme gelmiştir.”⁷³
*Refah devletinin kapsayıcılığı yerine devletin küçülmesi, kamusallaştırma ya da devletleştirme yerine özelleştirme, planlı ekonomi yerine denetimsiz piyasa anlayışı gibi kavramlar yeni bir paradigmanın egemenliğini doğurmuştur*⁷⁴.

1945 sonrasında gelişmiş ekonomilerin gelişmekte olan ekonomileri mali sisteme uyarlama çabası olarak ortaya çıkan “kalkınma” hedefi 1980’den sonra artık gelişmekte olan ekonomilerin piyasaya uyum sağlaması gerekliliğine dönüşmüştür. “1980 başına kadar hakim olan “kalkınma” yanlısı ekip görevden uzaklaşmakta onun yerini “neoliberal iktisat” yanlı ekip almaktadır.”⁷⁵

Gülalp’in deyimiyle 1970’lerin sonuna gelindiğinde gelişme stratejisinde yaşanan değişim 1960’ların “kalkınmacı” ittifaklarının dağılmasını gerektirmiştir. Bu dönüşümün sağlanması popülist bir demokrasi koşullarında olanaksız olduğu gibi bu tür bir siyasal yapının toplumun çeşitli kesimlerinin taleplerinin ve seslerinin yükselmesine olanak tanıyan koşulları büyük bir yük haline gelir. Dolayısıyla bu şartlar altında dönüşümün yaşanması zorlaşır. Bu durumu aşma sürecinde baskıcı ve otoriter bir rejimin kurulması zorunluluk kazanır.⁷⁶

1929 dünya ekonomik bunalımına Keynesyen düzenlemeye dayanan refah devleti çözümü bulunmuştur. Fakat refah devleti çözümü de uluslar arası ekonomik bunalımlar ve demokrasi kriziyle iflas etmiştir. Alt yapısının Friedman ve Hayek tarafından hazırlandığı, İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan’ın siyasal düzlemde öncülüğünü yaptığı ‘yeni sağ’ düzeni 1980’lerden sonra egemen olacak siyasal, ekonomik ve sosyal oluşumların çıkış noktası olmuştur. Ekonomide yaşanan krizin aşılabilmesi için en uygun çözüm yeni sağda bulunmuştur. “Devletin ekonomiden çekilmesini talep eden yeni sağ ideoloji, siyaseti ekonomiden bağımsız ayrı bir alan olarak görür. Yeni sağın egemenliğiyle birlikte, devleti toplumsal bölüşüm mekanizmalarının dışında bırakan, ekonomiye müdahale biçimlerinde köklü

⁷³ Yalman, G. “Aydınlanmadan Günümüze Siyasal İktisat” 19 Mart 2008, s.4
http://www.obarsiv.com/pdf/galip_yalman.pdf erişim tarihi: 06/10/10

⁷⁴ Çubukçu, Uçan, S. (2007), s.291

⁷⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2008) “2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum” İstanbul; Yordam, s.59

⁷⁶ Gülalp, H. (1993), s.40-41

değişiklikler getiren bir anlayış hakim olmaya başlamıştır.”⁷⁷ Sosyal demokrasi düzeninin oluşturmuş olduğu emek, sermaye ve devlet arasındaki yaklaşık yirmi yıllık uzlaşma artık bozulmuştur. 1980 darbesinden sonra 1983 yılında yapılan genel seçimin ardından Özal’ın Genel Başkanlığı’nda ANAP iktidara gelmiştir. Bu hükümetin iktidarında ekonomi yeniden yapılandırılmak istenmiştir. 1980 sonrasında ithal ikameci sanayileşme politikalarından ihracata yönelik sanayileşme politikalarına geçilerek ekonomi yeniden yapılandırılmak istenmiştir. Bu amaçla ekonomide ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, enflasyonla mücadele ve ihracata yönelik serbest piyasa oluşturulması gibi konular öne çıkmıştır.⁷⁸

Az gelişmiş ülkelerde neoliberal yapılanma, otoriter yönetimlerin vasıtasıyla gereklerini faaliyete geçirmiştir. Böyle bir dönüşümde alt sınıflar baskılanmış ve sosyal haklar önemli oranda aşındırılmıştır. Bu durum yürürlüğe konan neoliberal politikalar bir süre sonra otoriter rejimlerin toplumsal desteğinin erimesine neden olmuştur. Pek çok ülkede toplumsal hoşnutsuzluklar açık muhalefete dönüşmüştür. Üst ve orta sınıflar bu duruma karşı yeni arayışlar içine girmişlerdir. Kısacası huzursuzluk ve hoşnutsuzluk otoriter yönetimlerin yüzünü demokrasiye döndürmesini gerektirmiştir.⁷⁹

1980 sonrasında seçimle iş başına gelen ANAP hükümeti 1991 yılına kadar iktidarını sürdürmüştür. 1991’le neoliberal hegemonyanın krize girmesi, ekonomik durgunluğun yaşanması, siyasal istikrarsızlık ve sosyal demokratların prestij kaybetmesi RP’nin yükselmesinin önünü açmıştır.

“Türkiye, 1994 ekonomik kriziyle başlayıp Kasım 2000-Şubat 2001 ekonomik krizine kadar uzanan süreçte, gerek uyumsuz koalisyon hükümetleri, gerek merkez partilerinin kendilerini tüketmeleri sonucunda, neoliberal hegemonyanın bütünüyle krize girmesi tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 3 Kasım 2002 genel seçiminden AKP’nin zaferle çıkmasıyla yeni bir aşamaya ulaştı.”⁸⁰

⁷⁷ Çubukçu, Uçan, S. (2007), s.291-292

⁷⁸ Zürcher, E. J. (2010) “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi” İstanbul; İletişim, s.440

⁷⁹ Atay, F. (2008), s.30

⁸⁰ Atay, F (2008), s.9

İKİNCİ BÖLÜM

II. TÜRKİYE'DE SİYASAL-TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE 1970'LERDE CHP'NİN YÜKSELİŞİ

II.1. Türkiye'de 1960'larda ve 1970'lerde Sosyopolitik Ortam

1960 darbesinin ardından kabul edilen 1961 Anayasası ile hukuki, ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1961 Anayasası'yla Türkiye'de o vakte kadar görülmemiş ölçüde özgürlükçü bir siyasal alanın oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Hızlı kalkınma ve sosyal adalet kavramlarının yayılmasıyla birlikte sol fikirler kamuoyunu etkilemeye başlamıştır.⁸¹

1961 Anayasası çalışma yaşamında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Anayasanın 46.maddesinde şöyle demektedir: “Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.” 47.maddede ise grev ve toplu sözleşme hakkı düzenlenmektedir: “işçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzenlemek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahiptirler.”⁸² İşçi sınıfı 27 Mayıs sonrası elde ettiği grev hakkı ve sendikalaşma süreciyle siyasi sahneye çıkmıştır. Dönemin birikim modeli de işçi sınıfının öne çıkmasını sağlamıştır. İİS örgütlenmiş emekçinin etkin talebini gerektirmiştir.⁸³ Dönemin uygun koşulları altında, işçiler kazandıkları güven duygusuyla siyasal süreçte etkin bir rol oynamaya başladılar. Özellikle 1967'de DİSK'in kuruluşundan sonra daha da siyasallaşmışlardır.⁸⁴

1960'ların sonlarına gelindiğinde Türkiye'nin hızlı değişim geçirdiği her halinden belli oluyordu. Bu dönemde yaşanan siyasal ve ekonomik değişimler hem kentte hem de kırsal alanda yaşayan toplumu değiştirmiştir. Geçimini ekonominin eski sektörlerinden sağlayanların, hükümet desteğini alan yeni sektörlerle rekabete

⁸¹ Tunçay, M. (1983) “Siyasal Hayat, Siyasal Gelişimin Evreleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.4 içinde, İstanbul; İletişim, s.1982

⁸² Çavdar, T. (2004) “Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze” Ankara; İmge, s.104-105

⁸³ Gerger, H. (1998) “Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası” İstanbul; Belge, s.108

⁸⁴ Ahmad, F (1983) “Siyasal Hayat, Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişimleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.4 içinde, İstanbul; İletişim, s.1997

giremeyen küçük işletmelerin durumu bozulmuştur. Bu insanlar desteklerini sağın ana partisi olan AP'den çekmiş ve kendi çıkarlarını korumak için siyaset sahnesine yeni çıkan sağ partilere yönelerek tepkilerinin siyasal boyutlarını ortaya koymuşlardır.⁸⁵

1960'lı yılların başından itibaren Türkiye'de ciddi toplumsal dönüşümler yaşanmıştır. Keyder, bu dönemde yaşanan toplumsal dönüşümü ithal ikamesinin olanaklarının tükenmesine bağlamaktadır. 1960 ile 1970 yılları arasında kent nüfusu beş milyon artmıştır. Bu, toplam nüfusun %39'unun şehirlerde yaşamaya başladığı anlamına gelmekteydi. Ekonomide yaşanan dönüşüm kente akan göçü arttırmıştır. Bu durum önemli bir sorun olarak gecekondulaşmanın oluşmasına neden olmuştur. İthal ikameciliğin yarattığı hızlı sanayileşme ve geleneksel toplumun çözülüşü 1960'larda ve 1970'lerde sosyopolitik ortamı şekillendiren önemli etmenler arasında yer almıştır.⁸⁶ Schick ve Tonak'a göre, 1970'lerin sonuna doğru Türkiye'de toplumsal ve siyasal ortam hızla örgütlü sermayenin hegemonya kurma çabasıyla kuşatılmış geleneksel kesimlerin var olma mücadelesi arasında bir savaşa dönüşmüştür.⁸⁷

Siyasi istikrar açısından bakıldığında ise 1970'ler pamuk ipliğine bağlı koalisyonlar, azınlık hükümetleri, partilerüstü hükümetler gibi bir dizi hükümet bunalımlarının yaşandığı bir dönem olmuştur.⁸⁸

II.1.1 Türkiye'de Kalkınma, Sanayileşme ve Refah

Türkiye'de 1970'lerde sosyopolitik ortamın değerlendirilebilmesi için 1960'ların başından 1970'lerin sonuna kadar hakim olan birikim modeli İthal İkameci Sanayileşmenin (İİS) siyasal düzeye etkisinin sonuçları bakımından incelenmesi gerekir.

⁸⁵ Ahmad, F (1983), s.1997

⁸⁶ Keyder, Ç. (2006), s.64

⁸⁷ Schick, İ.; Tonak, A. (2006) "Sonuç" **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (der.) I. C. Schick, E.A. Tonak, İstanbul; Belge, s.387

⁸⁸ Özdemir, H. (2005) "Çağdaş Türkiye 1908–1980" **Türkiye Tarihi 4** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, s.240

1960 darbesiyle “toplumsal politikası, siyasi dengeleri ve idari mekanizmalarıyla birlikte yeni bir birikim modelinin”⁸⁹ temelleri atılmıştır. 1960’lı yılların ortalarına gelindiğinde ekonomik alanda yeni birikim modeli ile planlı bir kalkınma programı yürütülmekteydi. Bu yeni birikim modeli ‘İthal İkameci Sanayileşme’ydi. İthal ikamesi, en basit şekliyle açıklamak gerekirse daha önce yurt dışından ithal edilen bir malın yurt içinde üretilmesi anlamına gelir. Keyder ithal ikameciliği, yerli imalat sanayinin belirli kollarının dış rekabete karşı korunması olarak tanımlar; buna göre, İİS’de, temel girdiler ithal edildiği halde yerel olarak geliştirilen sanayilerde elde edilen nihai çıktıların yabancı üreticilerin ürünleriyle rekabeti söz konusu değildir.⁹⁰ Keyder’e göre İİS’nin, mevcut bütün girişim imkanlarını milli burjuvaziye ayırmaktan çok, ülkede bir sanayi sektörü oluşturmak amacıyla sanayi faaliyetlerine himaye sağlamak anlamına gelir.⁹¹

Gülalp, İİS’yi sermaye birikim modelinde bir değişim olarak değerlendirmiştir. Bu modelle birlikte yoğunluğun tarım ve ticaret sermayesine dayalı olduğu birikim modelinden, ağırlıklı iç pazara yönelik sanayi sermayesine dayalı birikim modeline geçilmiştir.⁹² Ayrıca İİS yirminci yüzyıl boyunca üçüncü dünya ülkelerinin modernleşmesinde kullanılan, devlet merkezli bir kalkınma modeli olan, pratikte teknolojinin, yatırım ürünlerinin ve sınai girdilerin ithal edildiği, nihai ürünün ise devletin koruması altındaki iç piyasaya sunulmak üzere yerel olarak üretildiği bir süreçtir.⁹³

İçsel gelişmelerin dinamikleri açısından Türkiye’de yaşanan İİS’ye geçiş, tarımın ticarileştirilmesi çerçevesinde dışa açılan ekonominin tıkanmasının zorunlu bir sonucu olarak gerçekleşmiştir: “*İthal ikameci sanayileşme politikalarına yönelinmesine yol açan temel neden, 1946–1953 döneminde dışa açılan ekonominin kısa sürede tıkanmasıdır. Dünya ekonomisi ile tarımcı bir ülke olarak eklemlenen bir*

⁸⁹ Keyder, Ç. (1993) “Türkiye’de Devlet Ve Sınıflar” İstanbul; İletişim, s.198

⁹⁰ Boratav, K; Ç., Keyder; Ş., Pamuk, (1987), s.15

⁹¹ Keyder, Ç. (1993), s. 207–208

⁹² Gülalp, H. (1993) “Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet” İstanbul; Belge, s.34

⁹³ Gülalp, H. (2003) “Kimlikler Siyaseti” İstanbul; Metis, s.44-45

yapıda dış dengenin kurulamaması, tüketim malları ithalatının sınırlanarak ithalatı ikame eden sanai yatırımlara girilen yeni bir dönemi başlatmıştır.”⁹⁴

Boratav’a göre, ithal ikamesi süreci iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşa edilmiştir ve bu modelde ücretler bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Dolayısıyla ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altında tutmak için bir zorunluluk yoktur; ayrıca grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışlarını güvence altına almıştır.⁹⁵

1960’lar boyunca kurulan koalisyon hükümetleri İİS’nin gelişimini sübvansiyon ve vergi indirimleri ile desteklemişlerdir. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerin sanayi ürünlerine karşı alınan yoğun ithalat kısıtlamaları, yüksek gümrük tarifeleri, döviz kurlarıyla oynanması, çiftçilere yönelik destekleme alımları ve işçi ücretlerinin yükseltilmesi gibi müdahaleler iç pazarda canlılığın arttırılmasında önemli rol oynamıştır.⁹⁶

İçsel değişmelerin zorunlu bir sonucu olan İİS’ye geçiş ile uluslararası işbölümündeki değişimin çakışmış olması, içsel dinamikler yanından dışsal dinamiklerinde önemini ortaya koymaktadır. Eşitsiz uluslararası mübadele ilişkilerinin 1960’larda önemli bir gündem oluşturduğu düşünülürse, sorunun hem kuramsal hem de siyasal düzeyde de değerlendirildiği ortadadır.⁹⁷ Bu konuda İİS’nin emperyalizm ve bağımlılık kuramları çerçevesinde konumlandırılması anlamlı bağlantılara işaret etmiştir. Bunun en önemli kanıtı olarak da kar oranlarının yüksek olup büyük yatırım gerektirmeyen dayanıklı tüketim malları üretiminin önemli oranda ithal sermaye malı, ara malı girdisine ve teknoloji setine dayalı olarak

⁹⁴ Ataay, F. (2007a) “Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması” Ankara; De Ki, s.136

⁹⁵ Boratav, K. (2007a), s.124

⁹⁶ Zürcher, E. J. (2010) “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi” İstanbul; İletişim, s.383

⁹⁷ Gülaıp, H. (1986) Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri

gerçekleştirilmesidir.⁹⁸ İİS’de Türkiye ithal ettiği mal için gerekli bilgiyi, lisansı ve yedek parçayı ticareti gerçekleştirdiği yabancı şirketten temin etmiştir.⁹⁹

İİS Türkiye’de sosyal güçler arasındaki dengeleri etkilemiştir. Bu da siyasal yaşamda çeşitliliğe ve ittifakların değişmesine yol açmıştır. Dünya ekonomisinde artan iç sanayileşme sürecinde daha yüksek bir ithalat baskısı, burjuvazi içi çatışmaları da tetiklemiştir. İİS, geniş ölçüde dış tekellere bağlı ve içeride de tekelleşmiş bir sanayi burjuvazisinin yükselmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra Anadolu sermayesi ve tüccarlar, yükselen sanayi burjuvazisinin acenteleri konumuna gelmişlerdir. Bu durum sanayi burjuvazisi ile Anadolu sermayesi ve tüccarların arasında gerginliğe yol açmıştır. AP ise aldığı ekonomik kararlarla – örneğin 1970 yılındaki devalüasyonla- sanayi burjuvazisinin yanında olduğunu göstermiştir.¹⁰⁰ İİS’nin önemli etkilerinden biri de Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşmiş olmasıdır. Bu etki Türkiye ekonomisini, dünya ekonomisinin krizlerine daha duyarlı hale gelmesi demektir.

Bu sanayileşme politikasının zayıf noktası, sanayilerin aşırı derecede yabancı yedek parça ve malzeme ithalatına bağımlı olmalarıdır. Bu durum sürekli olarak döviz ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç yurtdışına gönderilen işçilerin dövizleriyle geçici olarak karşılanabilmiştir. 1970’lerin ortalarından itibaren bu döviz transferi de azalmıştır. İthalattaki döviz sorunu kısa vadeli, yüksek faizli borçlanmaya gidilerek aşılmaya çalışılması ekonomiyi çıkmaza sürüklemiştir.

Bu dönemde yaşanan temel çatışmayı bölüşüm mücadelesi ekseninde değerlendirmek mümkündür. Çalışma yaşamında kazanılan haklar sanayileşme ile birlikte yükselen işçi sınıfının mücadelesine yardımcı olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye’de 1960’ların ikinci yarısındaki işçi grevleri sanayileşme sürecinin olağan sonuçları olarak görülen örgütlenme ve mücadelenin ifadesi olmuştur. Böylece sınıf mücadelesi siyasetin temel dinamiklerinden biri haline gelmiş, sosyal güçlerin yeni

⁹⁸ <http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/1639.pdf> erişim tarihi: 18/03/10

⁹⁹ Zürcher, E. J. (2010), s.383

¹⁰⁰ Çavdar, T. (2004), s.162-163

ittifak arayışlarına ve siyasal partilerin yapısal değişim geçirmelerine neden olmuştur.¹⁰¹

II.1.2 Toplumsal Değişim ve Siyasetten Beklentilerin Yükselmesi

1961 Anayasası sendika kurma, toplu sözleşme yapabilme imkanı, grev hakkı gibi çalışma yaşamında önemli gelişmelere zemin sağlamıştır. Bu süreçten sonra artık bu anayasal haklara ilişkin yasaların çıkarılması için çeşitli çabalar gösterilmiştir. Özellikle işçiler grev hakkının yasalaşması için girişimlerde bulunmuşlar, protestolar ve mitingler düzenlemişlerdir. Yeni birikim modeli de işçilerin bu hakları alabilmesini kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur.

1960'lar ve 1970'ler Türkiye'de hareketliliğin ivme kazandığı, yoğun bir ithal ikamesine dayalı sanayileşme çabası ile birlikte oluşan geniş çaplı bir kente göç olayının söz konusu olduğu yıllar olmuştur. Sanayileşmenin hızla arttığı, endüstride çalışan işçi sayısında büyük bir artış olduğu bu dönemde meydana gelen ekonomik gelişmeler büyük oranda gelir dağılımında dengesizliklere yol açmıştır. Toplumdaki ekonomik dengesizliklerin yoğunluk kazandığı 1960-1980 döneminde işadamları ve sanayicilerle, kamu bürokrasisinin önde gelenleri olarak ifade edilebilecek bir orta sınıfın Türkiye'de yükselmeye başladığı görülüyor; ancak Batı'dan farklı olarak, bu orta sınıf reform veya büyük çaplı toplumsal ve ekonomik değişiklikler isteyen sınıf değildir. Bunun nedeni de Türkiye'deki orta sınıfın devlet himayesinde ve desteğinde kurulmasından dolayı Batıdaki tersine ekonomiye karışmayan bir devlet istemesindedir.¹⁰²

¹⁰¹ Günlü, R. (2008) "Devlet ve Yurttaşları: Türkiye'de Siyasal Mücadele ve Demokrasi", **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri** içinde, (der.) Ramazan Günlü, , Ankara: Dipnot

¹⁰² Kalaycıoğlu, E.,A.Y.Sarıbay(?) "Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim" İstanbul; Der, s.473

Çavdar'a göre, 1960'lar ekonomik açıdan olumlu gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Sosyal alanda ise toplumda sınıflar belirginleşmeye başlamıştır. Toplumda yaşanan bu hareketlilik sınıflararası çelişkileri de beraberinde getirmiştir.¹⁰³

1960–1980 arasında sosyoekonomik durumu değerlendirmek gerekirse şunlar söylenebilir: Birincisi; 1960–1980 döneminde yurtdışına giden işçilerin sayısı artmıştır. İkincisi; bu dönemde Türkiye'de nüfus köyden kente ve kentten yurtdışına doğru akan bir göç dalgası içindedir. Köyde ekonomik durumun kötüleşmesi kente göçü arttırmıştır. Tarımda makineleşme topraksız köylüyü işsiz bırakmıştır. Bu durum kayıt dışı istihdamın artışı tetiklemiş ve marjinal iş alanlarının doğmasına neden olmuştur. Üçüncüsü; köyden kente yapılan göçlerin önemli bir sonucu olarak gecekondulaşma ortaya çıkmıştır. Gecekondularda yaşayan nüfusun fazlalığı siyaseti doğrudan etkilemiştir. Daha iyi yaşam şartlarını arzulayan bu insanlar kendilerine bunu vadeden politikacıları desteklemeye yönelmişlerdir. Son olarak, yüksek öğrenimde okuyan öğrenci sayısında 1965'ten sonra ciddi bir yükselme olmuştur. Bu yükselmenin en büyük nedeni de toplumda başlayan bilinçlenmedir. Artık eğitim daha iyi yaşam şartlarına ulaşmada ve daha iyi mesleklere sahip olmada önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.¹⁰⁴ Türkiye, nüfus artışıyla, gelir dağılımındaki adaletsizlikle, köyden kente göçün hızla artmasıyla, İİS'de yaşanan tıkanıklığın işçilerin aleyhine dönmesiyle toplumsal alanın hayli hareketli olduğu yıllar geçirmiştir. Kongar'a göre 1970'lere gelindiğinde toplumun değişen yapısı güçlü bir işçi sınıfı ve siyasal bakımdan bilinçlenmiş bir gecekondu halkı yaratmıştır. Bu kesimlerde ileriye dönük yüksek beklentiler oluşmuştur.¹⁰⁵ 1960'larda artan göç beraberinde kentleşmeyi getirmiştir. Bu dönemde başlayan kentleşme Bulaç'a göre 'yeni kent sınıfı'nı ortaya çıkarmıştır. Bu sınıfın en önemli özelliği göçle ortaya çıkmış olması, politik ve ekonomik sistemin çevresinde yer almasıdır. Bu özelliklerinden dolayı da sınıf dışlanmış hissine kapılma eğilimindedir.¹⁰⁶ Sanayi burjuvazisinin beklentileri karşılamak için hazırlanan 1970 ekonomik kararları toplumda büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Halk pahalılıktan şikayet eder

¹⁰³ Çavdar, T. (1983) "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.4 içinde, İstanbul; İletişim, s.1082

¹⁰⁴ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.37-43

¹⁰⁵ Kongar, E. (2003) "21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı" İstanbul; Remzi, s.185

¹⁰⁶ Bulaç, A. (2010), s.113

hale gelmiştir, işçiler eylemlerini arttırmıştır. 15-16 Haziran 1970 yılında Türkiye tarihinin en büyük işçi eylemleri yaşanmıştır. Siyasetin değişmesine neden olacak toplumsal dinamiklerin hızla arttığı ve yığınsal hoşnutsuzlukların giderek büyüdüğü görülmektedir.

II.2.1960'larda ve 1970'lerde Seçimler ve Siyaset

1960'ların ilk yıllarından itibaren değişmeye başlayan sosyoekonomik yapı, üretici güçlerin talepleriyle ekonomik alanda çıkarları birbiriyle çatışan sınıf ve tabakalar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklara farklı açılardan yaklaşan, çözüm önerisinde bulunan parti ve güçlerin siyaset sahnesine çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde pek çok yeni parti kurulmuştur. Bunlardan bazıları, DP'nin devamı niteliğinde görülen Adalet Partisi (AP) ve aynı çizgide olan Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMKP)'ydi.¹⁰⁷ Bu partiler DP'den miras kalan toplumsal tabanı paylaşmışlardır. İlk faaliyetlerinin ardından DP'nin mirasçısının AP olacağı belli olmuştur. AP'nin programı DP'nin programının yeni Anayasanın gereklerine göre uyarlanmış şekliydi. 1961 genel seçiminde DP'nin büyük kentlerdeki ticaret burjuvazisinden, yeni yeni palazlanmaya başlamış sanayicilerden, eşraftan, büyük toprak sahiplerinden oluşan toplumsal tabakasının parçalanmasına karşın AP açısından başarı olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁰⁸ 1960'ların ortalarından itibaren sınıf çizgileri daha belirgin partiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar Türkiye İşçi Partisi(TİP), Milli Nizam Partisi(MNP)'ydi.

1960'ların ortalarından itibaren gerek parti sayısındaki artış gerekse de seçim sistemindeki değişiklik göz önüne alındığında Türk parti sisteminin yeni bir safhaya girdiğini söylemek mümkün görünmektedir. 1960 darbesinin ardından 1961 yılında siyasi partiler faaliyetlerine kaldıkları yerden belli sınırlar içerisinde devam etmişlerdir. 1961 Anayasası ile başlayan dönemle birlikte seçim sisteminde de değişiklik yapılmıştır. Daha önceden çoğunluk sistemi uygulanıyorken bu dönemde

¹⁰⁷ Özdemir, H. (2005), s.254

¹⁰⁸ Çavdar, T. (2004), s.111-112

nispi temsil* sistemine geçilmiştir. 1961 seçiminde barajlı d'Hont*, 1965 seçiminde milli bakiye, 1969-1973-1977 seçimlerinde ise barajsız d'Hont yöntemleri kullanılmıştır.¹⁰⁹ Bu değişiklik küçük partilerin de parlamentoya girmesine imkan vermiştir. Özdemir bu seçim sistemini '1961 Demokrasisi'ni yıpratın nedenlerden biri olarak değerlendirmiştir. Ayrıca bu seçim sisteminin uzun süre uygulanan barajsız d'Hont yöntemi nedeniyle 1973'ten sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesine fırsat vermeyip oyların önemli kısmı iki büyük parti arasında paylaşılırken, küçük partiler siyasette gerçek güçlerinin çok üzerinde rol üstlenme imkanına kavuşmuşlardır.¹¹⁰ Özdemir'e göre, 1965 seçiminde uygulanan milli bakiye yöntemiyle ilk kez sosyalistler parlamentoda grup kurmuşlardır. *"TİP'li sosyalist milletvekillerinin parlamentoda yer almaları ile TBMM genel kurulu Türkiye'nin iç ve dış sorunlarının iktidara ve muhalefete mensup üyelerin çeşitli engellemelerine rağmen tartışılabilirdiği bir forum niteliği kazanacaktır."*¹¹¹

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlere dört parti katılmıştır. Bunlar CHP, AP, YTP ve CMKP (Cumhuriyet Köylü Millet Partisi)'dir. Bu dört parti de TBMM'ye girmiştir. Seçimlerde oyların %36,7'sini CHP, %34,7'sini DP'nin devamı olarak görülen AP almıştır. Seçimin sonucunda ortaya çıkan yeni siyasi atmosfer CHP'nin kazanacağını düşünen çevrelerce şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu seçimin sonucunda Türkiye ilk defa koalisyon hükümeti kavramıyla tanışmıştır. Yeni seçilen cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümet kurma görevini İsmet İnönü'ye vermiştir. CHP ve AP koalisyonuyla hükümet kurulmuştur. Bu koalisyon 1962'nin Haziran ayına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise ikinci İnönü koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyon YTP ve CKMP'nin katılımıyla gerçekleşmiştir. 1963'ün Aralık ayına kadar devam eden ikinci İnönü koalisyonunun ardından 1965'in Şubat ayına kadar devam edecek üçüncü İnönü koalisyonu kurulmuştur. 1965 seçiminden sonra ise AP 1969 yılına kadar tek başına iktidar olmuştur.

* "Nispi Temsil, her partinin seçmenlerden aldığı oy oranında milletvekili çıkarmasını öngören bir sistemdir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş

* "d'Hont usulü, seçim çevresinde oyların paylaşılması işleminde artık oy ve açık milletvekilliği bırakmayan bir usuldür. Bu usulde seçim kotası da bulunmaz ve dolayısıyla partilerin aldığı oylar seçim kotasına bölünmez." Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş,

¹⁰⁹ <http://www.belgenet.com/secim/secim-06.html> erişim tarihi:23/12/10

¹¹⁰ Özdemir, H. (2005), s.240

¹¹¹ Özdemir, H. (2005), s.251

Türkiye'nin 1960'ların başından itibaren ticari kapitalizmden ithal ikamesi üzerine kurulu sanayi kapitalizmine geçmesi ve bu durumun ortaya çıkardığı sosyal ve siyasal etkiler devletin yeni siyasetler uygulamasını¹¹² gerektirdiği gibi, yeni siyasete uygun siyasal partilerin ortaya çıkmasına ve mevcut siyasal partilerin de kendilerini yeni siyasete göre revize etmelerine neden olmuştur. CHP 1960'ların başından itibaren kendini yeni siyasete uygun hale getirmek için çalışmalara başlamıştır. CHP'nin bu çalışmaları İİS'nin olanaklarının tükenmeye başladığı 1970'lerden itibaren yükselişine neden olmuştur. 1973'teki seçim başarısı Ahmad'a göre ülkenin beklentisindeki gerçeği yakalamış olduğunun göstergesi sayılabilir.¹¹³ 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP başarıyı yakalasa da mecliste mutlak çoğunluğu sağlayamamıştır.

II.2.1 CHP'nin Değişimi

II.2.1.1 CHP'nin Ortanın Soluna Geçiş ve 1965-1969 Genel Seçimleri

1950 yılında yapılan genel seçimlerde DP'nin iktidara gelmesiyle yirmi yedi yıldır iktidar partisi olan CHP, ana muhalefet partisi konumuna yerleşmiştir. Bu tarih aynı zamanda Türk toplumu için Atatürk Devrimleri'nin yarattığı değişimlerden sonra siyaset alanında meydana gelen önemli bir değişimi ifade etmekteydi. Artık halkın artık kendini yönetecek olan kadroyu seçebileceği siyasal bir ortam oluşmuştur. Seçmen bu tarihten sonra siyaset sahnesinde bir iktidar partisi ve bir de ana muhalefet partisi görmüştür. 1950'ye kadar iktidar olan CHP, bu tarihte iktidarın DP'ye geçmesiyle birlikte önündeki seçim yarışlarından sonra kendini DP'den farklı göstermek adına bir takım değişiklikler yapmaya girişmiştir. Kili, DP'nin iktidarda kaldığı 1950-60 yılları arasında muhalefet partisi olma görevini üstlenen CHP'yi, modernleşmenin gereği olan tüm toplumun değişmesiyle ilgili sistemli, tutarlı bir çalışma yapmadığı konusunda eleştirmiştir.¹¹⁴

¹¹² Ahmad, F (1983), s.1996

¹¹³ Ahmad, F (1983), s.1997

¹¹⁴ Kili, S. (1976) "1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler" İstanbul; Çağlayan, s.134

1960'larda CHP'de ideolojik değişimler meydana gelmiştir. CHP ilk kurulduğunda kendini sınıflı toplum yapısını reddeden, bütün toplumu kucaklayan bir parti olarak ilan etmiştir. Fakat zaman ilerledikçe sosyal, ekonomik ve siyasal durumların değişmesine paralel olarak tabanını ağa, eşraf, bürokrat, asker ve toplumun ileri gelenlerinin oluşturduğu bir çerçeveye oturtmuştur. 1960'ların ortalarına gelindiğindeyse bu taban emekçi, dar gelirli halk kesimlerine doğru kaymaya başlamıştır. Kahraman'ın 'merkez-çevre ilişkisi'* içinde yaptığı Türk siyasal analizinde CHP'nin bu dönemdeki değişimini merkezden çevreye doğru bir kayış olarak değerlendirilebilir.

CHP'de meydana gelen bu değişim 'ortanın solu' kavramıyla somut bir nitelik kazanmıştır. Tütüncü Esmer'e göre ortanın solu CHP'nin, 1960'lı yıllarda ekonomik kalkınmanın sosyal adalet içinde gerçekleşmesini, kitlelerin sömürülmesine son verecek gelir dağılımı politikalarının izlenmesini ve toprak reformunu sağlayacak 'Yeni İktidar Modeli'ydi.¹¹⁵ Aynı zamanda ortanın solu Türkiye'nin ekonomik ve sosyal durumunun CHP içindeki yansıması ve bu hareketin gelişiminin Türkiye'deki sosyal demokrasi hareketinin de başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.¹¹⁶ Kahraman'a göre, ortanın solu akımı altı oktan biriyle temsil edilen ideolojinin, halkçı/devletçi kanadının bir dönüşümüdür; ancak her şeye rağmen ortanın solu, merkeziyetçi, hiyerarşik ve devletçi anlayışın dışında değildir.¹¹⁷ Fedayi, ortanın solu akımının, bir kamu örgütü olarak değerlendirilen CHP'yi bu sıfatından sıyracağını, CHP'yi demokratlaştıracağını ve son olarak CHP'yi sosyal demokratlaştıracak süreçlerini içereceğini belirtmiştir.¹¹⁸ Kaçmazoğlu'nun ifadelerine göre, ortanın solu dış dünyada meydana gelen

* Ordu/Aydınlar/Bürokrasiden murekkep bir genel ittifak "Merkez" olarak adlandırılmakta; "Merkezin" karşısında da geniş halk kitleleri, taşra burjuvazisi ve büyük kent merkezlerinde yerleşmeye başlayan göçmenlerde oluşan "Çevre" vardır. Kahraman, H.B. (2008) "Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I" İstanbul; Agora, s.235

¹¹⁵ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.34

¹¹⁶ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.59

¹¹⁷ Kahraman, H.B. (2000) "Üçüncü Yol Politikaları ve Türk Sosyal Demokrasisi" **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye: Siyaset Küreselleşiyor Mu?** ed. M.C. Yalçınan, İstanbul; Aydoęan, s.118 aktaran: Sarıtaş, İ. (2006), s.248

¹¹⁸ Fedayi, C. "Ortanın Solu Akımı" Liberal Düşünce, Kış, 2004, s.164

gelişmelerin iç siyasete, hızlı bir şekilde yansımalarının sonucu olarak CHP'nin de bu değişiklikleri kendi ideolojisine uyarlama çabasıydı.¹¹⁹

CHP 1965 genel seçimine ortanın solunda olduğunu belirterek girmiştir. Kili'ye göre ortanın solu kavramı CHP'nin programında bir yenilik olarak değerlendirilmemeliydi. Çünkü CHP programıyla ve tutumuyla öteden beri ortanın solunda sayılırdı.¹²⁰ 1965'ten önce de Kurultayları sonunda yayınladığı bildirimlerin 1965'te somut bir şekilde ortaya çıkan ortanın solunun şekillenmesine yaptığı katkılar görmezlikten gelinemez. Bu konuda ilk adımın 12 Ocak 1959'da yapılan 14.Kurultayda atıldığı söylenebilir. CHP bu kurultayında DP'nin baskıncı iktidarını sınırlayacak hak isteklerini dile getirmiş ve bu hakları İlk Hedefler Beyannamesi ile sıralamıştır. CHP'nin istediği haklar şunlardır: “Mahkeme bağımsızlığı ve yargıç güvencesi, söz-basın-toplantı özgürlüğü, radyo ve üniversite özerkliği, Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, yolsuzlukların önlenmesi ve ispat hakkı, işçiye grev-toplu sözleşme, memura mesleksel örgüt ve sendika kurma hakları, çift kamaralı meclis sistemi, parti içi demokrasinin sağlanması, ekonominin plan ve programa göre düzenlenmesi, köylünün borçlarının hafifletilmesi, hayvan vergisinin kaldırılması, sosyal sigorta uygulamalarının genişletilmesi, yıllık ücretli izin hakkı, iktisadi devlet teşekküllerinde işçinin söz sahibi olmasının sağlanması.”¹²¹ Aynı zamanda CHP bu beyannamesi ile “*modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre*” yeni bir anayasa önermiştir.¹²²

1961 Anayasası'ndan sonra 24 Ağustos 1961'de yapılan 15. Kurultayın sonunda yayınlanan Temel Hedefler Beyannamesi'nde anayasa düzeninde varılmak istenen hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerden bazıları şunlardır: “Refah artışından, köylüsüyle, kentlisiyle bütün yurttaşların adil bir düzen ve güvenlik içinde yararlanmasını sağlamak. Zengin, fakir her çocuğu, her genci, her yetişkini, kabiliyetleri ölçüsünde en geniş anlamda eğitimin nimetlerine kavuşturmak. Yeni

¹¹⁹ Kaçmazoğlu, H. B. (1995) s.163

¹²⁰ Kili, S. (1976), s.227

¹²¹ Bila, H.(1999) “CHP 1919–1999” İstanbul; Doğan, s.171-172

¹²² Kili, S. (1976), s163

Anayasayla tanınan hak ve hürriyetleri millet hayatının her alanında düzenleyici kanunları derhal çıkaracak ve temel müesseseleri kuracaktır. Kalkınmada son merhale olarak, her vatandaşın faydalanacağı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarıyla ‘refah devleti’ ülküsü gerçekleştirilecektir...”¹²³ 16 Ekim 1964’de yapılan 17. Kurultayda yayımlanan İleri Türkiye Ülküsü adlı bildirisinde, İlk Hedefler Beyannamesi ve Temel Haklar Beyannamesi’nde yer alan konu ve sorunların 1961 sonrası dönemde çoğunun gerçekleştirildiğine işaret olunduktan ve bunların açıklaması yapıldıktan sonra “CHP’nin yolu”, “Halk için”, “Toprak Reformu”, “Sosyal Adalet”, “Sosyal Güvenlik”, “Köylünün Kalkındırılması”, “İktisadi Gelişme”, “Demokratik Devletçilik”, “Kalkınma ve Eğitim”, “Güzel Sanatlar”, “Laiklik”, “Halk Hizmetinde Devlet”, “Gençliğe Çağrı”, “Türkiye ve Dünya”, “Milliyetçilik ve Kalkınma”, “Dostluğun Şartı” ve “Ulus Hizmetinde CHP” bölüm başlıkları altında tasarı, öneri ve görüşler sıralanmıştır.¹²⁴ Tütüncü Esmer’e göre, bu bildirilerden İlk Hedefler Beyannamesinin siyasi, Temel Hedefler Beyannamesinin ekonomik ve İleri Türkiye Ülküsünün de sosyal yönden, ortanın solu fikrinin alt yapısını oluşturmaktadır.¹²⁵ Kahraman’a göre 1959 yılında yayımladığı İlk Hedefler Beyannamesi’nin önemi CHP’nin kitle partisi olmaya 1965’te ortanın solunda olduğunu ilanından önce karar verdiğinin göstergesidir. “*Bu beyanname 1961 Anayasası’na esas teşkil edecek olan ve bugün herhangi bir demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerini parlamentonun gerçekleştirilmesi için tarif ve taahhüt eden bir belgedir.*”¹²⁶ Bu yüzden İnönü 1961 Anayasasını hazırlayacak Kurucu Meclis içinde CHP çoğunluğunun olmasını istemiştir. Bu sayede Anayasa İlk Hedefler Beyannamesi doğrultusunda hazırlanabilirdi.¹²⁷ Kili’nin, Esmer’in ve Kahraman’ın ifadeleri, CHP’de ortanın solu hareketi için tutarlı ve sistemli bir alt yapı geliştirmeye başladıkları konusunda birbirini destekler niteliktedir. Görüldüğü gibi yayımlanan bu bildiriler ve beyannameler ilerideki yıllarda CHP’de yaşanacak büyük değişimlerin habercisidir.

¹²³ Kili, S. (1976), s167-168

¹²⁴ Kili, S. (1976), s154-155

¹²⁵ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.62-63

¹²⁶ Kahraman, H.B. (2007) “Türk Sağı ve AKP” İstanbul; Agora, s. 75-6

¹²⁷ Çavdar, T. (2004), s.99-100

CHP’de ortanın solu kavramını ilk defa kimin kullandığı da tartışmalı bir konudur. Özellikle 1965 seçimi de dahil olmak üzere bu tarihe kadar İsmet İnönü bu hareketi destekleyen, anlatan ve bu harekete ilişkin açıklamalarda bulunan en yetkin kişi olmuştur. Fakat kavram özellikle 1965 sonrasında Ecevit ile özdeşleşmiştir. Ecevit’in bu konudaki açıklaması ise şöyledir:¹²⁸

“İnönü’nün Abdi İpekçi ile yaptığı bir mülakat Milliyet Gazetesinde yayımlandı. Orada Sayın İnönü kendi ağzından ilk kez CHP’nin ortanın solunda bir parti olduğunu söylüyordu. Bu sözü Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal kendilerinin daha önce ifade ettiklerini söylemişlerdi. Ben de hükümette bulunduğum sırada Ankara’da Tıp Fakültesinde yapılan bir açık oturumda ortanın solunda olduğumuzu söylediğimi hatırlarım.”

Güneri Cıvaoglu ortanın solunu; aslında Genel Başkan İsmet İnönü’nün benimsediği, kurultaya getirdiği, savunduğu, parti kadrolarını o doğrultuda yeniden oluşturduğu, o yaşta yeni bir heyecan rüzgarı estirebildiği dünya görüşü olduğunu yazısında ifade etmiştir.¹²⁹ Yaygınlığı çok az olan bir görüşe göre ise ortanın solu hareketinin önderi Turan Güneş olarak kabul edilmektedir.¹³⁰ Ecevit 1966’da parti Genel Sekreterliğine geldikten sonra ortanın solu hareketiyle daha çok ilgilenen taraf olarak görülmüş hatta kendisi yayınladığı “Bu Düzen Değişmelidir”, “Atatürk ve Devrimcilik” kitaplarıyla bu harekete teorisyenlik yapmıştır. Ecevit’in yaptığı bu çalışmalar ortanın solunu daha somut hale getirmiştir.

CHP’de 1965 sonrasında partideki gelişmeler, Bülent Ecevit’in liderliğinde yeni bir kanadın, yeni bir ekibin doğuşu, bu ekibin giderek parti yönetimini ele geçirmesi ve ortanın solunun içtenlikle benimsenmesiyle başlamıştır.¹³¹ Ortanın solu düşüncesi, ortaya atıldığı günlerde içi boş bir slogan iken, İnönü’ye nazaran, partiyi bir devlet kurumu olmaktan çıkarıp siyasal yelpazenin solunda, halka dayanan bir siyasal parti haline getirmek isteyen Bülent Ecevit, eski HP’li Turan Güneş ve İbrahim Öktem gibi isimlerden oluşan kadroyla ortanın solunun içini doldurmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarla CHP’nin “Avrupalı

¹²⁸ Kili, S. (1976), s.225, akt. “Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor”, Cumhuriyet, 22 Ocak 1975

¹²⁹ <http://www.milliyet.com.tr/2003/10/24/yazar/civaoglu.html> erişim tarihi: 01/04/10

¹³⁰ Kardam, A., S. Tüzün (1998), s.20

¹³¹ Kili, S. (1976), s.222

anlamda”, siyasal liberalizmi de içeren bir sosyal demokrat parti olması hedeflenmiştir.¹³² Özellikle Turan Güneş’in ortanın solu akımına ideolojik olarak önemli katkıları olmuştur. Turan Güneş, CHP’ye 1992 yılında Genel Başkan olarak seçilecek olan Deniz Baykal’ın da içinde olduğu bir beyin takımı oluşturmuştur. Fedayi ortanın solu kavramını, ilk ortaya atıldığı zamanlarda “içi boş bir slogan” olarak değerlendirirse de aslında CHP’de 1959’dan beri yaşanan değişimin oturtulduğu kavram olarak değerlendirilebilir.

CHP ortanın solunda olduğunu belirtmesiyle 1961 Anayasası’nın genişletmiş olduğu partiler yelpazesindeki konumunu açıklığa kavuşturmuştur. Ecevit’e göre bu yelpazenin dilimleri aşırı sağ, ortanın sağ, orta –veya merkez-ortanın solu, aşırı soldur. Ecevit aşırı sağın ve aşırı solun bir takım tehlikelere sahip olduğu konusunda endişelerini dile getirmiştir. Türkiye gibi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için hızla gelişmesi gereken bir ülkede merkez partilerin statükoculuğu, pasifliği, böyle bir gelişme hızını sağlamaktan uzaktı; gelişmeyi hızlandırıcı en basit reform tedbirlerini bile önlemeye kalkışan, gerçek demokrasiyi ve sosyal adaleti engelleyen tutucu ve gerici güçlerin baskı ve etkisinden toplumu kurtaramazdı. Bu nedenlerden dolayı yelpazenin en ideal kanadı ortanın soludur. Ortanın solunun özellikleri şöyleydi: “*ortanın solundakiler insancılardır, ortanın solundakiler halkçılardır, ortanın solundakiler sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçilerdir, ortanın solundakiler ilerici, devrimci ve reformcudurlar, ortanın solundakiler devletçilerdir, ortanın solundakiler plancıdırlar, ortanın solundakiler özgürlüğe bağlıdırlar, ortanın solundakiler sosyal demokrasiden yanadırlar.*”¹³³ 1960 sonrası anayasal değişime uygun bir dilin Ecevit’in söyleminde yer bulması, bu yeni politikanın kalkınma eksenini çerçevesinde yorumlanmasına imkan vermektedir.

CHP’yi ortanın soluna iten nedenler neydi? Birincisi; “*27 Mayıs 1960 Devrimi Türkiye’de bir sosyal uyanış ve değişim dönemi açmıştır.*”¹³⁴ Darbeden sonra hazırlanan 1961 Anayasası düşünce ve örgütlenme faaliyetleri açısından yarattığı özgürlükçü hava siyasal partiler yelpazesini genişletmiş ve bu yelpazenin sol kanadını canlandırmıştır. Yeni anayasa, sosyalist bir partinin kurulmasına izin

¹³² Fedayi, C. “Ortanın Solu Akımı” Liberal Düşünce, Kış, 2004, s.166

¹³³ Ecevit, B. (1966) s.14-22

¹³⁴ Ecevit, B. (1966) s.65

vermiştir. 13 Şubat 1961’de Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur. Kuranların büyük çoğunluğu sendika lideridir. TİP amacını “*Türkiye’de çalışan bütün halk kitlelerini işçi sınıfının toplumcu (sosyalist) aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamak*”¹³⁵ olarak açıklamıştır. TİP, halkçılık ölçüsüne varacak kadar heterojen, açık ve enerjik kampanyalar düzenlemeye ve kısa bir süre için, sosyalist savları kitlelerin somut sorunlarına bağlamaya muktedir olmuştur.¹³⁶ TİP milletvekilleri iç ve dış sorunlarla ilgili yaptıkları çalışmaları parlamentoya taşımakta oldukça cesur davranmışlardır. Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları tarafından TBMM’ye sunulan bazı yasa tasarıları şunlardır:

- Topraksız ve az topraklı köylüye toprak verilmesi
- Tarımda kiracılık veya ortaklığın yoksul köylü lehine düzenlenmesi
- İşsizlik sigortası
- Petrolün millileştirilmesi
- Tasarruf bonolarının iptali
- Yabancı sermayeyi teşvik kanununun iptali
- İşverenin lokavt hakkını kaldıran ve grevlerle ilgili yasak ve sınırlamaları en aza indiren, hükümetin yetkisini kısıtlayan düzenleme
- Vergi yükünü emekçiden sermaye ve toprak sahibine kaydıran düzenleme
- Köy bölge okulları kurulması ve ilkokul öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin parasız verilmesi.¹³⁷

Uyar CHP’nin değişim göstermesinde TİP’in etkisini şöyle aktarmaktadır:

“Türkiye’nin sosyoekonomik yapısındaki gelişmeler (sanayi burjuvazisinin gelişimine paralel olarak işçi sayısındaki artış), geniş özgürlükler ortamı, TİP’in kuruluşu ve dünya konjonktüründe sol düşüncenin popülerliği, CHP’nin kendini 1965’ten itibaren ortanın solunda tanımlaması sonucunu doğurdu... CHP, 1960’lara kadar göreceli olarak “ulusal” bir parti kimliği taşıyor ve kendini sınıflar üstü görüyordu. Bu tarihten sonra, ülkedeki toplumsal yapının

¹³⁵ Sarıbay, A.Y. (2001) “Türkiye’de Demokrasi Ve Politik Partiler” İstanbul; Alfa, s.57–58

¹³⁶ Belge, M. (2006) “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (der.) I. C. Schick, E.A. Tonak, İstanbul; Belge, s.167

¹³⁷ Özdemir, H. (2005), s.256-257

*gelişmesiyle birlikte CHP, emekçi kesimlerden yana bir tavır aldı. CHP'nin merkez sol bir parti kimliği kazanmasında TİP'in kurulması önemli bir etki yaptı.*¹³⁸

Özellikle ilk sosyalist parti olarak politik hayatta yerini alan TİP'in savunduğu görüşlerle ve politikalarla siyaset sahnesine etkili bir rakip olarak çıkması, CHP'nin, geleneksel görüşlerini revize etmesini ve yeni politikalarla seçmenlerin önüne çıkmasını gerekli hale getirmiştir.¹³⁹ Böylece TİP'i, sol kesimin oylarını toplamasına neden olacak bir alternatif olmaktan çıkaracaktır. Bu gelişmeler CHP'nin sol yönünü ortaya çıkartmasını gerektirmiştir. Kardam ve Tüzün'e göre de TİP, CHP'nin değişiminde etkili olmuştur. TİP'in seçmen kitleleri üzerinde etkisinin görülmesi, CHP'nin değişen koşullara uyma kaygısını ve kimlik değiştirme sürecini başlatmıştır.¹⁴⁰ Landau'nun görüşlerine göre ise TİP'in sosyalist ideolojide ilerlemesi CHP'nin ortanın solu fikrini ortaya atmasıyla ilişkilidir. Ona göre CHP'nin ortanın soluna kayması gerçeği TİP'i Türkiye'deki ilk ve tek açık sosyalist parti olduğunu vurgulamasını gerektirmiştir.¹⁴¹ Landau genel görüşün aksine TİP'in, CHP'nin ortanın solu açılımından etkilenecek kendi kimliğini belli ettiğini vurgulamıştır.

İkincisi; 1960 darbesiyle zemini oluşturulan yeni birikim modeli İİS'nin toplumun taleplerinde yarattığı ve yaratacağı değişimlere CHP de değişerek yanıt vermek istemiştir. Yani bir nevi CHP kendini refah devleti döneminin koşullarına hazırlamaya girişmiştir. Kahraman'a göre; İİS hamlesi beraberinde işçileşme hadisesini de birlikte getirmiştir. Bu sanayileşme politikasına geçildikten sonra 1961 yılında Ecevit çalışma bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu görevi yürütürken işçiye grev, işverene lokavt hakkı verilmesi, çalışma koşullarının dikkate alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Çünkü aksi takdirde Türkiye'de büyük bir patlama yaşanabilirdi. Bu durumun düzeltilebilmesi için İş Kanunu'nun çıkmasında Ecevit'in büyük emeği geçmiştir. Görüldüğü gibi 1960'ın başlarında Türkiye'de belirli bir sol bilinç de oluşmaya başlamıştır.¹⁴² Ecevit'in ortanın solunun özelliklerini sayarken değindiği "ortanın solundakiler devletçidirler" ifadesi refah devletine referans

¹³⁸ Hakkı Uyar, "Türkiye'de Modernleşme Sürecinde CHP'nin Rolü", Sosyal Demokrat Değişim, Sayı 15, 2000, aktaran: Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.183

¹³⁹ Sarıbay, A.Y. (2001), s.46

¹⁴⁰ Kardam, A., S. Tüzün (1998), s.20

¹⁴¹ Landau, J.M. (1974) "Türkiye'de Sağ e Sol Akımlar" çev.Erdinç Baykal, Ankara;Turhan, s.241; aktaran: Sarıtaş, İ. (2006) "Sosyal Demokrasi" Ankara; Orion, s.206

¹⁴² Kahraman, H.B. (2007), s.65

vermiştir. Bu durum, Ecevit'in devletçiliği, iktisadi faaliyetin ve üretim araçlarının tümü ile devletleştirilmesini, teşebbüs özgürlüğünün yok edilmesini isteyen bir devletçilik olarak tanımlamayıp özel teşebbüse de çalışma hakkı tanıyan, özel mülkiyete de geniş bir yer bırakan bir devletçilik¹⁴³ olarak tanımlamasından anlaşılabilir.

Üçüncüsü; Ecevit CHP'nin iktidar olabilmesi için artık 'popülist platformun'¹⁴⁴ sağın elinden alınmasını gerekli görmüştür. Böylece ortanın solu siyasetiyle seçmen tabanını genişletecek ve iktidar olabilecektir. 1965 seçiminde partinin söylemlerine katılmış olan ortanın solu halka yaklaşmanın, halkla diyalog kurmanın bir sloganı olarak belirginleştirilmiştir.¹⁴⁵

Dördüncüsü ise; kendini ortanın solunda ilan etmesiyle CHP siyasi yelpaze içinde kendini konumlandırmıştır. CHP ortanın solu sloganıyla 1965 seçimlere giren altı parti arasında, bulunduğu yeri açıkça tanımlayıp söylemiştir.¹⁴⁶ 40 yıllık devlet adamı ve bir dönemlerin sarsılmaz tek lideri 'milli şef' İsmet İnönü, "gerekirse solculuğu da biz yaparız, size ne oluyor" anlayışıyla, kendilerini CHP olarak solda olduğunu ilan etmesi¹⁴⁷ ortanın solunda yer almadan önce dönemin değişen koşullarından dolayı CHP'nin zaten bir arayışta olduğunun göstergesi sayılabilir.

Çaha, CHP'nin 1965 yılından itibaren ortanın solu kavramını kullandığını fakat bu kavramla ne politikalarında, ne siyasal tutumunda ne de ideolojisinde bir değişiklik yapma gereğini görmediğini ve CHP'nin bu yeni kimliğinin emekçi sınıflara inandırıcı gelmediğini belirtmiştir.¹⁴⁸

CHP'de 1960'larda başlayan ve 1970'lerde de devam eden değişimin nedenleri ise şu şekilde ifade edilebilir: "*CHP, 1970'lere kadar sosyal tabanı ve*

¹⁴³ Ecevit, B. (1966), s.18–19

¹⁴⁴ Keyder, Ç. (1993), s.274

¹⁴⁵ http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt4sayi11/cilt4_sayi11_gurcan_bozkir.pdf s.234, erişim tarihi: 07.01.10

¹⁴⁶ Ecevit, B. (1966), s.12

¹⁴⁷ Kaçmazoğlu, H. B. (1995) "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri" İstanbul; Birey, s.163

¹⁴⁸ Çaha, Ö. (2007) "Dört Akım Dört Siyaset" Ankara; Orion, s.176

örgütsel karakteri asker-sivil bürokrasi, entelijansiya ve büyük toprak sahiplerinden oluşan bir bünyeye sahipti. Bu haliyle merkezin ve Batılı yaşam tarzının ve orta sınıfın partisiydi. 1959'da sosyal adalet, demokrasi ve hukuk devletine sahip çıkararak kitlelere açılma girişimi, Türkiye İşçi Partisi'nin 1960 sonrası siyasette mevzilenmesi, CHP'yi ekonomik gelişmenin yeni boyutları ile buluşmaya, yeni orta sınıfa yönelmeye sevk etti.”¹⁴⁹

CHP'de ortanın solu tartışmaları açık bir şekilde, 18 Ekim 1966'da yapılan 18. CHP Kurultayı'nda ortaya çıkmış ve Turhan Feyzioğlu 'ortanın sağ'ını savunurken partinin diğer ağır toplarından Bülent Ecevit, Turan Güneş ve bir grup milletvekili, ortanın solunu savunmuşlardır.¹⁵⁰ Bu durum ortanın solu hareketinin parti içinde ayrılıkları da getirdiğini gözler önüne sermiştir. İnönü'nün başlatmış olduğu bu harekete sahip çıkan Ecevit ve onu destekleyenlerin karşısında yer alan Turhan Feyzioğlu 18. Kurultayın sonunda, partinin sosyalist bir parti olmadığını ve olmayacağını vurgulamıştır. Ecevit, Feyzioğlu'nun bu tutumuna karşılık “*Ortanın soluna karşı koyanlar Atatürk ilkeleriyle çelişme halindedirler. Bir parti, toprak reformuna bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye çalışınca ortanın solundadır...*” şeklinde cevap vermiştir. Artık CHP'nin içinde iki ayrı grubun olduğu açıktır. Bunlardan Turhan Feyzioğlu başta olmak üzere Kemal Satır, Ferit Melen, Orhan Öztrak gibi isimler ortanın solunu hareketinin sadece siyasal strateji olarak görülmesi gerektiğini vurgularken Bülent Ecevit ve grubu bu hareketin altı ilke kavramını birebir karşıladığını düşünüyordu.¹⁵¹ 18. Kurultay'da yine ortanın solu için önemli olan bir gelişme de, Kili'nin de bahsettiği gibi, parti yönetiminin ele geçirilmesi, Bülent Ecevit'in parti genel sekreterliğine seçilmesinin sağlanması¹⁵² olmuştur. Kili'ye göre; ortanın solu hareketiyle CHP'nin içyapısında meydana gelen tartışmaların, hizipleşmelerin ve çatışmaların temelinde, parti içi iktidar mücadelesi, lidere yakınlık, liderden sonra parti yönetimini ele geçirme amacı saklıdır.¹⁵³ Bu durumda, Bülent Ecevit'in parti genel sekreterliğini kazanması ortanın

¹⁴⁹ Günlü, R. (2008), s.148

¹⁵⁰ Kaçmazoğlu, H. B. (1995) s.163

¹⁵¹ Çavdar, T. (2004), s.153-155

¹⁵² Kili, S. (1976), s.231

¹⁵³ Kili, S. (1976), s.241

solu hareketinin parti içinde yarattığı sağ ve sol ayrışmasında sol grubun sağ grup karşısında başarı kazanması olarak yorumlamak yanlış olmaz.

Ortanın solu kavramının aktifleştiği 1965 genel seçiminde yayınlanan bildirmede en önemli konuları Tütüncü Esmer şu şekilde sıralamıştır: “*kırsal kesimin kalkınması, bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi, toprak reformu ve sosyal hakların sağlanması.*”¹⁵⁴ Aynı zamanda “CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı, CHP’nin Temel İlkelerinden: Devletçilik, Halkçılık ve CHP’nin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Alanında Halkçı Politikası” adlı yayınlarında üzerinde önemle durulan konular ve sorunlar politikasının, hareketinin gerekleri, isterleri olarak seçim kampanyası boyunca işlenmiştir.¹⁵⁵ CHP’nin bu seçim bildirgesinde işçiye ve köylüye yöneldiği açıktır.

CHP’nin 1965 seçiminde aldığı sonucun yaşadığı ideolojik değişimin partiye ne yönde katkı yaptığının değerlendirilmesi oldukça önemlidir. İlk bakışta değişimin olumlu yönde katkı yapmış olabileceği düşünülse de durum tam tersi yönde gelişmiştir. CHP’nin içinde bulunduğu değişiklik 1965 genel seçiminde ve 1966 Cumhuriyet Senatosu seçiminde herhangi olumlu bir etki yaratmamış aksine oy oranları düşmüş ve CHP istediği başarıyı yakalayamamıştır. Başarısızlık ortanın soluna yüklenmek istenmiştir. CHP’nin bu seçimlerdeki başarısızlığını Tekeli’ye göre, “*Seçimlerden birkaç ay önce yayımladığı Beyaz Kitap’ta programının ortanın solunda olduğunu açıklayan CHP, bu nitelemeden ürken geleneksel oy desteğini yitirirken, yenilerini kazanabilecek zamanı bulamamıştı. Oy kaybı 1965’e değin CHP’yi desteklemiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun büyük toprak sahibi eşrafının, büyük olasılıkla en çok yeni programın öngördüğü toprak reformu tasarıları nedeniyle partiyi desteklemekten vazgeçmesinden kaynaklanmıştır.*”¹⁵⁶ Tütüncü Esmer, CHP’nin bu seçimlerdeki başarısızlığını şöyle değerlendirmiştir: “*1965 seçimlerinde CHP, başlattığı değişime rağmen istediği sonucu alamamıştır. Öncelikle yeni kavramın getirdiği hizipleşmelerle örgüt isteksiz bir örgütlenme ile seçimlere girmiştir. Parti ileri gelenlerinin ortanın solunu anlatmak için farklı yollar*

¹⁵⁴ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.66

¹⁵⁵ Kili, S. (1976), s.214

¹⁵⁶ Tekeli, Ş. (1983) “Cumhuriyet Döneminde Seçimler” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 7 içinde, İstanbul; İletişim, s.1814–1815

kullanması ve kavram bütünlüğünün sağlanmamış olması gibi nedenlerle seçmenlerin gözünde CHP'nin imajını değiştirememiştir.” Abadan’a göre CHP’nin, kendi geleneksel oy tabanı bile kuşku içinde 1965 seçiminde oy kullanmamayı tercih etmiştir.¹⁵⁷ Kili ise CHP’nin bu seçimde başarısızlığa uğramasının nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:¹⁵⁸

“1. 1960 ihtilalinin, Milli Birlik Komitesi dönemi uygulamalarının yarattığı bütün sorumluluklar CHP’ye yüklenmiş, parti bütün çabalarına rağmen “ihtilali tahrik eden”, “ordu zoru ile iktidara gelmek isteyen” parti görüntüsünden kendini kurtaramamıştır.

2. İhtilal döneminden sonra 1961 seçimleriyle yeniden parlamenter sisteme dönüşte, tek başına iktidara sahip olamamasına rağmen CHP liderinin başkanlığında hükümet kuruluşlarına “asker zoru ile” gidilmesi partinin “ordu zoru” ile seçmene rağmen iktidar peşinde olduğu kanaatinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu, geniş seçmen kitlesinde partinin aleyhinde bir propaganda halinde devamlı işlenmiştir.

3. 1961 sonrası koalisyon hükümetlerinin bütün sorumlulukları CHP’nin sırtına yükletilmiş, parti liderinin demokratik rejimi yeniden işlerliğe kavuşturmak için gösterdiği üstün çabalar unutulmuştur.

4. Parti örgütünün istek ve gereksinmelerine ortak hükümetler döneminde cevap verilmemesi örgütün seçimlerde gereği gibi çalışmasını engelleyen bir etken olmuş, hareketli bir seçim kampanyası yürütülemediği.

5. Ortanın Solu deyimi ile toplumda sosyal ve ekonomik sorunlara karşı beliren eğilimler ve bu eğilimlerin sahipleri parti etrafında toplanmak istenmiş, fakat karşı propagandanın etkisi ile CHP, bu slogandan dolayı özellikle köy kesiminde “Marksist bir parti” olarak tanıtılmış, parti bütün savunmalarına rağmen bu ithamdan kurtulamamıştır.

6. CHP 1960 öncesinde başlayan ve 1961 sonrasında gelişen hizipleşmelerden, kadrolarını yenileyememekten dolayı seçimlerde geniş halk tabakalarına, onların sorunlarına, onların dili ile hitap etme olanağından yoksun kalmış, yorgun, bezgin bir siyasi kuruluş olmaktan kurtulamamıştır.”

¹⁵⁷ Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.67

¹⁵⁸ Kili, S. (1976), s.221

1965 genel seçimindeki CHP'nin başarısızlığına karşılık AP bu seçimlerden büyüyerek çıkmıştır. Bu seçimlerde CHP'nin başarısızlığında, ortanın solu değişiminin etkili olduğu kadar AP'nin uygulamış olduğu politikalar ve izlemiş olduğu yol da önemlidir. Bu bağlamda Kahraman'ın da ifade ettiği gibi AP'nin kırsal alana dönük, ekonomik model olarak ithal ikameci bir anlayışla bütünleşmiş sanayileşmeyi, siyaseten de popülizmi benimseyen ideolojisi onu iktidarda tutabilmiştir.¹⁵⁹

CHP'nin 1969 genel seçimi öncesi yaptığı 18 Ekim 1968 tarihli 19. Kurultayında sosyal ve ekonomik konularda önemli ifadelere yer verilmiştir:

“CHP kuruluşundan bu yana hiçbir doktrini taklit etmemiştir. Türkiye gerçeklerine uygun ulusal bir kalkınma yolu aramıştır. Bu yol kalkınmanın külfetini de, nimetini de kuşaklar, gelir grupları ve bölgeler arasında adaletli ölçülerle dağıtan; ekonomik ve sosyal sorunları beraberce çözüp insanı içinde yaşadığı topluma ve işine yabancılaştırmayan bir yoldur. Bu yol Kurtuluş Savaşı ile dünyanın mutsuz uluslarına siyasal bağımsızlık akımının öncülüğünü yapmış olan Türkiye'yi şimdi de ekonomik kurtuluşun öncülüğüne götürecektir.”

*Ortanın solu politikası Türkiye'yi az gelişmişlikte tutan çağdışı yapının son kalıntılarının köklü devrimlerle ortadan kaldıracak; toplumumuzdaki insan-toprak, sermaye-emek, üretici-tüketici, halk-devlet ilişkilerini yeni baştan sanayi uygarlığının ve Anayasamızın gerektirdiği şekilde kuracaktır.”*¹⁶⁰

Kili'nin yukarıda bahsettiği sebepler, etkenler ve değişkenler göz önüne alındığında CHP'de ortanın solu hareketi konusunda, Atatürk Devrimlerinin tamamlayıcısı olduğu yorumuna varılabilir. Bunun yanı sıra 1969 genel seçiminden önceki son kurultay olması nedeniyle ortanın solu hareketiyle seçmen üzerinde etkileyici bir program yaratılmak istenmiştir. 1969 genel seçimine girerken Türkiye'de yaşanması gereken düzen değişikliğinin ortanın solunda bir düzen değişikliği olması gerektiği vurgulanmıştır. 1969 genel seçiminde CHP'nin işçi ve köylü seçmene yönelik en etkili propagandası “Toprak İşleyenin, Su Kullananın” sloganı olmuştur. Bu seçimde dikkati çeken önemli bir konu da Kili'nin ifade ettiği

¹⁵⁹ Kahraman, H.B. (2008) “Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I” İstanbul; Agora, s.216

¹⁶⁰ Kili, S. (1976), s.243-244, aktarılmış: Ibid., s.4.

gibi, CHP'nin karşısındaki siyasal partiler, 1946 sonrasındaki her seçimde CHP'yi İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik sıkıntıları, bunalımları, dinsel konuları ile karşılaşmışlar, bu bunalımların tek sorumlusu olarak CHP'yi göstermek suretiyle seçmen önünde CHP sözcülerini, adaylarını savunmaya itmişlerdi. 1969 genel seçiminde ise CHP üstündeki bu suçlamaları bir kenara atıp 'suçluluk- sorumluluk' kompleksinden sıyrılarak ekonomik sorunlara ağırlık veren bir taktik geliştirmiştir.¹⁶¹ Bu, insanca düzen ve kalkınmacı politikanın İİS ile uyumlu hale getirilmesi ve ortaya çıkan yeni güçlerin (işçiler, öğrenciler, öğretmenler...) CHP ile buluşturulması olarak değerlendirilebilir. 1965 genel seçiminde yaşadığı parti içi çekişmeleri bir kenara bırakıp ortanın solu hareketine önem veren örgüt çalışmalarına CHP ortaya çıkarttığı "İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz" başlığıyla bir seçim bildirgesi yayınlanmıştır. Bu seçim bildirgesi ortanın solu hareketinin başlatıldığı 1965 genel seçiminden itibaren geliştirilen, açık oturumlarda, yurt gezilerinde, halkla yapılan sohbetlerde, Parti Meclis toplantılarında ve Kurultaylarda tartışılan, TBMM'deki bütçe görüşmelerinde dile getirilen ülke ve toplum sorunlarına yönelik çözümleri, önerileri etraflı bir şekilde ve toplu olarak anlatan bir belgedir.¹⁶² Bildirge altı başlıktan oluşmuştur. Bu başlıklar; köylüye dönük düzen değişikliği, bağımsız sanayi toplumuna geçiş, insanca bir orman düzeni, çağdaş ve halkçı eğitim düzeni, ulusal dış politika ve ulusal savunma politikaları, doğuda yeni ve halkçı düzendir.

1969 genel seçiminde CHP %27,5 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. 1965 genel seçimine göre %1,3'lük bir düşüş yaşamıştır. AP %46,5'lik oy oranıyla birinci parti olarak 1965 genel seçiminde de kazandığı başarıyı 1969 genel seçiminde %7,4'lük oranda düşüş göstermiş olsa da devam ettirmiştir. AP'deki düşüş CHP'nin yaşadığı düşüşten daha fazla ve ciddi bir boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Akgün, AP'deki bu düşüşü 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamının etkisiyle sağ ve sol akımların canlanması ve merkez solda olduğu gibi merkez sağda da iki yeni partinin, Türk milliyetçiliği temeli üzerine kurulan MHP ile İslamcılık

¹⁶¹ Kili, S. (1976), s.250

¹⁶² Kili, S. (1976), s.246

temeli üzerine kurulan MNP'nin, ortaya çıkmasına bağlamıştır.¹⁶³ Güvenç, 1965 ve 1969 genel seçimlerini AP'nin kazanmasının sağın içindeki güç dengesinin değişimini içerdiğini ve bu da gerçekte toplumsal ilerlemede alt yapıda meydana gelen bir değişimin siyasal üst-yapıya izdüşümü olduğunu; DP'de ağırlığın esas olarak çiftçiler, toprak ağaları, esnaf ve tüccarda iken, AP'de ağırlığın sanayicilerin eline geçtiğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Kili, CHP'de 1969 genel seçiminde çok daha büyük oy kaybı yaşanmamasının nedeni, ortanın solu hareketinin yarattığı dinamizme, seçim bildirisiyle ekonomik, toplumsal ve sosyal sorunlar için önerdiği radikal çözümlerin çekiciliğine kapılan yeni seçmenlere, destekçilere, sempatanlara bağlamıştır.¹⁶⁵ Ortanın solu ve ortanın sağ grubu olarak belirginleşen parti içi hizipleşme Turhan Feyzioğlu ve grubunun kırk yedi milletvekiliyle 1969 genel seçimi öncesinde ayrılmasıyla noktalanmıştır. Çavdar'a göre bu durum 1969 genel seçiminde başarıya ulaşamamasında önemli bir etken sayılabilir.¹⁶⁶ Akgün'ün ve Kili'nin yorumlarına dayanarak 1969 genel seçiminde ortanın solu hareketinin yanı sıra sağda iki yeni partinin kurulmasının CHP'nin oy oranlarına olumlu yönde katkı sağladığı ileri sürülebilir.

CHP'nin ortanın solu kavramını benimsemesinin partiye bir seçim kaybettirdiğini savunanlar olmuştur. Demirel'in ortanın solu için söylediği "Ortanın solu Moskova yolu" sloganının CHP içindeki temsilcisi Turhan Feyzioğlu grubu olmuştur. İsmet İnönü hem bu kavramı hem de Ecevit'i ilk başlarda korumuş ve yükselmelerini sağlamıştır. Fakat Ecevit 1971 muhtırasından sonra bu eyleme karşılık olarak partinin daha da sola açılmasının gerektiğini belirtince İnönü ile karşı karşıya gelmiştir.¹⁶⁷

Önce 'ortanın solu' olarak ortaya atılan, zamanla 'demokratik sol, sosyal demokrasi, özgürlükçü sol' gibi sol terminolojinin daha evrensel tabirleriyle ifadesini bulan bu görüşler tabii ki o dönem dünyada da yükselen sosyalizm ve onun sistem içi

¹⁶³ Akgün, B (2007) "Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi Ve Siyasal Güven" Ankara; Nobel, s.47

¹⁶⁴ Güvenç, N. (2008) "Türkiye'nin Geleceği Ve CHP" İstanbul; Anahtar, s.151

¹⁶⁵ Kili, S. (1976), s.251

¹⁶⁶ Çavdar, T. (2004), s.156

¹⁶⁷ Kahraman, H.B.(2007), s.69-70

yansımaları olan sosyal demokrasinin Türkiye uyarlamaları olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁸

II.2.1.2 CHP'nin Yükselişi, Demokratik Sol/Sosyal Demokrasi ve 1973-1977 Genel Seçimleri

Ortanın solu deyimiyle başlayan değişim ilerleyen zamanlarda CHP'nin kendini demokratik solda ya da sosyal demokrasiden yana konumlandırmasıyla tamamlanmıştır. *“Ortanın solu düşüncesi Türkiye’de CHP kimlikli sosyal demokrasi anlayışının başlangıcı olarak kabul edilebilir.”*¹⁶⁹ Ortanın solu çıkış noktası itibariyle sosyal demokrasiyi temel alması bile daha sonra bu zemin üzerine oturmuştur.¹⁷⁰ Kurtuluş Savaşından beri gelen ağa, eşraf, büyük toprak sahibi kişilerden olarak uzaklaşıp çalışan emeği ile geçinen, köylü, işçi, esnaf, dar gelirli halk kitlelerine yanaşma, onların desteğinde iktidara gelme¹⁷¹ isteği CHP'nin Türkiye’de 1960’lardan itibaren yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimi kavradığının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. *“Ecevit partinin çatısı altına işçileri, tarım emekçilerini toplayarak, parti programına bu kesimler ile ilgili hedefler koyarak partinin büyümesini ve siyasetin renklenmesini sağlamıştır.”*¹⁷²

Kışlalı, sosyal demokrasi ya da demokratik solu şöyle tanımlamıştır: *“Demokratik sol ya da sosyal demokrat ideoloji, Marksizmden sonra tarihsel bir sentez olarak oluştu. Bir yandan, liberalizmin getirdiği siyasal demokrasinin kazanımlarını hiçbir zaman yadsımadı; öte yandan, emeğin savunuculuğunu ve toplum yararının özel çıkarların üzerinde olmasını gözetti. Böylece liberalizm ile sosyalizmin sentezi bir ideoloji doğmuş oldu.”*¹⁷³ Keyder’e göre, dönemin iktisadi ve toplumsal politikaları ile yaşanan ekonomik gelişmeler sosyal demokrasinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Devletin ticaret hadlerini pazara açılan çiftçiden yana

¹⁶⁸ <http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=3742> erişim tarihi: 06.01.10

¹⁶⁹ Sarıtaş, İ. (2006) “Sosyal Demokrasi” Ankara; Orion, s.230

¹⁷⁰ Tütüncü, Esmir, G. (2006) s.9

¹⁷¹ Kili, S. (1976), s.265

¹⁷² <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=887357&Date=08.07.2008&CategoryID=99>, erişim tarihi: 22/06/10

¹⁷³ Kışlalı, A., T. (1993) “Atatürk’e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği” Ankara; İmge, s.112

tutan tarım ürünlerine destek fiyat politikası, kırsal kesimden gelenlerin kamu arazisi üzerinde hatta bazen özel arazilerde bile ev yapmalarına izin verilmesi, sosyal güvenlik ve emekli aylıkları, grev hakkı, 1963–1970 ile 1973–1976 dönemlerinde gerçek ücretlerde ciddi boyutta artış, Türkiye ekonomisinin çağdaş kesimi içinde sosyal demokrat bir alan yaratmıştır.¹⁷⁴ Bulutay, CHP'deki sosyal demokrasiye yönelimi ekonomik gelişmelere bağlamıştır:

“1960’lardan, özellikle 1965’lerden itibaren kapitalist gelişme yöntemiyle önemli ölçüde iktisadi büyüme sağlanır hale gelince CHP’nin yeni toplum koşullarına uygun bir nitelik kazanması gerekmiştir. CHP’de 1960’ların sonlarından itibaren oluşan ve özellikle son iki yılda yoğunluk kazanan gelişmelerin anlamı kanımızca budur. Bu yeni durumda CHP’nin kapitalizmin gelişmesinden önceki güçlerden uzaklaşması, toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı yeni güçlere yönelmesi gerekmiştir.”¹⁷⁵

Kışlalı’ya göre, 1970’lerde CHP’nin yaşadığı değişimi Kemalist politikaların yeni koşullara uyarlanmasıdır: “CHP’nin 70’li yıllarda “demokratik sol” olduğunu programına geçirmesi, aslında bir nitelik değiştirmesinden çok, Kemalizmin değişen koşullar içinde, kendini –ana doğrultusuna uygun olarak- yenilemesinden, geliştirilmesinden başka bir anlama gelmiyordu.”¹⁷⁶

1976 yılında parti programının yenilenmesi çalışmalarında programa geleneksel altı okun yanında, sosyal demokrat ideolojinin temel ilkeleri de konulmuştur. Bu programa göre CHP’nin demokratik sol tutumu; özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendisini yönetmesi ilkelerine dayandırılmaktaydı.¹⁷⁷

Akşin’e göre, CHP’de Ecevit genel başkan olduktan sonra ortanın solu çizgisi yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bu durum sosyal demokrasi ya da demokratik sol kavramlarını gündeme getirmiştir. 1974’e gelindiğinde CHP’nin kendini tanımlaması için yeni bir siyasal kimlik olarak demokratik sol kavramı

¹⁷⁴ Keyder, Ç. (1993), s.318

¹⁷⁵ Bulutay, T. “Toplumsal Gelişmeler Üzerine Bazı Düşünceler”, Özgür İnsan, sayı 9, 1 Şubat 1973, aktaran: Tütüncü, Esmer, G. (2006), s.179

¹⁷⁶ Kışlalı, A., T. (1993), s.22

¹⁷⁷ Sarıtaş, İ. (2006), s.256

gündeme gelmiştir. Partinin sosyal demokrasiden ziyade demokratik sol kimliğini kullanılmasının başlıca gerekçesi ise sosyal demokrasinin Marksçı kökenli oluşuydu. Ecevit partisinin siyasal kimliğinden bahsederken sosyal demokrasi kavramından ziyade demokratik sol kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Burada Ecevit'in sosyal demokrasi kavramını kullanmaktan kaçınmasının nedenini açıklamak yerinde olacaktır. 19.yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş olan Marksist partilerin kendilerini tanımladıkları siyasal kimlik olmuştur. Daha sonraları ise bu terimin anlamında kaymalar yaşanmıştır. Sosyal demokrasi artan bir biçimde devrimci sosyalizmin yerine demokratik sosyalizmi temsil etmeye başlamıştır. Bununla birlikte devrimci sosyalistler kendilerini demokratik sosyalistlerden ayırt edebilmek için 'komünist' sıfatını kullanmışlardır.¹⁷⁸ Ecevit de ülkemizde sosyal demokrasinin tarihsel temelinde Marksizm bulunmadığı gerekçesi ile –daha sonra DSP ile devam edeceği siyasal hayatında da- demokratik sol deyimini tercih etmiş ve özenle kullanmıştır.¹⁷⁹ Benimsenen demokratik sol kimlik partinin uluslararası kuruluşlarla bağlantı yapmasını tetiklemiştir. CHP 1976 yılında yaptığı Kurultayında Sosyalist Enternasyonale başvuru yapma kararı almıştır. Ve CHP 1978'de Sosyalist Enternasyonal'e üye olmuştur.¹⁸⁰

1971'de hem Türk siyasal hayatında için hem de CHP'de önemli değişimlerin yaşanmıştır. Ecevit 12 Mart 1971 Muhtırasının demokrasiye ve ortanın solu hareketine verilen emekleri yerle bir edeceğini düşünmüş olsa da CHP'nin Muhtıra karşısında tutumu kaderini olumlu yönde değiştirmiştir. Atay, 1971 Muhtırasının sola yönelik planlarında CHP ve ortanın solu hareketinin yerini şöyle açıklamıştır: *“12 Mart yönetimi, “güdümlü” bir demokrasi kurma amacı doğrultusunda, bir yandan demokratik hakların kısıtlanması, bir yandan sosyalist solun siyaset sahnesinden silinmesi, bir yandan da CHP'nin soldan uzaklaşp yeniden bir “merkez partisi” haline getirilmesi için çaba gösterdi... 12 Mart rejiminin bir başka önemli çabası, CHP içindeki ortanın solu kanadını etkisizleştirerek, “sağ” kanadı güçlendirmek ve böylece CHP'yi soldan*

¹⁷⁸ Heywood, A. (2003) “Siyasi İdeolojiler” (çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan) Ankara; Adres, s.172

¹⁷⁹ Ergül, T. (2000) “Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları” cilt.2, İstanbul; Gündoğan, s.13

¹⁸⁰ Akşin, S. (2007), s.278

uzaklaştırmak oldu.”¹⁸¹ 12 Mart Muhtırasının planları tutmasa da CHP’ye, 1960 ve özellikle 1965 sonrasında ortanın solu hareketiyle başlayan ve giderek güçlenen, kişilerin düşüncesi olmaktan çıkarak örgüte mal olan dinamizme, radikalizme, halkçılığa, devrimciliğe yönelik ‘yeniden doğma’, ‘Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın bilincinde silkinme’, ‘kendini bulma’, ‘gerçek halk partisi hüviyetini ve bünyesini kazanma’ konularında katkısı olmuştur.¹⁸²

1971 Muhtırası, CHP içinde ortanın solu kanadı ile sağ kanat arasındaki parti içi çekişmelerini tetiklemiştir. Bunun yanı sıra Ecevit ile İnönü arasında görüş ayrılığı da getirmiştir. İnönü, muhtıranın hemen akabinde müdahalenin parlamento hayatının işlemesine engel olduğu ve demokratik rejimi savunduklarını belirtmiş; fakat kurulacak olan partilerüstü hükümetin başbakanının Nihat Erim olmasına destek vermiştir. Ecevit ise İnönü’nün bu konudaki kararına karşı çıkmıştır: “*Ben CHP’nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesine veya gelmiş görünmesine razı olamam. Eğer hükümete katılmama kararı alınabilseydi, belki bazı şeyler kurtarılabilirdi. Fakat Sayın Genel Başkanım öyle düşünmüyor.*”¹⁸³ Ecevit muhtıradan dokuz gün sonra 21 Mart 1971 tarihinde parti genel sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Ecevit’in istifasının ardından partinin merkez yönetim kurulu da görevlerinden ayrılmıştır. Ecevit, darbe ile ilgili olarak, “*Eğer darbe yapılmıyaydı biz ortanın solu kavramıyla iktidara gelecektik; 12 Mart darbesi bizi durdurmak için yapılmıştır*” ifadesini kullanmıştır.¹⁸⁴ Ecevit ve arkadaşları muhtırayı demokrasi dışı bir hareket olarak görmüş ve ilk zamanlarda İnönü’de bu görüşü desteklemiştir. Ancak içlerinde Nihat Erim ve Kemal Satır’ın da bulunduğu bir grup darbenin kendileri açısından iyi sonuçları olduğu ve bu vesileyle parti olarak yapmak istedikleri reformu bu hükümete katılarak gerçekleştirme imkanı bulacakları düşüncesinde olmaları sonucu Ecevit ile İnönü görüş ayrılığına düşmüştür. Bu durumun en önemli nedeni Ecevit’in muhtırayı demokratik anlayışla ve 1960’ların başından beri savundukları ortanın solu hareketiyle bağdaştıramamış olmasıdır. Ayrıca Ecevit, muhtıradan sonra kurulması planlanan Erim hükümetine CHP’den

¹⁸¹ Ataay, F. (2007b) “12 Mart’tan 12 Eylül’ Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti” Ankara; De Ki, s.61

¹⁸² Kili, S. (1976), s.267

¹⁸³ Kili, S. (1976), s268, aktarılmış: Loc. Cit.

¹⁸⁴ Kahraman, H.B. (2007), s.70

üye verilmesinin uygun olmadığını da belirterek İnönü ile görüş ayrılığı yaşadığı noktalar giderek artmıştır. Bülent Ecevit, 21 Mart 1971 tarihinde yapılacak olan CHP Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi grup genel kurullarının Erim hükümetine katılıp katılmama konusunda karar vermek üzere toplanmasından önce partinin genel sekreterlik görevinden istifa ettiğini basın toplantısı yoluyla kamuoyuna bildirmiştir.¹⁸⁵

İnönü ve Ecevit arasındaki gerginlik giderek tırmanmıştır. İnönü, Ecevit ve grubuna karşı açık bir tavır almaya başlamıştır. Ocak 1972 yılında CHP'nin il kongreleri başlamıştır. Bu kongrelerin çoğunu CHP içindeki sol kanat kazanmıştır. İnönü bu duruma tepki olarak kongrelerde kendi adayına oy verilmesini istemiş, aksi takdirde de kötü şeylerin olabileceğini söylemiştir. 5 Mayıs 1972 tarihinde yapılacak olan 5. Olağanüstü Kurultay'a gidilirken CHP'nin üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Birinci grubu Ecevit'in önderliğindeki demokratik sol ekip, ikinci grubu İnönü'nün desteklediği Satır ve sağdaki milletvekilleri, son grubu ise üçüncü dünyacılar oluşturmaktadır.¹⁸⁶ 5. Olağanüstü Kurultay'da aradaki gerginliklerin ciddi boyutlara ulaştığını gösteren diyaloglar geçmiştir. Bu Kurultay'da İnönü'nün açık bir şekilde Kemal Satır ve grubunu desteklediği görülür. İnönü 1965 ve sonrasında ortanın solu hareketiyle başlayan parti içi gelişme ve çatışmaların genel bir tablosunu çizdikten sonra, 12 Mart ve sonrasında olaylarına değinmiş ve şunları söylemiştir:¹⁸⁷

“V. Olağanüstü Kurultay, tüzüğün imkan verdiği bir usulle, partililer tarafından ve Genel Başkan olarak benim de lüzum görmem üzerine toplanmıştır. Parti içinde ciddi bir ihtilaf vardır. Bu ihtilaf, dış görüşün aksine bir tüzük ihlalinin, yetki aşmasının çok ötesindedir. Denetlenebileceğini reddeden Parti Meclisi ile onun içindeki bir çoğunluk tarafından dışarıdan alınan emirle kurulan Merkez Yönetim Kurulu, bir hizip halinde, CHP'ni olduğundan ve olması gerekenden başka bir teşekkül haline getirmek çabasındadırlar. Benimle ihtilafları bu konudadır. Yoksa iş ne bir şahıs meselesidir, ne benim için bir makam ve komuta yetkisi meselesidir. Zaten işe o rengi vermek maksadıyla ‘Genel Başkanla bir ihtilafımız yoktur’ deyip durmaktadırlar.

¹⁸⁵ Kili, S. (1976), s.273-74

¹⁸⁶ Çavdar, T. (2004), s.217-218

¹⁸⁷ CHP Genel Başkanı İnönü'nün V. Olağanüstü Kurultayda Yaptığı Konuşma, aktaran: Kili, S. (1976), s.317

Cumhuriyet Halk Partisini, bir Parti Meclisinin hizip çoğunluğu elinde hem teşkilata, hem Meclis Gruplarına hakim duruma getirmek isteyen bir idare tarzı ile ciddi ihtilafım vardır.

Bu vaziyetten Parti behemehal kurtarılmalıdır. Bugün teşkilat idaresini elinde tutan organ ile Meclis Grupları ve Genel Başkan birbirlerinden tamamiyle ayrılmış durumdadır. Burada yapacağımız görüşmelerin sonunda sizler, Cumhuriyet Halk Partisinin gerçek sahibi partililerin temsilci delegeler, doğruyu ve eğriyi seçeceksiniz. Olağanüstü Kurultay, Merkezin ve Meclisin, Genel Başkanı ile birlikte, Cumhuriyet Halk Partisinin tarih içinden gelen, ona memlekette kudretini ve kuvvetini, sağlamlığını veren ilkelerine sadık halde çalışabileceği Parti Meclisini kuracaktır...”

Ecevit’in yaptığı konuşma ise İnönü’nün suçlamalarına cevap vermiştir: *“Bu parti, demokrasinin ve belli hukuk kurallarının işlediği bir tüzel kişilik mi olacaktır? Yoksa kanunların işlemediği bir özel mülk mü olacaktır?”* şeklinde aktarmıştır ve sözlerini *“Daha açık söylüyorum, vereceğiniz karar şudur: Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür bireyleri mi olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız? Karar sizindir.”*¹⁸⁸

5. Olağanüstü Kurultay’dan sonra CHP’de önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklik, İsmet İnönü’nün otuz dört yıldır yürüttüğü parti genel başkanlığı görevinden istifa etmesidir. Kurultay’da yapılan güven oylaması sonucunda parti meclisi güvenoyu almıştır. Fakat bu durum İnönü’nün istifasına engel olamamıştır. İnönü 8 Mayıs 1972 tarihinde CHP genel başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Bu Kurultay’dan sonra 14 Mayıs 1972’de Genel Başkanlık Seçimi Özel Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda Bülent Ecevit CHP Genel Başkanı seçilmiştir. Genel Başkanlık Kurultayı CHP içinde 12 Mart 1971 muhtırası ile başlayan çetin, sert ve CHP tarihinde ilk defa ortaya çıkmış bir büyük mücadelenin, aslında ‘liderlik mücadelesinin’ sona erişidir.¹⁸⁹ Bülent Ecevit Genel Başkan olduktan sonra, parti içinde geniş çaplı bir tasfiyeyi uygun bulmamış, Kemal Satır’la birlikte Yüksek Disiplin Kuruluna verilen parlamenterlerin sayısı 10’u geçmemiş, partiden ayrılmayanların bir kısmı Ecevit’i eski genel sekreter olarak tanımaya

¹⁸⁸ Tütüncü, Esmer, G. (2006) s.135

¹⁸⁹ Kili, S. (1976), s.332

devam edeceklerini, genel başkanlarının ise İnönü olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹⁰ Ecevit'in genel başkanlığında 4 Kasım 1972'de yapılan CHP Parti Meclisi'nde "hükümetin CHP'nin önerilerine hiç değer vermediği, sosyal adalet ve hakları daha da geri götürdüğü, 12 Mart'tan bu yana uygulanmaya çalışılan partilerüstü hükümet türünün kuvvetli ve inandırıcı olmadığı" için bakanları geri çekme kararı alınmıştır.¹⁹¹

Yeni genel başkanla girilecek olan 1973 genel seçimi için, 1969 genel seçiminde yayınlanan bildirge genişletilerek ve revize edilerek seçim bildirgesi olarak geçerli sayılmıştır. 1969 seçim bildirgesinin önerdiği, getirmek istediği çözüm CHP'nin 1973 genel seçimi dolayısıyla yayınlanan 'Akgünlere' seçim bildirisiyle birleştirilmiş, iki bildirge bütünleştirilmiştir.¹⁹² 1973 seçim bildirgesi dört ana başlıktan oluşmuştur. Bunlar ekonomik düzen, sosyal düzen, siyasal düzen, uluslararası güvenlik ve dış politikadır. Tütüncü Esmer'e göre, 1969 seçim bildirgesi ile 1973 seçim bildirgesi arasındaki en önemli fark ortanın solu teriminin kullanılmasının azalması ve buna karşılık demokratik sol teriminin kullanımının artmasıdır. 1974'te demokratik sol teriminin parti tüzüğüne girmesi ile ortanın solu dönemi kapanmıştır.¹⁹³ Aslında Ecevit'in parti genel başkanlığına gelmesiyle ortanın solu kavramının partinin ideolojik duruşunu tanımlamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu durumda devreye demokratik sol kavramı girmektedir.

CHP'nin 1974'ten itibaren resmi olarak kendini tanımladığı sosyal demokratik duruşun temel özelliklerine bakıldığında;

- *Sosyal demokrasi, liberal demokratik ilkeleri onaylar ve siyasal değişimin barışçıl bir biçimde ve anayasa çerçevesinde olabileceğini ve olması gerektiğini kabul eder.*
- *Kapitalizm, zenginlik yaratmanın tek güvenilir yolu olarak kabul edilir; bu yüzden sosyalizm, nitelik bakımından kapitalizmden farklı değildir.*
- *Kapitalizm, yine de, özellikle bir zenginlik dağıtım olarak ahlaki açıdan kusurlu görülür; kapitalizm yapısal eşitsizlikler ve yoksullukla ilişkilidir.*

¹⁹⁰ Kili, S. (1976), s.333

¹⁹¹ Çavdar, T. (2004), s.218-219

¹⁹² Akgünlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 1973, aktaran: Kili, S. (1976), s.248

¹⁹³ Tütüncü, Esmer, G. (2006) s.71-126

- *Kapitalist sistemin kusurları, bir iktisadi ve sosyal mühendislik süreciyle devlet müdahalesi sayesinde giderilebilir; devlet kamusal veya müşterek yararın koruyucusudur.*
- *Ulus-devlet, devletlerin kendi sınırları içinde iktisadi ve sosyal hayatı düzenlemede önemli bir güce sahip olmaları anlamında, siyasi yönetim için anlamlı bir birimdir.*¹⁹⁴

Ataay, “Akgünlere” seçim bildirgesiyle CHP’nin ortaya koyduğu yaklaşımın Ecevit halkçılığında öne çıkan ekonomik politikalar, daha çok küçük sanayi ve halk sektörünün desteklenmesi, esnaf ve köy kooperatifçiliğinin yaygınlaştırılması ile köykent uygulamalarının temelde üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin toplumun geniş kesimlerine yaygınlaştırılması ve toplumsal adaletsizliklerin bu yolla azaltılması anlayışına dayandığını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Ayrıca Tütüncü Esmer, 1973 genel seçiminde CHP sloganlarının öncekilere göre daha da sol bir içerik kazandığını belirtmiştir. Bu sloganlar şu şekildedir: “Tekelleri kuşatacağız”, “toprak işleyen su kullananındır!”, “Vurguna, soyguna, sömürüye son!”, “Devlete de servete de kul olmayacağız!”¹⁹⁶ Kili, CHP’nin 1973 genel seçimine, 1969 seçim bildirgesinin aksine 1973 seçim bildirgesinin önemli bir özelliği olarak din konusunu katarak girdiğine; inanç özgürlüğünün, demokrasinin düşünce özgürlüğü kadar vazgeçilmez unsuru olduğunu belirttiğine dikkat çekmiştir.¹⁹⁷

1973 genel seçiminde CHP %33,3’lük oy oranıyla birinci parti, AP %29,8’lik oy oranıyla ikinci parti olmuştur. CHP 1969 genel seçiminde aldığı %27,4’lük oyunu %5,9 oranında arttırmıştır. 1973 genel seçimi Ecevit’in genel başkanlığında girilen ve 1965’ten beri yapılan çalışmaların sonuçlarının açık şekilde görüldüğü ilk seçimlerdir.¹⁹⁸ 1973 genel seçimi CHP’nin aldığı oy oranı açısından önemli bir tarih olmuştur. Bunun yanı sıra 1973 genel seçiminde iki büyük partinin – CHP ve AP’nin- egemenliği son bulmuştur. Çünkü ne AP, ne de CHP mecliste

¹⁹⁴ Heywood, A. (2003) s.173

¹⁹⁵ Ataay, F. (2007b) s.63

¹⁹⁶ Baydar, O.(2006) “45’lik Şarkılarla”, **60’lardan 70’lere 45’lik Şarkılar** (yay. haz.) Ayhan Akaya, Fehmiye Çelik, Bgst yayınları, s.34, aktaran: Tütüncü, Esmer, G. (2006) s. 123

¹⁹⁷ Kili, S. (1976), s.363

¹⁹⁸ Tütüncü, Esmer, G. (2006) s.122

mutlak çoğunluğu sağlayamamışlardır. Küçük partilerden MSP ve DP'nin ise aldıkları oy oranları manidardır.¹⁹⁹

Dönemin sosyoekonomik düzeni içinde siyasal bilinci oluşan halkın siyasal partilere olan ilgisi arttırmıştır. Artık siyasal partilerden daha yüksek beklentileri vardır. Bu dönemde seçmen kendine hitap eden partiyi seçme konusunda da geçmiş dönemlere göre alternatifleri artmıştır.

“Toplumun değişen yapısı güçlü bir işçi sınıfı ve siyasal bakımdan bilinçlenmiş bir gecekondu halkı yaratmıştı. Bu grupların ileriye dönük yüksek beklentileri vardı. İşte Halk Partisi'nin kullandığı kavramlar bu gruplar için anlamlı önerilerdi. Bu gruplara ek olarak, pazar ekonomisi ile bütünleşmenin gerçekleştiği kırsal alanlardaki hızlı değişme süreci içinde yaşayanlar da Cumhuriyet Halk Partisi'nin kullandığı sol kavramlara değer verdiler.”²⁰⁰

“CHP ilginç bir biçimde 1971'de verilen 12 Mart muhtırasına da karşı çıkmak suretiyle 1965 yılından beri devam eden çizgisinin sonucunda, merkezin değil artık çevrenin partisi niteliğini kazanmış ve tarihinde ilk ve son defa 1973 seçimlerine AP'nin merkezi temsil etmesine karşı çevreyi temsil ederek girmiştir.”²⁰¹ Kahraman'ın yaptığı bu değerlendirmeye paralel olarak CHP'nin belli bir sınıfa yönelmesinin ve bu sınıfın sorunlarına eğilmesinin seçim sonuçlarını lehine çevirdiği söylenebilir.

1970'ler eskiye göre sınıfların berraklaştığı ve sınıf bilincinin arttığı yıllar olmuştur. Daha önceden işçi sınıfı ve diğer emekçi kesimler temsil edildikleri AP'den kopmaya başlamışlardır. Çünkü artık AP, Türkiye'deki egemen burjuvaziye temsil etmekteydi. CHP'ye bakıldığında, tabanı küçük burjuvaziye ve esas itibariyle kırlarda küçük toprak sahibi köylülere, kentlerde de bazı küçük esnaf ve küçük zanaatkarlara dayanmaktadır. CHP, memur ve çoğu aydın kesimin desteğini her zaman arkasında hissetmiştir. Toplumsal gelişmeyle beraber işçi sınıfının varlığının daha çok hissedilmesi, aydınların, avukatların, mimarların, doktorların, memurların sürekli olarak ücretlileştirilmeleri ve sayılarının artması CHP'yi bu

¹⁹⁹ Ergüder, Ü. (2009) “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri” **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme** içinde, editör: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Bursa: Dora, s.417

²⁰⁰ Kongar, E. (2003), s.185

²⁰¹ Kahraman, H.B. (2007), s.70

kesimlere yönelmiştir. İşte bu dönemde, bu sınıfların desteğini kazanmak için, yapısı da uygun düştüğünden CHP artık onların çeşitli taleplerine sahip çıkıp onların sözcülüğünü üstlenmiştir.²⁰²

1971’de askeri müdahale parlamentoyu ortadan kaldırmamış olmakla birlikte, kurulan olağanüstü hükümetler seçmenlerin tercihlerini yansıtmamış ve olağanüstü rejimi izleyen ilk seçimde partilerin parlamento içindeki etkinliklerini değerlendiren seçmen AP’yi iktidardan düşürmüştür.²⁰³ Solu ciddi bir biçimde hedef alan 12 Mart Muhtırası’nın arkasından yapılan 1973 genel seçimi, ortanın solunun en büyük parti olarak çıktığı bir seçim olmuştur.²⁰⁴ Çok partili hayata geçildiğinden beri sağ partilerin iktidarda olduğu düşünüldüğünde 1973 genel seçiminde 1960’ların başından beri kendini siyasal yelpazede ortanın solunda ilan etmiş olan CHP’nin büyük bir başarı elde ettiği görülür. CHP’nin yükselişi açısından büyük önem taşıyan 1973 genel seçiminde her yerde oy yitiren AP’nin oylarında beşte bire yakın gerileme olurken, partinin tabanı, ücretli emeğin yoğun olduğu büyük kentlerde CHP’ye kaymıştır.²⁰⁵ Kongar’a göre CHP’nin bu dönemde yükselişinin altında yatan nedenlerden birisi batı ile bütünleşmiş büyük sermaye kesimleri DP- AP çizgisini desteklerken AP’nin, 1970’li yıllarda Türkiye’deki kapitalist düzeni bile doğru dürüst işletememesi üzerine, CHP’ye doğru yönelmişleridir.²⁰⁶ Keyder bu seçimler hakkında, sağ partilere verilen oyların MHP ile Anadolu kentlerinin küçük burjuvazisine seslenen MSP arasında dağıldığı, CHP’nin de aldığı başarıda kentsel merkezlerin örgütlü işçi sınıfına ve gecekonduya yaşayan kesime ortanın solu sloganının çekici geldiği yorumunu yapmış ve aynı zamanda Alevilerin verdiği desteğin de altını çizmiştir.²⁰⁷ Turan ise, çok partili dönemin başladığı 1950’den 1973’e kadar, 1961 seçiminden sonra kurulan koalisyonlar dönemi hariç, CHP’nin iktidar sahibi ya da ortağı olamadığını, çok partili döneme geçildiğinden beri 1961-1965’teki CHP’li koalisyonlar dönemi de dahil olmak üzere ülkeyi hep sağ hükümetlerin yönettiğini belirtmiştir. 1973’te kendini ortanın solunda olarak

²⁰² Milliyet Gazetesi, “1977 Seçim Türkiye’si ve İktidar İsteyen Partiler” 25.05.1977, s.13
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Chp%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi/> erişim tarihi: 12.05.11

²⁰³ Tekeli, Ş. s.1805

²⁰⁴ Turan, A.E. (2004) “Türkiye’de Seçmen Davranışı- Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi” İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.4

²⁰⁵ Çitçi, O. (2005) “Yerel Seçimler Coğrafyası” Ankara; TODAİ, s.225

²⁰⁶ Kongar, E. (2003) s.29

²⁰⁷ Keyder, Ç. (2006), s.70-71

tanımlayan bir partinin seçimleri kazanmasının ülkeyi yöneten partilerin siyasi çizgilerinde kırılmaya neden olmuştur.²⁰⁸ Ayrıca Turan, 1973 seçimiyle, 1965 ve 1969 seçimlerinden sonra yaşanan, tek başına iktidar olunan parti sisteminin sona erdiğini; Sartori'nin 'ılımlı çoğulculuk' dediği iki ana parti etrafında dönüşen koalisyon seçeneklerinin ortaya çıktığını belirtmiştir.²⁰⁹ Çaha'ya göre, Kemalist sol anlayışa yaslanan merkez sol partilerin 1950'den bu yana kendi başarıları ile hiçbir zaman ülke yönetimine gelememiştir. Sol 1970'lerdeki iktidar başarısını merkez sağın bölünmesi sonucunda elde edebilmiştir.²¹⁰ Saybaşı ise, CHP'nin 1970'lerdeki başarısını askeri müdahalelerle ilişkilendirmiştir. 27 Mayıs'tan sonra seçmenler tarafından AP desteklenmiş; CHP ise müdahale ile adı özdeşleşmiş olduğundan seçmen desteğini yitirmiştir. 12 Mart'tan sonra ise CHP'nin muhtıra karşısındaki tavrı oylarını yükseltmiştir.²¹¹ Akat'a göre, 1970'lerde CHP'nin büyük bir parti olması, yönelmiş olduğu sosyal demokrasi ideolojisiyle ilgilidir. Ayrıca bu ideolojinin oluşmasındaki en önemli nedenlerden biri 27 Mayıs 1960 darbesinin arkasından oluşan siyasi ortamdır.²¹²

1973 yılının Ekim ayında yapılan genel seçimde CHP birinci parti olarak gelse de yeni bir hükümet kurulması için üç ay kadar çalışılıp partiler arası temaslar kurulması gerekmiştir. Yeni hükümet CHP ve MSP'nin birlikteliği ile kurulabilmiştir. Fakat bu birliktelik politika konularında anlaşmazlık yüzünden ancak sekiz ay devam edebilmiştir. Schick ve Tonak'a göre bu birlikteliğin başarısız olması kaçınılmazdır. Bu iki parti Batı'nın ekonomik ve kültürel hakimiyetine ve büyük sermayeye karşı tavırlarda ortak paydada buluşmalar bile pragmatik kaygılarından dolayı çatışma yaşamaları beklenen bir sonudur.²¹³ Bazı CHP'liler MSP'nin siyasi amaçları için din sömürücülüğü yaptığını, bu yüzden Atatürk devrimlerinin ve cumhuriyetin karşısında yer aldığını söyleyerek, bazı MSP'liler ise CHP'nin solda yer almasından dolayı ortaklık istememişlerdir.²¹⁴

²⁰⁸ Turan, A.E. (2004), s.94

²⁰⁹ Turan, A.E. (2004), s.103

²¹⁰ Çaha, Ö. (2007), s.177-178

²¹¹ Saybaşı, K. (1992) "İktisat, Siyaset, Devlet Ve Türkiye" Ankara; Bağlam, s.171

²¹² Akat, A.,A. (1991) "Sosyal Demokrasi Gündemi" İstanbul; Armoni, s.19

²¹³ I. C. Schick, E.A. Tonak (2006), s.389

²¹⁴ Özdemir, H. (2005) s.270

Ataay'a göre Türkiye tarihinde 1977 yılı 1960'ların sonlarında başlayan kriz sürecinin doruk noktası olma özelliği taşıdığı için 1977 seçimine krizden çıkılmasını sağlayacak siyasal iradenin oluşturulması anlamı yüklenmiş ve bu yüzden siyasal mücadeleler iyice sertleşmiştir. CHP'nin 1973 ile 1977 seçimleri arasında sermayeye karşı aldığı tavır açısından bir fark olduğunu gözlemlemiştir. CHP'nin 1977 seçiminde sermayeye karşı söylemlerinde bir kırılma söz konusudur. 1973 seçiminde 'tekercilik karşıtı' bir retorik benimserken 1977 seçiminde sermaye kesimini 'üretici' ve 'üretici olmayan' ayırımına tabi tutmuştur. Ecevit 1977 seçim propagandasında, ülke üretiminin gelişmesine katkıda bulunmayan bir bozuk düzenin varlığını ve bu düzenin karaborsacıların, tefecilerin işine yaradığını; kredilerden asıl yararlanması gerekenlerin yararlanmadığından dem vurmıştır. Bu yüzden de ülkenin düzleşme çıkabilmesi için CHP'nin tek başına iktidara gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Ecevit'in seçim kampanyası döneminde önem verdiği konulardan birisi güvenlik olmuştur. Çünkü bu dönemde toplumsal şiddet büyük oranda artış göstermiştir. *"CHP seçikle iktidara geldiğinde çocuklar okula, gençler üniversitelere can kaygısı duymaksızın gidebileceklerdir. Okullar savaş yeri değil, eğitim yeri olacaktır."* Ecevit'e göre can güvenliğinin büyük bir sorun haline gelmesinin nedeni MC hükümetiydi.²¹⁵

CHP, 1977 seçiminde de 1973'te aldığı %33,3'lük oy oranını %41,4'e çıkarmış ve Türkiye'nin demokrasi tarihinde bir sosyal demokrat parti bu derece başarı elde edebilmiştir. AP de bu seçimlerden bir önceki seçimlere göre oy oranını yükselterek çıkmıştır. 1973'te % 29,8 olan oy oranı 1977'de % 38,9'a çıkartmıştır. 1977 genel seçiminde hem CHP hem de AP bu kadar yüksek oy oranı almasına rağmen hiçbiri bu seçmen desteklerini parlamentodaki sandalye çoğunluğuna dönüştürememiştir.²¹⁶

Özdemir, devletin kanatları arasında güçlenen faşizm tehlikesine karşı, CHP'nin özellikle kendisine oy verilmesi çağrısında bulunduğunu belirtmiştir.²¹⁷ Ortaya atıldığı günden beri pek çok tartışmayı tetikleyen ortanın solu programı bu tarihle birlikte başarıya ulaşmıştır. Bu dönemde seçimlerin CHP'nin lehine

²¹⁵ Ataay, F. (2007b), s.81-94-5-6

²¹⁶ Ergüder, Ü. (2009), s.418

²¹⁷ Özdemir, H. (2005), s.275

sonuçlanmasının bir nedeni de 1974'te Kıbrıs bunalımının patlak vermesidir. Ecevit Kıbrıs sorununun çözümünü işgalde bulmuştur. İşgal kararı toplumun gözünde Ecevit'i ulusal bir kahraman haline getirmiştir.²¹⁸ CHP'nin bu dönemde başarılı olmasının ardında bir lider olarak Ecevit'in karizması da önemli rol oynamıştır. Halkın gözünde Bülent Ecevit halkı gibi mavi gömlek giyen ve kasket takan kendilerinden biridir. Sade, şatafatsız bir hayatı vardır ve malı, mülkü yoktur.²¹⁹ CHP bu seçimlerde işçi sınıfından ve sosyalist aydınlardan destek görmüştür. 1977 genel seçimde elde ettiği büyük başarıya rağmen CHP tek başına iktidara gelememiştir. Bu durum partinin ilerleyen zamanlarda güç kaybetmesine neden olacaktır. Özdemir, sosyal demokrat ve çoğu sosyalist aydın ile geniş halk kesiminin hakkında büyük heyecan duydukları ve parlamento dışında işçi ve bazı işverenlerin birlikte destekledikleri Bülent Ecevit'in seçimlerden hemen sonra kurduğu azınlık hükümetine parlamentoda güvenoyu verilmemesinin sosyal demokrat iktidar yolunun kapatılmasının ülkeyi gittikçe derinleşen rejim bunalımına soktuğunu ifade etmiştir.²²⁰

Erder, ekonomik bunalım ortamında Türkiye'de siyasete egemen olan sağ koalisyonların sorgulanmasını ve böylece hem kitlelerin çektiği sıkıntıların bayrağı ile sahneye çıkan CHP'nin tabanı genişletmesini hem de partinin 1960'larda ulaştığı düzeyin üstünde destek bulup iktidarda söz sahibi olmasını CHP'nin başarısı olarak değerlendirmiştir.²²¹

Akşin, 1946'dan sonra yapılan seçimlerde CHP'nin ezilmediğini fakat bununla birlikte, diğer sol oylar eklense de hiçbir zaman %50'yi bulamadığını, en çok oyu 1977 genel seçiminde %41,4 olarak aldığını ve ancak sağdan parti ya da adam devşirerek iktidar olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte CHP ya da onun yerine kurulan partiler (SHP gibi) zaman zaman birinci parti olmuşlardır ama bu, sağ

²¹⁸ Zürcher, E. J. (2010), s.377

²¹⁹ Erdoğan N. "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde sol popülizm üzerine notlar" Toplum Ve Bilim, sayı:78, s.27, Güz, 1998

²²⁰ Özdemir, H. (2005), s.276

²²¹ Kardam, A., S. Tüzün (1998), s.21

oyların parçalanması sayesinde olmuş ve sol oylar toplamı hiçbir zaman 1977'deki zirveyi aşamamıştır.²²²

II.2.2 Toplumsal Beklentilerin Yükselişi, Siyasetin Çöküşü ve Darbe

1973 seçimiyle 1977 seçimi arasında sırasıyla, N. Talu, B. Ecevit, S. Irmak ve S. Demirel hükümetleri kurulmuştur. 1977 ile 1980 arasında ise sırasıyla, S. Demirel, B. Ecevit ve tekrar S. Demirel hükümetleri kurulmuştur. 1975 yılında Demirel başkanlığında AP-MSP-CGP-MHP birlikteliğiyle kurulan I.MC Hükümeti Türk siyasal hayatında Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan bir dönemi başlatmıştır. Kahraman'a göre I.MC Hükümeti Türkiye'ye çok şiddetli radikal sağ iktidarlar getirmiştir. Bu hükümetlerin kurulmasıyla birlikte Türk büyük burjuvazisi ve bürokrasisinin sola karşı olan tutumu açık bir şekilde belirginleşmiştir.²²³ Özdemir de MC Hükümeti'nin sola karşı cephe olarak kurulduğunu ifade etmiştir.²²⁴ Ecevit de MC hükümetini terör olaylarının artması ve can güvenliğinin büyük bir sorun haline gelmesinden sorumlu tutmuştur.²²⁵

“İki buçuk yıldır yurdun her köşesinde siyasal cinayetler işletiliyor. Başkent Ankara'da seçim kararının hem ardından resmi himaye altındaki eşkıya öğrenci yurtlarını, durakta bekleyen gençleri ateşli silahlarla taradı. Hükümet ve başbakan, yalnız acizlikten değil, kasıtlı olarak bu cinayetlere göz yumuyorlar. Göz yummanın ötesinde canileri koruyup kışkırtıyorlar...”

İki buçuk yıldır süregelen ve seçim yaklaştıkça tırmanmaya dönen şiddet eylemlerinin, siyasal cinayetlerin ve nihayet kırım hareketlerinin görünürdeki amacının komünizmi önlemek olduğunu söyledim. Belki perde ardındaki tertipçilerden bazıları için amaç gerçekten budur. Çok akılsızca ve geçersiz biçimde de olsa o amaç uğrunda bu yöntemlere başvuranlar bulunabilir. Fakat bazı siyasal çevreler bazı

²²² Akşin, S. (2007) “Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)” **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, s.281

²²³ Kahraman, H.B. (2007), s.89

²²⁴ Özdemir, H. (2005), s.274

²²⁵ Ataay, F. (2007b), s.96

çıkar çevreleri için bu amacın ardında başka bir niyet de bulunmaktadır. O da CHP'nin tek başına iktidar olmasını önlemektir."²²⁶

1977 seçiminde birinci parti olarak çıkan sosyal demokrat CHP'nin kurduğu azınlık hükümetinin parlamentoda güvenoyu alamamasının ardından yerine AP-MSP-MHP koalisyonuyla oluşan II. MC hükümeti kurulmuştur. II. MC de çok uzun ömürlü olamamıştır. 1978 yılının Ocak ayında Cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur. *"Gensoru önergesi hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal birliği zedeleyip Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Anayasa'nın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı gerekçelerini kapsamaktaydı."*²²⁷

II. MC hükümeti gensoru ile düşürüldükten sonra CHP ağırlıklı III. Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet döneminde ekonomik bunalım çok ciddi bir sorun olmuştur. Aynı zamanda toplumda da hiç huzur kalmamış, şiddet olayları, sağ-sol davaları önlenemez duruma gelmiştir. Kahraman'a göre Türkiye'de 1979 yılında siyasal şiddet akıl almaz boyutlara tırmanmıştır. Bu durumu ekonomik şiddetin ortaya çıkışı takip etmiştir. Büyük sermaye asla memnun olmadığı CHP'yi çok ağır ve ürkütücü biçimde cezalandırmıştır. Türkiye hiçbir malın piyasada bulunmadığı bir ülke haline gelmiştir. 1979 yılı sonunda da bir ara seçim yapılmıştır. Bu ara seçimde beş milletvekilinin tamamını AP kazanınca Ecevit istifa etmiştir; bu defa AP hükümet kurup iş başına gelmiştir.²²⁸

Gelişmekte olan ülkeler 1970'in ilk yarısında yakalandıkları ekonomik krizi, dünya pazarında kolayca borçlanma fırsatı yakalayarak ve kalkınma projelerinin finansmanı için hızla borç stoklarını yükselterek aşmaya çalışmışlardır.²²⁹ Fakat Türkiye 1973'te patlak veren krizin sonuçlarını borçlanarak ya da kredi alarak ancak 1977'ye kadar oyalayabilmiştir. Zaten bu borçlar da genellikle kısa vadeli ve yüksek faizli olmuştur. Bu tür borçların özelliği de - gelişmekte olan ülkeler için- kısa vadede rahatlama sağlayıp uzun vadede ise

²²⁶ Cumhuriyet, 1977: 18-31; aktaran Ataay, F. (2007b), s.96

²²⁷ Özdemir, H. (2005), s.277

²²⁸ Kahraman, H.B. (2007), s.93

²²⁹ Şaylan, G. (1995), s.176

ekonomiyi çıkmaza sürüklemektir. 1977'den itibaren uluslararası sermaye çevreleri kredi için, köklü bir ekonomik yeniden yapılandırma programının uygulanması koşulunu dayatmaya başlamıştır. Hem yerli hem de uluslararası sermaye çevreleri I.MC hükümetinin böylesi bir programı uygulayamayacağı anlamışlardır. Böylece I.MC hükümetinin sermaye çevreleri tarafından desteklenmesi son bulmuştur. Artık sermaye açısından hem ekonomik programı uygulayabilecek güç ve kararlılıkta, hem de bu programın uygulanabilmesi için (sınıfsal güç dengelerini çalışan sınıflar aleyhinde yeniden kurarak) toplumsal muhalefeti sınırlayacak bir iktidara gereksinim bulunuyordu.

“Burjuvazinin çeşitli katmanlarının 1979 yılı içinde Ecevit hükümetinin “gitmesi gerektiği” hususunda bir fikir birliği oluşturdukları ve bu doğrultuda topluca bir saldırıya geçildiği bilinmektedir. Kapitalist bir ekonomide ‘kriz yönetimi’ burjuvazinin belli ve aktif bir işbirliği gerçekleşmedikçe mümkün değildir. Ve 1979 yılında hükümetin tüm çabalarına rağmen sermaye sınıfı böyle bir işbirliğini reddederek krizin derinleşmesini sağlamış; hükümetin devrilmesinde de çok belirleyici bir rol oynamıştır.”²³⁰

Boratav, Ecevit iktidarının sonunu şöyle anlatmaktadır:²³¹

“Ecevit’in ‘havluyu atması’ sırasında oluşmakta olan yeni uluslararası konjonktürü de göz önünde tutmak gerekir: 1979–1980 yılları, kapitalist sistemin merkezlerinde, öncelikle ABD ve İngiltere’de bir yandan kendi ‘ulusal’ işçi sınıflarına, öte yandan da Üçüncü Dünya’yla karşı sermayenin ‘katı’ çizgisinin Reagan ve Thatcher yönetimleri ile birlikte kesinlikle egemen olduğu bir dönüm noktasıdır. Giderek Kıta Avrupa’sını da etkisi altına alacak olan bu yeni çizgi içinde, Ecevit’in umut bağladığı ‘reformist’ bir sosyal demokrat varyant artık gündem dışı kalmaktaydı. Sermayenin ulusal ve uluslararası düzlemlerde sınırsız egemenliğini sorgulayacak siyasi hareketlerin hizaya getirilmesi veya iktidardan uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Ecevit iktidarının sonu 1979’da böyle geldi.”

Güvenç, Ecevit’in genel başkan olmasından sonra, özellikle de Kıbrıs zaferinden sonra, aralarında Deniz Baykal’ın ve Ali Topuz’un da bulunduğu genç

²³⁰ Boratav, K. (2005a) “1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar Ve Bölüşüm” İstanbul; İmge, s.73–74

²³¹ Boratav, K. (2005a), s.83

ekip ile anlaşmazlığa düştüğünü ve kendi görüşlerine itiraz edilmesine hırçın tepkiler verdiğini, bu süreçte CHP içinde yeni gruplaşmalar başladığını belirtmiştir.²³² 1979 yılının Ekim ayında yapılan ara seçimlerde CHP'nin oyları %29'a düşmüştür. Bu düşüş sonrasında Ecevit istifa etmiştir. Sarıtaş'a göre bu yenilgiyle beraber CHP işçi kesimi dahil tüm yoksul kesimlere belirgin bir katkıda bulunamamış, hedeflediği sosyal demokrat bir parti olma yolundan sapmaya başlamıştır.²³³ Ataay'a göre ise, 1970'lerin sonlarında yaşanan derin ekonomik ve siyasal bunalım ideolojik krizi* de beraberinde getirmiştir. İdeolojik kriz Türkiye toplumunu etkisi altında almasının yanı sıra, demokratik solu da büyük bir başarısızlık deneyimi olarak tarihe geçirmiştir. CHP ağırlıklı yirmi iki aylık iktidarı sona erdiğinde geride büyük bir hayal kırıklığı bırakmıştır. Demokratik sol olarak başa gelen Ecevit iktidarı vaatlerinin hiçbirini yerine getirememiştir.²³⁴

Akgün, 1980'lere yaklaşılırken Türk parti sisteminin temel özelliğinin seçmen tabanındaki oynaklık, aşırı parçalanma ve ideolojik kutuplaşma olarak tanımlandığını, kısa ömürlü, uyumsuz ve güçsüz hükümetler, artan ekonomik sorunlar ve yükselen siyasal şiddetle mücadelede yetersiz kaldığını, 1973-1980 arasında dört kez koalisyon hükümeti ve iki kez de azınlık hükümeti kurulduğunu belirtmiştir.²³⁵

Yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir refah dönemi boyunca sadece Türkiye'de değil tüm dünyadaki sosyal demokrat hükümetler, ülkelerinde daha iyi istihdam koşulları, yükselen gelirler ve yaygın sosyal hizmetler temelinde oluşan olumlu hava ile iktidara gelebilmişlerdir.²³⁶ 1980'e yaklaşılırken ekonomide yaşanan sorunlar gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerini tehdit ettiği gibi CHP hükümetinin sonunu belirleyen en önemli faktörlerden bir olmuştur. Ekonomik sorunlar sadece CHP hükümetleri döneminde yaşanmış olmamasına rağmen özellikle MC hükümetlerinin de mirası CHP'ye kalmıştır. Zaten yerli ve yabancı sermaye çevrelerinin, neoliberal

²³² Güvenç, N. (2008), s.206

²³³ Sarıtaş, İ. (2006), s.260

* Ataay ideolojik krizi, egemen sınıfların toplumun geneli üzerindeki ideolojik hegemonyasının sarsılması durumu olarak açıklamaktadır.

²³⁴ Ataay, F. (2006) s.236-245

²³⁵ Akgün, B. (2007), s.49

²³⁶ Örs, H. Birsen (2007) (der.) "19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler" İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.282-283

öğreti doğrultusunda, nihai saldırısı 1977'den itibaren hızla yükselmeye başlamıştır.²³⁷ Ayrıca Türkiye'de de 1970'lerin sonlarında iç pazarda tüketim kapasitesinin korunmasını gerektiren İİS modeli dinamiklerini tükenmiş, sınai faaliyet dışı açılmanın eşiğine gelmiştir.²³⁸ Çavdar 1979 yılında CHP'nin ekonomik politikalarının TÜSİAD tarafından basın organları aracılığıyla eleştirildiğini belirtmiştir.²³⁹

²³⁷ Çavdar, T. (2006) "Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye" Ankara; Bilgi, s.110

²³⁸ Bakırezer, G., Y. Demirel (2009) "Ak Parti'nin Sosyal Siyaseti" **AKP Kitabı** içinde, der. İ. Uzel ve B. Duru, Ankara; Phoenix, s.171

²³⁹ Çavdar, T. (2004), s.253

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. TÜRKİYE'DE SİYASAL, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE 2000'LERDE AKP'NİN YÜKSELİŞİ

III.1. Türkiye'de 2000'lerde Sosyopolitik Ortam

Türkiye'de, dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak, son otuz yıldır yeni sağ ile neoliberalizmin eklemlenmesiyle siyaseti ekonomiye tabi kılan bir süreç izlenmektedir.

Tüm dünyada 1990'ların başından itibaren iki kutuplu dünya düzeninin son bulduğu, yeni bir düzene doğru gidilen, tüm taşların yerinden oynadığı bir dönem başlamıştır. Bulaç, 1990'ları Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle “çok kutuplu ve hiç dengeli” dünya düzeninin yeni bir şekil aldığı ve yüzyıllık geçmişi olan sabit taşların yerinden oynadığı yıllar olarak değerlendirmiştir.²⁴⁰ Şaylan, 1990'lı yılların başında sosyalizmin çöküşünü ya da bir başka deyişle siyasal gerçekliğinin son buluşunu, çok önemli bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Bu çöküşle birlikte kapitalizm yirminci yüzyıl boyunca karşı karşıya olduğu tehditten kurtulmuş; tekrar tek ve rakipsiz bir toplumsal düzen, ekonomik sistem konumuna gelmiştir.²⁴¹ Çavdar da bu dönem için her türlü kitle iletişim aracıyla “ yeni bir döneme giriyoruz ya da değişimin rüzgarını yakalamak” söylemiyle reklamının yapıldığını, aslında bu reklamın arkasında kapitalizmin dayattığı bir yapılanma söz konusu olduğunu belirtmiştir.²⁴²

Türkiye'de 1991'den itibaren neoliberal hegemonya zayıflamaya başlamış, ekonomik durgunluk ve krizle birlikte siyasal istikrarsızlık da 1990'lar boyunca devam etmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren sosyal demokrat partiler iyice prestij kaybetmiş ve neoliberal politikalara esir olmuşlardır. 1990'larda Türkiye siyasetinde yaşanan en önemli olaylardan biri 1994 yılında yapılan yerel seçimde ve 1995 yılında yapılan genel seçimde RP'nin yükselişe geçişidir. RP söylemelerinde neoliberal politikalarından zarar görmüş toplumsal grupların şikayetlerini çözmeye

²⁴⁰ Bulaç, A. (2010) “Göçün ve Kentin İktidarı (Milli Görüş'ten Muhafazakar Demokrasi'ye AK Parti)” İstanbul; Çıra, s.37

²⁴¹ Şaylan, G. (1995) s.103

²⁴² Çavdar, T. (2004), s.293

yönelik İslamcı bir alternatif program çerçevesinde politikalar üretmeye çalışacağını belirtmiştir.

1990'larda ve 2000'in ilk yıllarında ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır. Ekonomik krizler ve siyasal istikrarsızlık birleşince toplumsal alanda da büyük huzursuzluklar baş göstermiştir. Ekonomik krizlerin ve siyasi istikrarsızlığın derinleşmesiyle halk hem giderek yoksullaşmış hem de bu durum hükümete olan güvenin azalmasına yol açmıştır.

III.1.1 Toplumda Siyasal Güvenin Azalması

1980 darbesinden sonra 1983'te Özal iktidarıyla istikrara kavuşmuş görülen siyasal, toplumsal ve ekonomik hayat 1989'dan sonra tekrar çalkantılar içine girmiştir. Ekonomik krizler, siyasal istikrarsızlık, yolsuzluklar, terör sorunu, demokrasiye müdahale ve bunların çözümünü vadeden iktidar adayları iktidara geldikten sonra bu sorunlara çözüm üretemeyişleri toplumda siyasal güvenin azalmasına yol açmıştır.

ANAP'ın hakimiyetini yitirmesiyle başlayan ve AKP'nin iktidara gelmesiyle son bulan 1991-2002 tarihleri arasında "Türk siyasal hayatı, ilk kez bu kadar çok partinin parlamentoda temsil edildiği ve koalisyonlarda rol aldığı bir dönem geçirmiştir."²⁴³ Bu dönem arasında siyasal partilerde önemli oranda parçalanmalar yaşanmıştır.

1994'te ağır bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizle birlikte çalışan sınıfın 1989'da başlayan mücadelesiyle elde ettiği kazanımlar yıkılmıştır. Alınan önlemler, uluslararası finans kuruluşlarıyla imzalanan anlaşmalar neticesinde uygulamaya konulan ekonomi politikaları, halkı, ağırlıkları altında ezmiştir. 2000-2001 kriziyle birlikte ekonomide büyük bir daralma yaşanmış ve iflas, işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştır.²⁴⁴ Ekonomik krizlerin yaşandığı bu yıllarda -1994, 1999 ve 2001- milli gelir %6 ile %9,5 arasında değişen oranlarda küçülmüştür.²⁴⁵ Nüfusun

²⁴³ Ataay, F. (2008), s.77

²⁴⁴ Ataay, F. (2008), s.77

²⁴⁵ Boratav, K. (2007a) "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005" (11. baskı) Ankara; İmge, s.172

yaklaşık on dört milyonu yoksulluk sınırındayken devlet vergi üstüne vergi koymuş, hem kamu harcamalarını kısmamış hem de batık bankalara milyarlarca dolar aktarmıştır.²⁴⁶ Ekonomik krizin derinleşmesiyle birlikte halk giderek yoksullaşmış ve bu durum hükümete olan güvenin azalmasına yol açan faktörlerden biri olmuştur.

Seçmenlerin dürüst, güvenilir lider arayışları 1999 seçiminin en önemli gündemlerinden biri olmuştur. Bu durum aslında Susurluk Olayı ile bağlantılıdır. 3 Kasım 1996'da Susurluk'ta yaşanan bir trafik kazası Türkiye'deki yolsuzlukların sadece su üstünde kalan kısmını ortaya koymuştur. Aracın içinde polis okulu müdürü Hüseyin Kocadağ, Türkiye İşçi Partili yedi öğrencinin öldürülmesinden, uyuşturucu kaçakçılığında Türk polisi ve Interpol tarafından aranan Abdullah Çatlı, Urfa'da bir aşiret reisi ve aynı zamanda milletvekili olan Sedat Bucak ve bir model olan Gonca Us vardı.²⁴⁷ *“Çeşitli politikacılar, güvenlik güçleri mensupları, bankalar ve şirketlerin, sağcı terör gruplarının, uyuşturucu kaçakçıları ve kara para aklayıcılarının içinde olduğu açığa çıkan suç şebekesi, Türkiye'deki siyasal kurumların 1990'ların ortalarındaki felaket tablosunu yansıtıyordu.”*²⁴⁸ Susurluk süreci, siyasi sistemin her kademesinde seçmenin bir kokuşmuşluk ve kendi belli başlı sorunlarından kopukluk görmesinin en başta gelen aracı olmuştur.²⁴⁹ 3 Kasım 1996'da 'Susurluk Skandalı' olarak medya kayıtlarına geçen 'gayrimeşru' devlet pratiklerini ve örgütlenmelerini ima eden olay sonrasında²⁵⁰ artık parti bağlarının zayıfladığı ve seçmenin dürüst, verdiği sözün arkasında duran siyasi lider aradığı bir döneme girilmiştir.

1999 genel seçimi sonrasında kurulan DSP-MHP koalisyon hükümeti de halkın beklentilerini karşılayamamıştır. 17 Ağustos 1999'da meydana gelen deprem bu hükümeti büyük bir sınava tutmuştur. Depremin hemen sonrasında hükümetin eli ayağı birbirine karışmış ve ne yapacağını bilememiştir. Dışarıdan gelen yardım malzemeleri gümrüklerde bekletilmiştir. Ortalık mahşer yeri gibiyken dönemin sağlık bakanı Osman Durmuş yabancı ülkelere gelen kan yardımına Türklerin

²⁴⁶ Bulaç, A. (2010), s.50

²⁴⁷ Akşin S.(2007) “Siyasal Tarih” **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, s.172

²⁴⁸ Jung, D., Piccoli, W. (2004) “Yol Ayrımında Türkiye” (çev. Berna Kurt) İstanbul; Kitap Yayınevi, s.131

²⁴⁹ UĞUR, A.'dan aktaran YILDIZ, N. (2002), s:86

²⁵⁰ GÜNLÜ, R. (der) (2008) “Devlet Ve Sermayenin Yeni Biçimleri” Ankara: Dipnot, s:150

ihtiyacı olmadığını belirtmesi tepki çekmiştir. Devletin felaket sonrasındaki bu başarısızlığı halkta büyük öfke yaratmıştır. Medya da hükümeti eleştiri topuna tutmuştur.²⁵¹

Mart 2002’de GEMAR tarafından yapılan anket çalışmasına katılanların büyük çoğunluğu ‘ekonomik kriz’, ‘işsizlik’ ve ‘kötü yönetimi’ en hayati sorunlar olarak belirlemiştir. Katılımcıların yaklaşık %90’ı “Türkiye’yi nasıl görüyorsunuz?” sorusuna ekonominin gittikçe kötüleştiği, devletin, halkın değerlerini umursamadığını söyleyerek vermişlerdir. Katılımcıların %32’si siyasetçileri ‘yalancı’ olarak görmektedirler.²⁵² Görüldüğü gibi ülkenin içinde bulunduğu durum ve geleceği ile beklentiler konusunda verilen cevaplarda umutsuzluk ve karamsarlık ağır basmaktadır.

Halkın sorunların çözümsüzlüğüne, siyasal sisteme, siyasal parti ve liderlere olan güvensizliği 2002 seçimine katılımı da büyük ölçüde etkilemiştir. Akgün de 2002 genel seçiminde seçmen katılımının çok düşük olduğu konusu üzerinde durmaktadır. Akgün’e göre bu durum iki farklı sebebe bağlanabilir. Birincisi, seçmenler sisteme aşırı güvenmeleri nedeniyle oy kullanmaya gitmemiştir. İkincisi ise, seçmenlerin siyasal yabancılaşıma yaşamaları onları oy sandığından uzaklaştırmıştır.²⁵³ Hem GEMAR’ın yapmış olduğu anket çalışmasının sonucu hem de Akgün’ün değerlendirmeleri göz önüne alındığında 2002 seçimine katılmayanların bu davranışının altında sisteme yönelik bir güvensizlik duygusunun yattığını söylemek mümkündür.

III.1.2 Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Ekonomik Kriz

Az gelişmiş ülkelerin 1980’lerde dünya ekonomisiyle bütünleşme (ya da bütünleştirilme) çalışmaları 1990’lara gerekli ekonomik büyümenin sağlanamaması karşısında sürekli tekrarlayan krizler ve yükselen toplumsal beklentilerin karşılanamaması olarak yansımıştır. Az gelişmiş ülkelere 1990’larda siyasi istikrarsızlık, periyodik olarak ortaya çıkan ekonomik krizler, toplumsal yapıda

²⁵¹ Zürcher, E. J. (2010), s.435-436

²⁵² Bulaç, A. (2010), s.66-67

²⁵³ Akgün, B. (2007), s.189-190

meydana gelen değişimler hakim olmuştur. Ataay'a göre, bu durum liberalizasyon sürecinin ilerletilmesi için gerekli siyasi iradenin oluşturulmasının önündeki en önemli engeli oluşturmuş ve bu tıkanıklığın aşılmasıyla neoliberal yeniden yapılanma sürecinin ilerletilmesi, 1990'larda estirilen yeni demokrasi dalgası ile mümkün olmuştur.²⁵⁴

“1990'ların başlarında yeni bir hegemonya atağına geçildi. Bu doğrultuda, neoliberal hegemonya farklı bir tarzda ve yeniden kurulmaya girişildi. Gerçekleştirilen değişiklik, temelde neoliberalizmin “çoğulcu” bir retorikle yenilenmesini, bu doğrultuda da ekonomik liberalizmle siyasal liberalizmin özdeşleştirilmesini öngörüyordu. Böylece bir yandan neoliberal reformlar daha da radikalleştirilerek nihai sonuçlarına ulaştırılmaya çalışılırken, diğer yandan da bir “demokrasi rüzgarı” estirilerek, neoliberalizmin zayıflayan meşruiyeti güçlendirilmeye, toplumsal desteği arttırılmaya çalışılıyordu. Bu çerçevede hukuk devleti, insan hakları, katılım, sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, şeffaflık, hesap verebilir yönetim anlayışı, yolsuzlukların önlenmesi, yerinden yönetim gibi “demokratik özlemler” de neoliberal ideolojiye ekleniyordu. Böylece, neoliberalizmin “çoğulcu” bir retorikle yenilenmesi sağlanmaya çalışılıyordu.”²⁵⁵

Türkiye'nin siyasal değişim ve demokratikleşme süreçlerinin anlaşılabilmesi için iç dinamiklere bakıldığında, dikkat çeken en önemli özelliklerinden biri, 1980'li yıllara damgasını vuran ve neoliberalizmin Türkiye'ye özgü bir bileşimini gerçekleştiren ANAP'ın neoliberal politikaların tıkanmaya başlaması karşısında 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında büyük bir yenilgiye uğraması ve Türk siyasetindeki hegemonik konumunu kaybetmesi olmuştur. Bu süreçten sonra Türkiye'de 1991'le başlayan dönem, neoliberal hegemonyanın zayıflayıp krize girdiği, ekonomik durgunluk ve siyasal istikrarsızlığın yaşandığı bir dönem olarak yeni bir aşamayı temsil etmiştir.²⁵⁶ 1991'de kurulan DYP-SHP koalisyonu da ekonomide ve siyasette bekleneni verememiştir. Enflasyon hayli yüksek seyrine devam etmiştir. Halkın alım gücü azalmıştır. Çavdar'a göre, sosyal devletin temel kurumları olan sosyal güvenlik sistemi, eğitim ve sağlık hizmetleri çökmüştür. Bu koşullar altında da ‘bu düzen değişmeli’ sloganına RP sahip çıkmış ve

²⁵⁴ Ataay, F. (2008), s.33

²⁵⁵ Yetiş, 1997; Yalman ve Bedirhanoęlu, 2002, s.18-23; Güler, 2005, s.44-49, 142-143; aktaran: Ataay, F. (2008), s.43

²⁵⁶ Ataay, F. (2008), s.71-75

yığınları etkilemeyi başarabilmiştir.²⁵⁷ İşte 1990'ların ortalarına gelindiğinde Türk siyaseti açısından en önemli olaylardan biri Milli Görüş geleneğinin 1960'lardan beri yakalamaya çalıştığı başarıya ulaşması olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ilk defa 28 Haziran 1996'da, siyasal felsefesi ve şahsi kimliği açıkça İslama dayalı bir lider artık Türkiye'nin başbakanıdır.²⁵⁸

Bazı yazarlar, İslamcı siyasetin 'devlete' karşı 'sivil toplumun' yükselişini ifade ettiğini, bu nedenle Türkiye'de demokrasinin gelişmesine katkıda bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Yavuz'a göre, *"Türkiye, İslamı kesimin sesine yer açarak ve katılımın sınırlarını genişleterek, demokrasisini ve sivil toplumunu korumuş ve sağlamlaştırmıştır."*²⁵⁹

*"Refah, Mart 1994 yerel seçimlerinin öncesinde, büyük bir başarıyla kendini "merkeze" karşı "çevreyi", "devlete" karşı "sivil toplumu" koruyan bir parti olarak sunabilmişti. Üstelik seçim zaferinin ardından bazı Refah'lı belediye başkanları bu söylemi hayata geçirmeye kalkışıp "doğrudan demokrasi" diye adlandırdıkları bir uygulamayı başlatmak üzere yerel "halk meclisleri" kurdular. Ancak antropolog Navarro-Yashin'in (1998:14) tespitlerine göre, bu halk meclisleri "görevlilerin iddia ettiği gibi bir kendi kendine yönetme uygulamasından çok, patronaj ilişkilerinin bir yansıması" biçiminde oluyordu. Yazar, gözlemci olarak katıldığı bir toplantıda resmi görevliler ile halk arasında katı bir hiyerarşinin bulunduğunu aktarır. Ayrıca, toplantıya hiçbir kadının katılmamış olması da ciddi bir cinsiyet ayrımcılığını gösterir. Toplantı, demokratik bir ortamda gerçek bir halk katılımını gerçekleştirmekten çok, büyük ölçüde önceden sahnelenmiş bir propaganda olayı görünümünü taşır. Başka bir araştırmacının bu gözlemleri doğrulayan tespitlerine göre de, Refah Partisi açısından "sivil toplum örgütlenmesi" demokratik olmayan ve yukarıdan aşağıya işleyen bir seferberlik anlayışına dayanır (White, 1997b). Refah'ın mahalle örgütlenmelerinde kullandığı yöntem "sivil kuruluşları" özerk yapılar olmaktan çıkarıp toplumsal kontrolün araçları haline dönüştürmüştür (White, 1996)."*²⁶⁰

1994'ten itibaren ekonomide belirli aralıklarla tekrarlayan krizlerle karşılaşmıştır. 1994 ve 2001'de çok ağır, 1998 ve 1999'da ise nispeten daha

²⁵⁷ Çavdar, T. (2004), s.317-318

²⁵⁸ Yavuz, H. (2005) "Modernleşen Müslümanlar, Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti" İstanbul; Kitap, s.13

²⁵⁹ Yavuz, M. H. (1997) "Political Islam and Welfare Party in Turkey" Comparative Politics, 30(1), p.63; aktaran: Gülalp (2003), s.92

²⁶⁰ Gülalp, H.(2003), s.101

yumuşak üç ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizler ekonomiyi ve iktisat politikası araçlarını etkilemiştir. 1990'ların ilk yıllarında çalışan kesimin taleplerine geçici olarak yüksek ücretlerle cevap verildiyse de bu durum istikrarını koruyamamıştır. 1989'da başlayan işçi eylemleri Boratav'ın da belirttiği gibi 1989-1993 yıllarında bölüşüm politikalarında popülizme yönelmeyi zorunlu bir hale getirmiştir. İşçi eylemleri sendikalar tarafından da desteklenmiştir. Aynı zamanda ülkenin değişik yerlerinde yapılan grevler ve dönemin iktidar partisi ANAP'ın iki referandum yenilgisi alması popülizmin, gönülsüz de olsa, uygulanmasını zorunlu kılmıştır. 1994'e gelindiğinde bu durumun da büyük etken olduğu büyük bir kriz yaşanmıştır. Krizin ardından 5 Nisan kararları olarak bilinen ekonomik paket açıklanmıştır. Bu kararların önemli maddeleri şunlardı: Hububat, Şeker Pancarı ve Tütün dışında tarımsal ürünlerde sübvansiyon kaldırılmıştır. Emeklilik kadınlar için 7200, erkekler için 9000 güne çıkartılmıştır. KİT'lerin bir bölümü kapatılacak, özelleştirme hızlanacaktır. Lüks taşıttan, fazla konuttan, şirketlerden, otel müşterilerinden, gelir ve kurumlar vergisi ödeyen mükelleflerden bir defaya mahsus olmak üzere ek vergi alınacaktır. Çay, şeker, akaryakıt, sigara ve içkiye zam yapılacaktır.²⁶¹ Yaşanan krizler Türkiye'yi adım adım uluslararası finans kuruluşlarına bağımlı hale getirmiştir.²⁶²

1999 yılında da Ecevit Hükümetinin en çok meşgul olduğu sorun büyük bir kriz içinde olan ekonomi olmuştur. IMF ile yapılan 'stand by' anlaşmasıyla kriz sonlandırılmaya çalışılmıştır. IMF ile yapılan bu anlaşmada Türkiye'nin ekonomik politikaları IMF'nin istekleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bu politikalar şöyle sayılabilir: Sosyal güvenlik yasasında yapılan değişiklikle emeklilik yaşı yükseltilecektir. Bankalar yasası çıkarılacaktır. Ücretlere geçmiş değil, beklenen enflasyon oranında artış yapılacaktır. Özelleştirme programı hızlandırılacaktır. Tarımsal destekleme kredileri kaldırılacaktır. Vergiler arttırılacak vergi affı çıkarılmayacaktır. Kamu personeli azaltılacaktır.²⁶³ Geçici olarak çözülen sorunlar 2000 ve 2001'de büyük krizlerin patlamasına neden olmuştur.

²⁶¹ Çavdar, T. (2004), s.329

²⁶² Boratav, K. (2007b) "İktisadi Tarih (1981-2002)" **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, s.195-197

²⁶³ Çavdar, T. (2004), s.347

“2000 Kasım krizi ve çok geçmeden yaşanan 2001 Şubat krizi, Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizleridir. Krizin sonucu olarak 2001 yılında Türk ekonomisi yüzde 9,4 küçülmüş, kişi başına düşen milli gelir üç bin dolarlık seviyeden 1990’ların seviyesi olan 2000’li rakamlara inmiştir. Krizle mücadele için IMF’den yardım istenmiş, ekonominin başına ise, bizzat hükümet başkanı tarafından Washington’dan davet edilen bir teknokrat bakan atanmıştır. Hükümet, ekonomide yapısal reformlar yapmak için şok istikrar önlemleri almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerin özünü ise vergi artışları, kamu harcamalarının kısılması ve kamu kurumlarında, personel de dahil olmak üzere, sıkı tasarruf tedbirlerinin uygulanması oluşturmaktadır.”²⁶⁴

IMF ve ABD’nin de önerisiyle Dünya Bankası uzmanlarından Kemal Derviş’in ülke ekonomisini düzlüğe çıkartacak, ekonomi yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Ecevit hükümeti süresince IMF’nin güdümünde uygulanan ekonomi politikalarının somut sonuçları şunlar olmuştur: *“Türkiye GSMH’si yaklaşık %10’a ulaşan bir daralmaya uğramıştır. İşsizlik %30’ları geçmiştir. Yoksulluk genelleşmiş, ülke nüfusunun %80’ini kapsamıştır. Milyonlarca kişi açlık sınırında yaşamaktadır. Gelir dağılımı bozulmuştur. Ülke insanları arasındaki uçurum büyümüştür.”²⁶⁵*

III.2. Türkiye’de 2000’lerde Seçimler , Siyaset ve Partiler

Sekiz yıl tek başına iktidarda kalan ve 1980 sonrasında neoliberalizmin Türkiye’ye özgü bir bileşimini gerçekleştiren ANAP neoliberal politikaların tıkanmaya başlaması karşısında, 1990’ların başlarında büyük bir yenilgiye uğrayarak, Türk siyasetindeki hegemonik konumunu kaybetmiştir. Yüksek enflasyon, alım gücünün aşınması, yönetimi saran kayırmacılık ve yolsuzluklar toplumun ANAP’a olan desteğini azaltmıştır. Türkiye 1991-2002 döneminde, siyasal partiler açısından meşruiyet krizinin yaşanmasına sahne olmuştur. Bu da neoliberalizmin hegemonyasının ciddi bir biçimde zayıflamasına yol açmıştır.²⁶⁶

²⁶⁴ Akgün, B. (2007), s191

²⁶⁵ Çavdar, T. (2004), s.348

²⁶⁶ Ataay, F. (2008) “Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi” Ankara; De Ki, s.71

Kısa süreli koalisyon hükümetleri siyasal sistemde aksaklıklara neden olmuştur. Bu dönemde demokrasi adına olumlu bir gelişmeden söz edilebilir. 19 Haziran 1992’de 12 Eylül yönetiminin kapatılan partilerin tekrar açılmasını mümkün kılan yasa kabul edilmiştir. Böylece 1980 sonrası kapatılan çoğu parti siyasete kendi doğal uzantıları olan partilere katılarak geri dönmüşlerdir. CHP ise varlığını sürdürmeye karar vermiş ve 1992’de tekrar açılmıştır.²⁶⁷ Parti açıldıktan sonra 9 Eylül 1992’de yapılan 25. Kurultay’da Deniz Baykal parti genel başkanı olarak seçilmiştir. SHP ve DSP’nin yanı sıra CHP üçüncü sol bir parti olmuştur. SHP, 1980 darbesinden sonra kapatılan CHP’nin tabanına hitap edebileceği düşüncesiyle kurulmuştur. CHP tekrar kurulduktan sonra 1995 yılında SHP bu partiyle birleşmiştir.

Özbudun ve Öniş’e göre, 1990’larda Türk siyasetine damgasını vuran en önemli siyasal gelişme RP’nin temsil ettiği siyasal İslamın hızla yükselişe geçmesi ve etnik kimliklerin (HADEP ve MHP’nin etkinlik kazanması) politize olmasıdır.²⁶⁸ “95 seçimleri İslamcı politikaların hegemonyasında bir politik ortam yaratmıştır.”²⁶⁹ RP iktidara geldiğinde halkın gözünde oluşturduğu ‘sorun çözebilir’ misyonunu tam olarak yerine getirememiş olmasıyla birlikte 28 Şubat sürecinin de yaşanmasıyla bazı seçmenler RP’den uzaklaşmış bir kısmı da ideolojik yakınlık ve denememişlik nedeniyle MHP’ye kaymıştır.²⁷⁰

*“Türkiye, 1991- 2002 döneminde koalisyon hükümetlerine yol açan bir süreçte, siyasal partiler açısından temsil krizinin, siyasal sistem açısından da meşruiyet krizinin yaşanmasına sahne olmuş, bu da neoliberalizmin ciddi bir hegemonya zaafiyetine düşmesine yol açmıştır.”*²⁷¹

18 Nisan 1999’da genel seçim yapılması kararlaştırılmıştır. 17 Ocak 1999’da da Ecevit hükümeti seçim tarihine kadar ülkenin güvenlik ve huzur içinde olması için görev başına geçmiştir. Hükümetin görev süresi içinde Öcalan

²⁶⁷ Çavdar, T. (2004), s.315-316

²⁶⁸ Özbudun, (1996) “Turkey: How Far From Consolidation.” Journal of Democracy 7(3): 123-38; Öniş, (1997) “The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of Welfare Party in Perspective” Third World Quarterly 18(4): 743-66, aktaran Akgün, B (2007) s.53

²⁶⁹ Bezci, B. (2010) “Cumhuriyet Halk Partisi” **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, (edit.)Turgay Uzun, Ankara; Orion, s. 158

²⁷⁰ Akgün, B (2007) s.54-55

²⁷¹ Ataay, F. (2008), s.9

yakalanmıştır. Bu durum Ecevit'in önündeki seçimler için büyük bir avantaj yaratmıştır. Seçim sonucunda ise DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 2002 yılına kadar görevde kalmıştır. Bu hükümet döneminde en önemli sorun ekonomik problemler olmuştur. Ekonominin içinde bulunduğu kriz stand by anlaşmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. 23 Aralık 2002 yılında Ecevit'in sağlık durumu, görevine tekrar geri dönüp dönemeyeceği ve ekonomik kriz bu hükümetin çöküşünü hazırlayan dinamikler olmuştur. Ecevit Mayıs ayında hastaneye kaldırılmıştır. Bakanlar kurulu Ecevit'in sağlık durumu nedeniyle uzun bir süre toplanamamıştır. Kriz içinde olan ekonomi gittikçe kötüleşmiştir. TÜSİAD, sivil toplum kuruluşları, medya, muhalefet partileri hatta iktidar partilerinin bazı milletvekilleri bu koşullar altında hükümetin değişmesi gerektiği konusunda sık sık taleplerini dile getirir olmuşlardır. 1990'lardan itibaren ekonomiyi elinde tutanlar siyasilerden umduklarını bulamayınca işlerini kendileri görmek için siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. Bunun en iyi örneklerinden birisi 1994'te - 1989-1990 yıllarında TÜSİAD başkanlığı yapmış olan- Cem Boyner'in liderliğinde kurulan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), diğeri de 2002 yılında Cem Uzan'ın liderliğinde kurulan Genç Parti (GP)'dir. Ne var ki bu iki parti de siyaset sahnesinde umdukları başarıyı yakalayamamışlardır. GP'nin 2002 seçiminden kısa bir süre önce kurulmuş olmasına rağmen seçim sonunda aldığı başarı çok manidardır.

Akgün'e göre bu dönemde seçmen işsizlik, sağlık, eğitim gibi sorunlarına çözüm üretemeyen merkez partilerinin yerine, sistemin dışında kalan aşırı sağ partileri yeğlemiştir. Bu dönemde merkez sağ ve sol partilerinin temel özelliği, toplumsal köklerini güçlendirerek temsil ettikleri kitlelerin sözcülüğünü üstlenmekten ziyade, birer rant paylaşma ve patronaj kanalına dönüşmüş olmalarıdır. Bu durum, merkez sağ ve sol partilerinin tabanında ciddi bir erimeye neden olmuş ve özellikle sağ partilerin daha sağındaki 'kimlik partilerinin' (RP ve MHP) oylarında ani yükselişler gözlenmiştir. Solun oylarında ise erime daha belirginleşmiştir.²⁷²

Türkiye'de 2000'li yılların başına gelindiğinde temsil krizine giren merkez sağın alanını ele geçirecek ve zayıflayan neoliberalizmin hegemonyasını

²⁷² Akgün, B (2007) s.55-73

yeniden üretecek bir partiye ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacı karşılayacak parti 2002 genel seçiminden yaklaşık bir yıl önce kurulmuş olan AKP olmuştur.

Kasım 2002 erken seçimi fikrini MHP lideri Devlet Bahçeli ortaya atmıştır. Türkiye 2002 erken seçimine toplumsal hoşnutsuzluklar, kargaşa ortamı ve değişim özelemlerinin beklentisi içinde girmiştir. Derin ekonomik çöküş de bu seçimi önemli derecede etkilemiştir. Durumun farkında olan sermaye çevreleri Kemal Derviş, İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan liderliğinde ‘yeni siyasal oluşum’la toplumun özelemlerini yeni bir teşekküle yönlendirmeye çalışmışlardır.²⁷³

2002 seçimi tamamlanıp sandıklar açıldığında seçim barajını sadece iki parti geçebilmiştir. Bunlar %34’lük oy oranıyla, seçimlerden sadece on altı ay önce kurulmuş olan AKP ile bir önceki seçimde barajı geçemeyen ve bu seçimde %19’luk oy oranına sahip CHP olmuştur. Bu seçimde siyasi partiler ilk kez mecliste temsilcileri bulunan DSP, MHP, ANAP, DYP ve SP %10’luk seçim barajına takılarak TBMM’nin dışında kalmıştır. Bu seçimlerde en yıkıcı sonucu DSP’nin aldığı söylenebilir. Öyle ki 1999 seçiminde %22 olan oy oranı bu seçimlerde %1’e düşmüştür. Ecevit’in hastalanması, seçim öncesi partinin ikiye bölünmesi ve iktidarı zamanında ülkenin en derin ekonomik krizi yaşaması DSP’nin bu düşüşü yaşamasının nedenleri arasında gösterilebilir.²⁷⁴

2002 seçiminde göze çarpan önemli bir nokta seçmen tercihlerindeki kaymadır. AKP, seçmenini MHP, FP ve ANAP’tan; CHP ise “barajı aşacak tek sol parti”²⁷⁵ imajını kullanarak DSP’den transfer etmiştir. Çavdar’a göre AKP’yi meclise, bölgesel eşitsizliğe ve kültürel farklılaşmaya, merkezi yönetime ve (radikal sağın iki partisi) SP ve MHP’ye olan tepkiler taşımıştır.²⁷⁶ Akgün’e göre, 2000’in ilk yıllarında sol muhalefetin toplum merkezli siyasal söylem üretmeyişi büyük bir boşluk yaratmıştır. AKP’nin geliştirdiği siyasal dil ve üstlendiği toplumsal muhalefet rolü bu boşluğu doldurmuştur.²⁷⁷

²⁷³ Ataay, F. (2008), s.77

²⁷⁴ Akgün, B. (2007), s.177-178

²⁷⁵ Akgün, B. (2007), s.199

²⁷⁶ Çavdar, T. (2004), s.354

²⁷⁷ Akgün, B. (2007), s.73

2002 seçiminde CHP'nin durumu incelendiğinde seçim öncesi göstermiş olduğu 'Anadolu Solu' söyleminin başarılı olmadığı söylenebilir. Halbuki seçimlerden önce arka arkaya yaşanan iki ekonomik krizin yarattığı yoksulluk sosyal demokrat bir partinin başarılı olabilmesi için elverişli bir zemin oluşturmuş olması beklenirken CHP'nin oy oranı beklenenin çok altında kalmıştır.²⁷⁸

2007'de yaşanan cumhurbaşkanlığı seçimi siyasal ortamın gerilmesine yol açmıştır. Bu gerilim 2007 seçiminin tarihinin belirlenmesine neden olmuştur. CHP 2007 seçimine DSP ile ittifak yaparak girmiştir. Bu seçimlerde CHP'nin kendini tanımladığı ideolojik konumdan sapmış olduğu söylenebilir. CHP, AKP'nin laik rejim için bir tehlike oluşturduğu teziyle hareket ederek merkez sağın da ilgisini çekmeye çalışmıştır. Hatta parti içindeki bazı merkez sağ isimleri önde tutulmuştur. Bunun yanı sıra 'piyasa dostu' açıklamalar da yapmaktan geri kalmamıştır. Ve seçim stratejileri CHP'nin sosyal demokratlığı unuttuğunu, daha milliyetçi bir söyleme kaydığı ve sermayenin ana partisi olma rolüne soyunduğu yönünde eleştirilmesine neden olmuştur.²⁷⁹

2007 seçimine bakıldığında en önemli gelişmenin AKP'nin oy oranlarındaki artış olduğu söylenebilir. 1954 seçiminden beri bir iktidar partisinin oy oranını yükselterek çıktığı ilk seçimdir. Bu durum AKP'nin siyasal hayattaki hakimiyetini pekiştirdiğinin göstergesi sayılabilir. Böylece AKP 2002 seçimindeki başarısının geçici olmadığını göstermiş ve siyasal hayatta hegemonyasını kurmuştur.²⁸⁰

Sağ ve sol oylar son üç seçime göre değerlendirildiğinde 1999 genel seçiminde merkez sol toplamda %30'ları bulmuşken 2002 genel seçiminde bu oran %20'lere düşmüştür. 2007 genel seçiminde de sonucun yine aynı olduğu görülmektedir. Merkez sol oyları %20'lere düşmüştür. Merkez sol 1980 sonrası seçimlerde en düşük oy oranlarını 2002 ve 2007 seçimlerinde almıştır.

III.2.1 AKP'nin Kuruluşu, Yükselişi ve Muhafazakar Demokrasi

²⁷⁸ Akgün, B. (2007), s.214

²⁷⁹ Ataay, F. (2008), s.92

²⁸⁰ Ataay, F. (2008), s.95

III.2.1.1 Milli Görüş Çizgisi ve AKP'nin Doğuşu

Türk siyasal hayatında 1961 Anayasası'nın siyasal arenaya kattığı canlılık sayesinde 1970'lerde merkez sağın daha sağında ya da aşırı sağda konumlandırılan MHP ve MNP siyaset pratiklerini sergilemeye başlamıştır.

1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanan hızlı kapitalistleşme süreci, ortaya çıkardığı sınıfsal sorunlar ve bunların çözüm alternatifleri siyasal alanda bir hareketlenmeye neden olurken temsil ilişkileri de yeni boyutlar kazanmıştır. İşçi-emekçi sınıf kendini TİP ile ifade ederken büyük sermaye kesimi sözcülüğünü üstlenecek olan TÛSİAD'ı kurarak siyasal alanda söz sahibi olmaya, çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Dönemin uygun koşulları içinde Siyasal İslamcı akımlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili hayata geçiş dönemine kadar yasaklanıp yeraltında kalmış olan bu hareketin bağımsız bir siyasal parti kurması ise 1960'ların sonlarında yaşanan ekonomik ve siyasi krizde dönemin iktidar partisi olan AP tarafından korunan büyük sermaye karşısında küçük-orta ölçekli sermaye gruplarına duyarsız kalınmasına tepki olarak gelişmiştir. Bu durum Türk siyasetinde 'Milli Görüş' adı altında yeni bir akımın nüvelerini oluşturmuştur.

Milli Görüş hareketi 1960'ların sonunda Necmettin Erbakan'ın Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği Başkanlığı'ndan zorla uzaklaştırılması, ardından da Nakşibendi tarikatının desteğiyle 1969'da Konya'dan bağımsız milletvekili seçilmesi ve 1970'de MNP'yi (Milli Nizam Partisi'ni) kurmasıyla başlamıştır.²⁸¹ AP'nin içinden kopan bir grup MNP'yi kurmuştur. MNP Milli Görüş'ün ilk partisi olmuştur. Programında kendini komünizme-sosyalizme ve kapitalizme karşı bir parti olarak tanımlamıştır. MNP tüzüğünde Türkiye'nin temel sorunlarını taklitçi batılılaşma ve Osmanlı-İslam mirasının yıkılması olarak tespit etmiştir. Çözüm olarak ise Osmanlı-İslam tarihine saygı gösteren bir kimliği ve sanayileşmeyi önermişlerdir.²⁸²

Ataay, MNP'nin tanımlanırken sadece İslamcı nitelmesiyle açıklamanın yetersiz kalacağını belirtmiştir.²⁸³ Gülalp ise, küçük-orta sermayenin ve küçük

²⁸¹ Bakırezer, G., Y. Demirel (2009), s.154

²⁸² "Basına ve Kamuoyuna" Hacıbektaş 25 (Eylül 1996): 14. aktaran: Yavuz, H. (2005), s.281

²⁸³ Ataay, F. (2008), s.73

burjuvazinin büyük burjuvaziye karşı ileri sürdükleri istemlerin sözcülüğüne aday olmasının MNP'ye hayatiyet kazandıran bir özellik olarak değerlendirmiştir.²⁸⁴ MNP, taşralı küçük müteşebbisin sınıfsal çıkarlarını dinsel-kültürel bir siyasal söylem aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyerek korumak üzere “milliyetçi ve mukaddesatçı” bir parti olarak kurulmuştur.²⁸⁵

Şen'e göre, MNP'nin parti programı incelendiğinde partinin sosyalizme ve kapitalizme karşı olduğu; bununla birlikte partinin “özel teşebbüsü geliştirmeyi” hedeflediği görülür. Sosyalizmi ve serbest piyasa ekonomisini eleştiren MNP'nin uygulamayı öngördüğü sistem bir tür karma kapitalist modeldir. Bu modelde devlet Milli Görüş kontrolünde olup devlete öncü rolü verilmektedir.²⁸⁶ Gülalp'e göre, MNP'nin söyleminin ‘kalkınma’ ve ‘sanayileşme’ ekseninde etrafında oluşturulduğunu fakat bu durumun aynı zamanda ‘manevi kalkınmadan’, ‘ahlak ve gelenek’ten söz eden bir siyasal hareket ile tezatlık içindedir. O dönemde var olan diğer siyasal akımların yanında MNP'nin söylemi halka çok inandırıcı gelmemiştir. Sosyal demokrat akımın ise daha inandırıcı bir söyleme sahip olmuştur. Kalkınma ve gelenek kavramını bir arada tutarlı bir şekilde kullanmıştır.²⁸⁷

MNP 12 Mart 1971 muhtırası döneminde kapatıldıktan sonra yerini aynı sınıfsal çizgide ilerleyen MSP (Milli Selamet Partisi) almıştır. Parti yöneticileri, resmen açıklanmamakla beraber parti toplantılarında MNP'nin devamı olduklarını açıkça ifade etmişlerdir. Sarıbay'a göre, MSP'nin kuruluşunda yer alan kişiler, MNP'yi kurmuş kişilerdir.²⁸⁸ Yavuz ise bu konuda Sarıbay'la tezatlık içindedir. Ona göre MSP'nin kurucu üyelerinden hiçbiri eski MNP'den değildir.²⁸⁹

“1970’lerin ilk yıllarında birçok Müslüman-Türk eskiden yasaklanan kimliklerini dile getirmek için yeni açılan fırsat alanlarından yararlanmaya başladı. Laiklik, sanayileşme, kentleşme, bilginin kitlesel eğitim ve iletişim yoluyla popülerleşmesi gibi modern gelişmelerle bu sayede başa çıkacaklarını düşündüler. Bu

²⁸⁴ Gülalp, H.(2003), s.45

²⁸⁵ Bakırezer, G., Y.Demirer (2009), s.154

²⁸⁶ Şen, S. (2004) “AKP Milli Görüşçü Mü?” İstanbul; Nokta, s.49-50

²⁸⁷ Gülalp, H.(2003), s.13

²⁸⁸ Sarıbay, A.Y. (2001), s.62

²⁸⁹ Yavuz, H. (2005), s.282

*insanlar yeni oluşan bu bilinci kucaklamak ve ifade etmek için MSP'nin kurulmasını desteklediler.*²⁹⁰

Toprak, MSP'nin siyasal felsefesinin ve programının Milli Görüş adı altında sunulduğunu, buradaki milli kavramını MSP'nin kendi konumunu o dönemin diğer partileriyle karşılaştırarak ortaya attığını, CHP'nin 'solcu görüş' ve AP'nin 'liberal ya da renksiz görüş' sahibi partiler olduğunu ve bu iki partinin de dış kaynaklı ideolojilerden esinlenmelerine rağmen MSP'nin ideolojisinin Türk kültür ve medeniyetinin özüne dayandığından dolayı kendine 'milli' dediğini belirtmiştir.²⁹¹ Kahraman MSP'yi yakın dönem tarihinde ilk meşru, örgütlü ve hükümet düzeyinde etkin İslami hareket olarak görmekte ve aynı zamanda MSP'yi bugünkü AKP'nin atası olarak değerlendirmektedir.²⁹²

MSP'nin seçmeni ile kurduğu hegemonik ilişki konusunda din ile bağlantı kuran Yücekök dinin üç değişik sosyoekonomik ortama cevap olarak doğduğunu belirtir ve dinin Türkiye'deki üç işlevinden bahseder. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin gelişen, farklılaşan ve kapitalist büyüme ile parçalanmış bölgelerinde, gerek kültür ikileşmesi, gerek statü kaybı ve proleterleşme, gerekse de düzenin yabancılaşmasından doğan fonksiyonel yetersizlikler ve kişilik krizleri nedeniyle küçük çiftçinin, küçük esnafın ve küçük el sanatkarlarının bir kısmı geleneksel yolu seçerek kurtuluşlarını İslami düzenin geri getirilmesinde aramaktadır. Bu anlamda din, kapitalizm karşısında ezilen ve sönen sınıfların düzenden intikam alma aracı olmakta ve küçük burjuvazinin bir kısmı kendilerini sömüren toplumsal koşullara dini bayrak yaparak karşı çıkmaktadırlar. İkincisi ise, din geri kalmış bölgelerde egemen bir değer olmasına dayanarak, oradaki egemen zümreler lehine çalışan bir inanç ve değer sistem olarak işlev görür. Türkiye'de din, gelişmemiş, farklılaşmamış, geniş aile, aşiret düzeninin yaygın olduğu, toprak dağılımının adaletsiz oluşu sonucu toplumun kapalı pazar ekonomisine yarı-feodal ilişkilerin egemen olduğu ve bu nedenlerle geleneksel, kaderci bir kültüre sahip bölgelerde, sömürü düzeninden yarar gören yerli egemen sınıfların statükoyu

²⁹⁰ Yavuz, H. (2005), s.280

²⁹¹ Toprak, B. (1983) "Siyasal Partiler/ Milli Selamet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.8 içinde, s.2105

²⁹² Kahraman, H.B. (2007), s.69

muhafaza etmek amacıyla kullandıkları bir araçtır. Bu bölgelerde dini böyle bir amaç için kullanan egemen sınıflar bu anlamda birer muhafazakardırlar. Üçüncü ve son olarak ise, Türkiye’de din, kendi kapalı ekonomik bünyesi içinde sömürüden nispeten yoksun, fakat gelişmemiş ve tamamen kırsal bünyeye sahip bölgelerde, böyle bir toplumsal yapının kaçınılmaz olarak oluşturduğu farklılaşmamış, geleneksel ve kadercil bir kültürün egemen ögesi olarak, halkın davranış ve tutumlarına yön veren tek egemen değer sistemidir. Bu anlamda din bir sömürü aracı ya da sömürüye karşı bir direniş silahı olarak belirmemekte, daha başka türlü davranmak ve düşünmek yeteneklerinden mahrum olan halkın değer verip bağlanabileceği tek kurum olarak benimsenmektedir.²⁹³

Yavuz’a göre, MSP’nin seçim başarısı, mezhepsel dinsel bölünmeler ve Sünni ve Alevi cemaatleri arasındaki gerilimler sebebiyle en fazla Doğu ve Güneydoğu illerinden aldığı desteklerden kaynaklanmıştır. Bu mezhepçi bölünmenin altında yatan sebep de, ekonomik kaynaklar ve hükümet kadroları üzerindeki rekabettir. MSP, muhafazakar gruplar ve ekonomik bakımdan zayıf çiftçilerden oy toplamıştır. MSP’nin programında İslamlaşmaktan çok, ‘hızlı sanayileşme’ konusu üzerinde durulması, birçok seçmenin şeriat için değil, elektrik için oy verdiğinin bir delili olarak görülebilir. Parti, adını belirlerken İslami terim olarak kurtuluşu ifade eden ‘selamet’ terimini kullanması yeni bir hareket olarak değerlendirilmiştir ve hem maddi hem de manevi olmak üzere iki tür kurtuluşu ima ettiği savunulmuştur.²⁹⁴ Şen’e göre; MSP daha çok 1950’li yıllardan itibaren yaşanmaya başlayan süreçte kaybedenler/kaybetme korkusu yaşayanlar üzerinde hegemonya kurmuştur. 1973 seçiminin sonuçları incelendiğinde MSP gelişmiş illerde Türkiye ortalamasının altında, orta ve az gelişmiş illerde ortalamanın üstünde, gelişmiş illerde düşük gelirli insanların barındığı yeni gecekondu bölgelerinde de il ortalamasının üstünde oy almıştır.²⁹⁵

“MSP’nin ana karakteristiği, onun melez popülizmi ve devlet işlerinde söz haklarının artmasını isteyen taşra güçlerini (yeni tüccarlar, aydınlar ve esnaf)

²⁹³ Yücekök, A. (1983) “100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset” İstanbul; Gerçek, s.85-86; aktaran Şen, S. (2004), s.46-47

²⁹⁴ Yavuz, H. (2005), s.283

²⁹⁵ Şen, S. (2004), s. 46

temsil etmesiydi. Popülizmi ekonomik milliyetçilik, kültürel ve dinsel hareketliliğe dayalı bir programa dayanıyordu. Bu program, devlet öncülüğündeki sanayileşme ve ekonomik faaliyetlerin şirketleşmesinin sebep olduğu göçlerin ıstırabını yaşayan topluma, bir ahlaki istikrar ve çerçeve sağlamak için, Osmanlı-Müslüman değerler sistemine başvurulmasıyla başarılabaktı. MSP, hegemonyacı güçlere ve Türk toplumundaki seküler söyleme meydan okumak için İslama dayalı yeni bir muhafazakar ideoloji geliştirdi. Bu kampanya, toplumdan gittikçe koptuğu ileri sürülen devlete karşı açıkça dile getirildi.”²⁹⁶

Mert, hem MNP’yi hem de MSP’yi anti-komünist ittifaklarda oynadıkları rolle sermaye cephesinin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirirken, Ataay da İslamcı partilerin fazla gelişmesinin istenmediğini ve bu yüzden askeri yönetim dönemlerinde “irticai faaliyet” gerekçesiyle kapatıldıklarını belirtmiştir.²⁹⁷

Milli Görüş akımı çizgisindeki bu partilerin kapatılmasının ardından 1980 sonrasında yine bu akımın çizgisini takip eden partiler kurulmuştur. Bu partilerden ilki 19 Temmuz 1983’te kurulan RP olmuştur. 1980 sonrasında devletin kuruculuğunu üstlendiği 12 Eylül’ün ideolojisi olan Türk-İslam sentezi İslamcı kesime çeşitli hareket imkanları sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi ekonomik hareketti. İslamcı kesimin ekonomik hareketi ve İslami sermaye 12 Eylül’den önce de varlığını sürdürmüştür. İslami sermayenin, Türkiye’de gelişmesini Bulut beş evreye ayırarak incelemiştir:²⁹⁸

“Birinci evre, 1923–1950 arasındır. Yeni Cumhuriyet’in yöneticileri İslam’ı, siyasal açıdan rakip gördüklerinden, ekonomik olarak da onu denetlemektedirler. İkinci evre, 1950–1973 arasındır. Bu evrede Demokrat Parti ve onun devamı olan Adalet Partisi, siyasal İslam’a sadece yumuşak bakmakla kalmamakta, aynı zamanda iktidar ile İslami çevreler arasında bir bütünleşmeye de gitmektedir. İslami sermaye artık, 1970’den sonra ekonominin içteki ve dıştaki öteki kesimleriyle ilişki kurmaya başlamıştır. Devlet kredileriyle beslenen ve büyüyen kesimler artık burjuva kimliği ile Adalet Partisi’ni destekler, görel olarak kendi yağlarıyla kavrulmak durumunda kalan öteki kesimler ise Milli Selamet Partisi’ne yönelirler. Üçüncü evre, 1973–1983 arasındır. İslami sermaye küçük ve orta çaplı işletmelerden büyük sermaye haline dönüşmektedir. Müslüman kapitalistler, piyasa kurallarına göre rekabet etmeyi

²⁹⁶ Yavuz, H. (2005), s.285

²⁹⁷ Ataay, F. (2008), s.73

²⁹⁸ Bulut, F. “Tarikat Sermayesinin Yükselişi” aktaran: Kongar, E. (2003), s.623-624

öğrenirken tarikat ve cemaat ilişkileri de tüketiciyi yönlendirmekte kullanılıyordu. Dördüncü evre, 1983–1994 arasıdır. Bu dönemin en önemli özelliği devletin Özal’ın önderliğinde Müslüman sermayenin önünü açmış olmasıdır. Bu evrede Müslüman kapitalistleri bünyesinde toplayan MÜSİAD da gelişip serpilmiştir. Beşinci evre, 1994’ten sonraki dönemdir. Belediyeleri ele geçiren İslami sermaye, artık doğrudan yerel yönetimlerden yararlanmaya başlamıştır. Yeterince güçlendiği için, özelleştirmeden de pay isteyen İslami sermaye Refah yol hükümetinin kurulmasıyla daha da kuvvetlenmiş, Erbakan’ın hükümetten ayrılmasıyla, merkezi hükümetteki ittifaklarını kaybetmekle birlikte, belediyelerden yararlanmayı sürdürmüştür.”

İslamcı kesimin ekonomik hareketi Özal döneminin neoliberal politikalarıyla birleşmiştir ve bu kesimin ekonomide önemli bir sınıf olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bazılarınca ‘yeşil sermaye’ olarak da tanımlanan bu olgu, Türkiye’de siyasal İslam’ın dönüşümü açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu kesim 28 Şubat sürecine kadar Refah Partisini desteklemiştir. Fakat 28 Şubat süreci bu kesim ile Refah Partisi arasındaki ilişkiye de darbe vurdu ve Silahlı Kuvvetler irticanın ekonomik temeli olarak gördüğü ve ‘yeşil sermaye’ olarak tanımlanan bu kesimlere karşı saldırıya geçmiştir. Önlerine çeşitli engeller koymuştur. Mesela, Genelkurmay Başkanlığı listeler yayımlayarak bu kesime ait şirketlerin ihalelere girmelerini engellemiştir. Bu gelişmeler İslamcı/muhafazakar eğilimli ve ağırlıklı olarak Anadolu’da yerleşik olan muhafazakar sermaye kesimine Erbakan ve RP ile yola devam etmenin risklerini göstermiştir. RP’deki geleneksel liderliğin küreselleşme sürecindeki dönüşümü algılayamadığını gören Anadolu’da konumlanmış İslamcı burjuvazi, küresel sistemle bütünleşmesini kolaylaştıracak, Türkiye’de devlet aygıtıyla daha az sorunlu ve Batı sistemini karşısına almayan bir siyasal hareket arayışına girmiştir. Bu yüzden AKP’nin ortaya çıkışında bu sınıfın talep ve beklentileri kritik bir yere sahip olmuştur.²⁹⁹

Savran, 28 Şubat sürecini analiz ederken “laik-Batıcı” ve “İslamcı” olarak iki kanada ayırdığı burjuvazi arasındaki çekişme üzerinde durmuştur. Laik-Batıcı kanat emperyalist Batı ile ekonomik bütünleşmeyi isterken İslamcı kanat İslam dünyasına yönelik bir ekonomik bütünleşme istemektedir. “1990’lı yılların ilk yarısında İslamcı hareket göz kamaştırıcı bir hızla yükselirken laik-Batıcı kanadın

²⁹⁹ Uzgel, İ. (2009), s.17-18

temsilciliğini üstlenmiş politik partilerin birbirleriyle düşmanlaşacak kadar bölünmüş olması, Türkiye’de laik-Batıcı burjuva çizgisinin en güvenilir gücü olan TSK’yi bir kez daha harekete geçirdi...28 Şubat, burjuvazinin iki kanadı arasındaki çatışmayı, Türkiye’nin Batı ile bütünleşmesini arzu eden laik-Batıcı kanat lehine çözmek üzere yapılmış bir askeri müdahaledir.”³⁰⁰

İslamcı hareket 1990’larda yükselme belirtileri gösterip Recep Tayyip Erdoğan 1994 yerel seçiminde İstanbul Belediye Başkanı seçilmiştir. RP ilk kez 1995 seçiminde %21 oyla birinci parti çıkarak DYP ile koalisyon kurmuştur ve Türkiye’de ilk kez İslamcı bir hareketin lideri başbakan olup Türk siyasal tarihinde yeni bir kırılma noktası yaşanmıştır.³⁰¹ 1980’li yılların sonlarından 1990’lı yılların sonlarına kadar geçen süre zarfında, İslamcı hareketin ortaya attığı tezleri inandırıcı kılan ve onun ortaya attığı biçimiyle bu tezleri ondan daha iyi ortaya atacak kimsenin olmadığı bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde İslamcılık hem büyük bir siyasal başarıya kavuştur hem de düşünce planında seküler akımları geride bırakan bir canlılık ve orijinallik göstermiştir.³⁰² Bakırezer ve Demirer, Milli Görüş hareketinin 1990’larda yükselmesini, 1980’lerde uygulamaya konan yeni sağ politikaların gelir dağılımı ilişkilerini kötüleştiren yıkıcı sonuçlarının görülmeye başlanmasına bağlamışlardır.³⁰³ Yavuz RP’nin 1995 genel seçimindeki başarısını “*ağırlaşan ekonomik ve kültürel şartları vurgulamaya yönelik olarak İslami sembolleri kullanımıyla da*” bağlantılı olduğunu belirtmiştir.³⁰⁴ RP 1990’larda yerel yönetimlerde kazandığı başarılarla 1980’de temeli atılan ekonomik düzenin yoksullaştırdığı, girişilen sosyal ve kültürel reformların bir kenara attığı kesimlere ulaşabilmiştir. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi Milli Görüş akımı sadece siyasal alanda değil sosyoekonomik alanda da döneme göre diğer partilere nazaran daha kökten bir değişimi savunduğu ve bunu pratiğe döktüğü görülebilir. Milli Görüş çizgisindeki partiler –yani MNP, MSP, RP- için ekonomik alanda genel bir yorum yapmak gerekirse iç ticarete ve dış ticarete devlet müdahalesini gerekli

³⁰⁰Savran S. (2003), s.33-34

³⁰¹ Uzgel, İ. (2009), s.14

³⁰² Gülalp, H. (2003), s.13-14

³⁰³ Bakırezer, G., Y.Demirer (2009), s.155

³⁰⁴ Yavuz, H. (2005), s.289

görmüşlerdir. Devletin ekonomi alanında düzenleyici rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Akdoğan, Milli Görüş Hareketinin Erbakan Hareketi olarak da nitelendirildiğini ve genel anlamda siyasal İslamcılığın demokratik versiyonu olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Milli Görüş Hareketinin Türk siyasetinde temsil edildiği siyasal çizginin gelişme sebeplerini şöyle özetlemiştir:³⁰⁵

1. Diğer partilerin derinleşen sorunlara çözüm üretememesi
2. Umut vaadi
3. İlimli İslamcılığın yayılması
4. Rüşvet, yolsuzluğa karşı dürüst yönetim vaadi
5. Mahalli İdare seçimlerinin önem kazanması ve yerel yönetimlerdeki başarılar
6. Kimlik sunması

1990'larda RP'yi başarıya taşıyan seçmen tabanına baktığımızda; Bakırezer ve Demirer'in de belirttiği gibi, şehirli kitlelerin oylarının büyük bir paya sahip olduğu görülür. Bu şehirli kesimler esnaf ve zanaatkarlar, çoğunlukla gecekondularda yaşayan düşük gelirli ve sosyal güvenlikten yoksun yeni göçmenlerdir.³⁰⁶ Yardımlaşma ve hayırseverlik ahlakı içeren adil ve eşitlikçi İslami bir söylem ile yaklaşmış; ama daha önemlisi taban örgütlenmeleri aracılığıyla kurduğu dayanışma ilişkileri ve yönetiminde oldukları belediyelerin imkanlarıyla yürüttükleri sosyal hizmet kampanyalarıyla bu kitlelerle somut bağlar kurmuştur.³⁰⁷ Çakır'a göre ise, RP'nin İslami retoriğin ötesinde hem milli düzeyde hem de yerel düzeyde hayatın sadece dini yönü üzerinde durmamış bunun yanı sıra işsizlik, okul ve sağlık sorunları gibi toplumun somut sosyoekonomik sorunlarına da odaklanarak hizmet etmiştir.³⁰⁸ Hem Bakırezer ve Demirer hem de Çakır RP'nin kendini destekleyen tabanına uygun olarak sosyal yardım pratikleriyle hareket ettiği konusunda paralel görüşler ifade etmişlerdir. Öniş'e göre ise RP dışlanmışların partisi olmuştur; globalleşmenin nimetlerinden dışlanan yoksullar ve ekonomik olarak yükselmelerine, artan eğitimlerine rağmen toplumdaki statüleriyle gelirleri

³⁰⁵ Akdoğan, Y. (2004) "AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi" İstanbul; Alfa, s.100

³⁰⁶ Bakırezer, G., Y.Demirer (2009), s.158

³⁰⁷ Bakırezer, G., Y.Demirer (2009), s.158

³⁰⁸ Çakır, R. (1994) "Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak" İstanbul; Siyah Beyaz, s.20

arasında tezatlık olanların, seçkin konuma gelmek isteyenlerin arasında RP ile bir bağ oluşmuştur.³⁰⁹ Akdoğan, RP'ye kayan oyların dinamik, sistemle sorunu olan, güncel meseleleri kavrayamasa da hayatında değişimin etkisini görmek isteyen kesimlerden geldiğini belirtmiştir. Ayrıca hızlı kapitalistleşmenin ezdiği, dışladığı, horladığı kesimlere, umut üzerine oturtulan popülist Adil Düzen kavramı çekici gelmiştir.³¹⁰ Gülalp'e göre 1980'ler ve 1990'ların ortasına kadar iktidara gelemeyen RP'nin 1996'da iktidara gelmesinde seçmenler tarafından belli başlı siyasal partiler arasında en temizi olarak kabul edilmesi önemli bir faktördür. RP'nin 1990'lardaki başarısı CHP'nin 1970'lerde oynadığı rolün benzerini üstlenmesiyle açıklanabilir.³¹¹

1990'lı yıllardan itibaren, ekonomik liberal politikalarla geniş seçmen kitlesini buluşturan ideolojik söylemler denklemi yıpranmış ve bu alanda boşluk oluşmuş olduğunu; bu boşluğu seksenli yıllardan beri yükselen ve yükselirken seyir değiştiren İslamcılığın doldurduğunu söylemek isabetli bir tespit olacaktır.³¹² Yavuz'a göre, RP'nin güçlenme süreci şöyledir: 1994 yerel seçiminden sonra RP'li belediye başkanları çok iyi hizmet sunmuşlardır. Belediyelerde rüşvet ve kayırmacılığı önemli ölçüde azaltmışlardır. Bunun yanı sıra RP, halkın ihtiyaçlarına cevap vermede soldaki ve sağdaki diğer partilerden daha profesyonel davranmıştır. Büyük şehirlerin küçük burjuvazileri, devletin büyük ölçekli sanayiciler için ekonomiye müdahale etmesini istememiştir. Bu durumu engellemek için kamuoyunu devlete ve büyük sanayicilere karşı harekete geçirmenin yolunu İslami semboller, etik ve serbest ticaret değerlerinde bulmuşlardır. İlerleyen süreçte küçük ve orta ölçekli şirketler ekonomik büyümeden en fazla pay alanlar olmuştur. Bu kesim kendi çıkarlarını korumak için MÜSİAD'ı kurmuştur. Bu kesimin ideolojisi sosyal olarak İslami iken, ekonomik olarak liberaldir.³¹³ 1996 yılının ortalarından 1997 yılının ortalarına kadar RP koalisyonların büyük ortağı olmuştur. Bu iktidar deneyimi süresince çok çeşitli İslamcı kuruluş ve örgütlenmeler tarafından desteklenmiştir. Bu

³⁰⁹ Yalçın Akdoğan aktarmış, Öniş1998

³¹⁰ Akdoğan, Y. (2004), s.102

³¹¹ Gülalp, H.(2003), s.49-72

³¹² Mert, N. (2007) "Merkez Sağın Kısa Tarihi" İstanbul; Selis, s. 13-14

³¹³ Yavuz, H. (2005), s.290

kuruluşlar arasında İslamcı yazarları bir araya getiren gazeteler, dergiler ve yayınevleri, İslami vakıflar, İslamcı işadamları derneği (MÜSİAD) sayılabilir.³¹⁴

Görüldüğü gibi 1990'ların ortalarında Türkiye'de siyasal İslam hızla yükselmektedir. Özellikle 1995 genel seçiminde siyasal İslam güçlü bir atılım yapmıştır. Yavuz, bu atılımın nedenini 'kişisel İslamın' gelişimine bağlamıştır. Birçok gelişmiş sanayi toplumunda görülen dine dönüş, 1990'larda Türkiye'de de eğitilmiş ve refah seviyesi yüksek çoğu kişinin manevi hayatındaki boşluğu doldurmada yardımcı olmuştur. 1980 darbesinden sonra dinsel bağlılığın 'normal' ve iyi bir 'vatandaş' olmanın işareti olarak tanımlanmasının devletin resmi politikalarında yer alması siyasal İslamın yükselişinde etkili olmuştur. Dinin gerek toplumda gerekse resmi çevrelerde kazandığı saygınlık parlamentoda İslamı temsil etme konusunda bir rekabete yol açmıştır. Bu durum, dini daha da siyasallaştırmıştır ve dinin siyasal tartışmaların odağına yerleşmesine neden olmuştur.³¹⁵

Bakirezer ve Demirer, siyasal İslam'ın küresel yükselişinin temelinde başarısız bir ekonomik modernleşme ve dünya ekonomisinin 1970'lerde girdiği kriz sonrası küreselleşmenin takip eden yıkıcı sonuçlarına, 1990'lardaki yükselişinin 1980'lerdeki tüm emekçi kesimleri etkileyen yıkım ve yoksulluğun bir sonucu olduğuna, özetle; Türkiye'de dinsel-politik parti hareketini iktidara taşıyan faktörün her şeyden önce sosyoekonomik nesnel şartların etkililiğine vurgu yapmışlardır.³¹⁶

RP'nin iktidar dönemindeki bazı faaliyetlerinden dolayı eleştirilmiştir. Akdoğan, 1996 yılında RP'nin DYP ile hükümet kurup iktidara geldikten sonra Adil Düzen projesini çağırıştırır hiçbir icraata imza atmamasını, hatta yıllarca eleştirdiği birçok uygulamanın devamı yönünde politika izlemesini, İsrail'le askeri anlaşma imzalamasını, eleştirdiği faiz sistemine dokunmamasını, sistemi etkileyecek radikal bir uygulamaya gitmemesini eleştirmiştir. Ona göre, RP İslami konferansları önemseyen, dini semboller kullanan, İslami kesimler üzerinde siyaset yapan ve dini motifler taşıyan alternatif bir ideolojiyle sahip bir partidir. Fakat bunlara rağmen Akdoğan RP'yi yasalar ve demokratik düzenin ruhuna uygun hareket eden bir

³¹⁴ Gülalp, H. (2003), s.41-42

³¹⁵ Yavuz, H. (2005), s.291

³¹⁶ Bakirezer, G., Y.Demirer (2009), s.171-172

oluşum olarak değerlendirmiştir.³¹⁷ Yavuz'a göre, RP grupların siyasal sürece katılmasına ve böylece onların siyasallaşmasına yardımcı olmuştur. Seçmenlere, çoğu Avrupa'nın sosyal demokrat partilerinin uygulamaları olan, kaydolma ve sandık başına ücretsiz taşıma hizmetleri vermiş ve Kürtleri siyasal sisteme entegre etmeye çalışmıştır.³¹⁸ Akdoğan'ın olumsuz eleştirilerine karşılık Yavuz'un eleştirileri olumlu yöndedir.

“Refah'ın seçmen tabanı en büyük hızla şehirlerin yoksul çevre mahallelerinde, yani 1970'lerde sosyal demokratların kalesi olan yerlerde arttı. Refah Partisi kentlerdeki yoksul mahallelere sosyoekonomik adalet ve eşitlik söylemi ile gitmişti. Devletçiliğin ve onun üzerinde yükselen milliyetçilik ve sosyalizm gibi modernleşmeci ideolojilerin krizi nedeniyle oluşan boşluğu doldurmaya çalışan Refah, milliyetçilik-sonrası ve sosyalizm-sonrası bir 'adalet' anlayışını temsil ediyordu.”³¹⁹

RP'nin yükseliş gösterdiği dönemde yapılan araştırmada, partiyi destekleyenlerin çoğu, partinin adil düzen programı konusunda fazla bilgi sahibi olmadıklarını, ama bunun 'eşitlikçi' ve 'sosyalizme yakın' bir toplumun yaratılmasıyla ilgili bir şey olduğunu düşündüklerini ifade etmişleridir. RP'li seçmenlerinin çoğu, sanılan aksine dini faktörlerden dolayı değil siyasal talepler için partiyi desteklemişlerdir.³²⁰ Erbakan adil ekonomik düzeni bireysel girişimcilerden oluşan eşitlikçi bir küçük burjuva toplum ütopyası olarak tanımlamıştır.³²¹ Gülalp'e göre, adil ekonomik düzen programında totaliter eğilimler söz konusudur. *“Adil düzenin serbest piyasa ekonomisini teşvik ettiği halde, güvenilir olmaları için bankaların devlete ait olmaları, malların alış ve satış işlemlerinin bir bilgisayardan fiyatları okuyan hükümet görevlileri aracılığıyla gerçekleştirilmeleri, hangi iş için kaç sayıda ve hangi ücret düzeyinde işçi gerektiğinin bile korporatist yapılar tarafından belirlenmesi öngörülmektedir. Önerilen bu sosyal ve ekonomik düzende belki de en dikkat çekici nokta olası girişimcilerin herhangi bir işe başlamadan önce mensup oldukları “ahlak topluluğundan” bir “tezkiye” belgesi almak zorunda olmalarıdır.”³²²* Yani her ne kadar Erbakan Adil Ekonomik Düzen

³¹⁷ Akdoğan, Y. (2004), s.100-101

³¹⁸ Yavuz, H. (2005), s.292-293

³¹⁹ Gülalp (2003), s.55

³²⁰ ARAŞ (1994) “Refah Araştırması” s.24-7,34 aktaran: Gülalp (2003), s.55

³²¹ Erbakan, N. (1991) “Adil Ekonomik Düzen” Ankara; aktaran: Gülalp (2003), s.52

³²² Erbakan, N. (1991), s.30-6; aktaran: Gülalp (2003), s.98-9

kitabında ekonomik faaliyetlerin yürütülmesini şahıslara, şirketlere, vakıflara vermiş olsa da devlet her şeyi kuşatmakta ve öncülük rolünü üstlenmektedir.³²³

“RP'nin taban örgütü üç temel şey sunmaktadır: Bunlardan birincisi; bireylerde, toplumda ve ülkede neyin yanlış olduğunu ve bunları düzeltmek için ne yapılması gerektiğini anlatan açık, basit ama çok kapsamlı bir ideolojidir. İkinci olarak aktivistler, yoksullara sağlık bakımı ve tıbbi yardım, çocukların ev ödevlerine yardım, iş bulmada destek, yiyecek, yakıt ve çeşitli ihtiyaç maddeleri gibi bazı maddi çıkarlar sağlamaktadır. Sunulanların sonucusu ve en önemlisi de; sıradan günlük yaşamdaki zorluklarına karşı anlayış, işlerine ve mücadelelerine karşı saygı ve 'sempati'dir. Böylece kişisel bir yakınlık, sevgi, dostluk ve arkadaşlık atmosferi yaratılmaktadır.”³²⁴

16 Ocak 1998'de RP laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.³²⁵ Ardından aynı çizgide olan FP kurulmuştur. Milli Görüş akımı içerisinde yenilikçiler ve gelenekçiler olarak kutuplaşan iki grup FP'nin kurulup genel başkanının seçilmesi sırasında daha da derin çatışma içine girmişlerdir. Bu kutuplaşma 1990'ların sonunda Erdoğan ile Erbakan arasında görüş ayrılıklarının daha da sertleşmesine neden olmuştur. Erdoğan, 28 Şubat süreci ve RP İstanbul İl Başkanlığı yaptığı dönemde bu görüş ayrılıklarının derinleştiğini belirtmiştir. Hatta il başkanlığı görevini icra ederken yenilikçi kanat olarak, sık sık ileri gittikleri öne sürülerek geleneksel kanat tarafından birçok direniş ve müdahaleyle karşılaşmışlardır. Yenilikçi kanat, FP'nin biçimsel olarak kuruluşunu içlerine sindirememiştir.³²⁶ FP'nin genel başkanlık seçiminde Erbakan, Recai Kutun'un genel başkan olmasını isterken yenilikçi kanat bu duruma karşı gelerek, Abdullah Gül'ü aday olarak çıkarmışlardır. Görüş ayrılıklarının keskinleşip derinleşmesi üzerine Milli Görüş hareketi içerisinde bir grup kendisine ve siyaset anlayışına yeni bir yön verme eğilimine girmiştir. İtilaf durumu devam ederken FP, RP'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Yavuz'a göre, FP'nin kurulmasından itibaren sürekli bir kapatılma korkusu yaşamayı partinin apolitik davranışlar geliştirmesine ve orduyla

³²³ Şen, S. (2004), s.60

³²⁴ Ayata, S.(1998) “Himayecilik, Parti ve Devlet: Türkiye’de İslam’ın Siyasallaşması”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş Doğru** içinde, (editör: Artun Ünsal) Tarih Vakfı Yayınları, s. 244

³²⁵ Akdoğan, Y. (2004), s.8

³²⁶ “Erdoğan: Milli Görüş Gölmeğini 28 Şubat’ta Çıkardık” Akşam, 14 Ağustos 2003

uzlaşmacı tavırlar içinde olmasına neden olmuştur.³²⁷ FP'nin kapatılmasının ardından 2001'de yenilikçi kanat olarak nitelendirilen grup, Recep Tayyip Erdoğan'ın mihmandarlığında AKP'yi kurmuştur.

AKP, siyasal yelpazede Milli Görüşü temsil eden, Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve kapatılan MNP-MSP-RP-FP çizgisinden ayrılarak gelen bir partidir. AKP, MNP'den SP'ye kadar bütün partilerin söylemleri ve uygulamalarından hoşnut olmamaları sonucu ortaya çıkmıştır.³²⁸ Dağı'ya göre, ANAP'tan Erkan Mumcu'nun, DYP'den Köksal Toptan'ın ve Mehmet Dülger'in partiye katılması, AKP'nin 'kadrolar' itibarıyla 'Milli Görüş' çerçevesinde kalmayacağını göstergesi olmuştur.³²⁹ Tanıyıcı da AKP'nin selefi Milli Görüş partilerinden farklı bir noktada olduğunu belirtmiştir.³³⁰ Bu farklı noktalarından birisi, Milli Görüş çizgisindeki partiler devletin ekonomiye müdahalesini savunurken AKP'de böyle bir özellik görülmemektedir. Tam tersine AKP, ekonomide serbest piyasa koşullarının geçerli olmasını benimsemektedir. AKP'yi Milli Görüş çizgisindeki partilerden ayıran diğer bir özelliği de sermayenin batıyla bütünleşmesi konusunda çok daha esnek davranmasıdır. AKP'nin bu özellikleri onun DP-ANAP çizgisinde değerlendirilmesine olanak vermektedir. AKP'nin siyasi görüşünün temelinde 1950'lerde DP ile başlayan sonraları AP ve Özal dönemi ANAP'ı ile paralel bir çizgide olduğu belirtilmektedir.³³¹ Türkiye'de 1950'lerde liberalleşme hareketinin temsilcisi DP, 1980'lerdeki temsilcisi ANAP, 2000'lerdeki temsilcisinin ise AKP olduğu söylenebilir. AKP, programında piyasa ekonomisinden yanadır ve devletin her türlü ekonomik faaliyetin dışında kalması gerektiğini belirtmiştir.³³²

AKP'nin sosyal tabanına bakıldığında ANAP'ın gözde olduğu dönemdeki sosyal tabanı bir paralellik söz konusudur. AKP, eski İslamcı FP

³²⁷ Yavuz, H. (2005), s.335

³²⁸ Heper, M. (2011) "Türkiye'nin Siyasal Hayatı" (çev. Kadriye Göksel) İstanbul; Doğan, s.409-410

³²⁹ Dağı, İ. "AKP İslamcı Bir Parti Mi?" Zaman Gazetesi, 21/11/2002 <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/21/yorumlar/default.htm> erişim tarihi: 22/03/11

³³⁰ Tanıyıcı, Ş. "AKP İslamcı Mı, Muhafazakar Demokrat Mı?" Zaman Gazetesi, 27/11/2002

<http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/27/yorumlar/yorum2.htm> erişim tarihi: 22/03/11

³³¹ Gümüş, H. (2009) "Türk Seçmen Davranışı Ve AKP, CHP, MHP'nin Seçmen Tabanları" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s.52

³³² Bingöl, Y; Akgün, Ş., "Demokratlıktan Muhafazakar Demokratiğe: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi" Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9) 2005 / 1 : 1-33, s.5

seçmenlerinin çok büyük bir kısmından, ANAP ve DYP gibi iki merkez sağ partisinin, aşırı milliyetçi MHP'nin ve solcu DSP'nin seçmenlerinden büyük destek görmüştür. Bu bilgilerden hareketle, AKP'nin eski merkez sağ seçmenleri, ılımlı İslamcıları, ılımlı milliyetçileri hatta eski merkez solun bir kısmını bir araya getirerek ANAP dönemini başarılı bir şekilde yeniden inşa ettiği sonucuna varılabilir.³³³

Tosun, AKP'nin özgür birey-muhafazakar toplumu yan yana getirmesini 83 ruhuyla bağdaştırmaktadır. Özal dönemi 12 Eylül'ün devlet-millet bütünlüğünü, millet kavramını Türk-İslam sentezine uygun bir çerçeveye oturtmuştur. AKP de bu çerçeveyi günün koşullarına uyarlamıştır. AKP kadroları içinde Özal döneminin milliyetçi-mukaddesatçı temsilcileri hayli fazladır. AKP, Özal döneminin muhafazakar yanını her alanda diriltecektir.³³⁴

ANAP, bünyesinde liberalliği, muhafazakarlığı, milliyetçiliği ve sosyal adaletçiliği birleştirdiğini söyleyerek seçmenin ilgisini çekmiştir. AKP'nin kimliği konusunda da ANAP'ın dört eğilimine benzediği görüşü yaygındır. Bulaç'a göre AKP sağ ve sol geleneğin karışımı olarak tasarlanmış bir partidir. Bütün siyasal partilerden ve siyasal yelpazenin her kanadından bir şeyler almış ve bunu kendisi ile bağdaştırmıştır. İlginç ve cazip bulduğu her şeye sahip çıkmaktadır.³³⁵ Tanıyıcı'nın AKP'nin bu özelliğiyle ilgili sorduğu soru manidardır: *“Tabana bakıldığında muhafazakar, programa bakıldığında liberal, merkez sağdan katılan elitlere bakıldığında başka bir kimlik ve en tepedeki üçlüye baktığımızda İslami bir parti ile mi karşı karşıyayız?”*³³⁶ Yapılan bu yorumlar çerçevesinde ANAP, zamanında nasıl “catch all party”^{*} ise AKP'de 2000'li yılların “catch all party” si olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

³³³ Özbudun; Hale (2010), s.83

³³⁴ Tosun, T. (2008) “Siyaseti İzlerken” Ankara; Liberte, s.16

³³⁵ Bulaç, A. (2005) “Türk Toplumunun Üzerinde İttifak Ettiği Kavram İslam'dır” Alternatif Bakış, Mayıs- Haziran, s.37

³³⁶ Tanıyıcı, Ş. “AKP İslamcı Mı, Muhafazakar Demokrat Mı?” Zaman Gazetesi, 27.11.2002 <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/27/yorumlar/yorum2.htm> erişim tarihi: 22.03.2011

* İdeolojisi, her toplumsal kesimden oy almaya uygun olan, bu nedenle de mümkün olan en geniş seçmen kitlesine ulaşmak ve onların desteğini almak için her yöntem ve aracı kullanan siyasal parti. [http://www.bilgininadresi.net/Madde/12344/Toplay%C4%B1c%C4%B1-parti-\(catch-all-party\)-](http://www.bilgininadresi.net/Madde/12344/Toplay%C4%B1c%C4%B1-parti-(catch-all-party)-) erişim tarihi: 24.03.2011 Bu kavram Otto Kircheimer tarafından siyaset bilimi literatürüne kazandırılmıştır.

III.2.1.2 AKP'nin Yükselişi ve Beraberinde Getirdiği Tartışmalar

AKP'nin kurulmasıyla birlikte birçok tartışma da beraberinde gelmiştir. AKP'nin Türkiye'de toplumu dini yönden dönüştürüp dönüştürmeyeceği, İslami bir parti olup olmadığı, Milli görüş geleneğini temsil edip etmediği ve kendine siyasi kimlik olarak seçtiği 'muhafazakar demokrasi' kavramı tartışma konularının başında gelmiştir.

Akyol, AKP'nin Türkiye'yi İslamleştirmedeğini, Türkiye'nin modernleşme sürecinde farklı bir yol izleyerek İslamleşme döneminin demokratik olarak temsil edildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra AKP'nin İslami olma yönü Milli Görüş geleneğinden çok farklıdır. AKP'deki İslamilik Milli Görüşteki gibi ya da ondan daha geriye -Ortaçağ'a- dönük bir İslamilik değil; aksine içinde moderniteyi de soğuran bir İslamiyet'tir.³³⁷ Özkazanç'a göre, AKP eski İslami geçmişini liberal ve sivil toplumcu bir çizgide aşarak, 1990'larda Türkiye'de yaşanan derin ekonomik ve siyasal krizlerden çıkış için ekonomide küreselleşme siyasette de liberal demokrasiyi öngören bir yeniden yapılanma programını benimsemeye ve uygulamaya en yakın parti olarak ortaya çıkmıştır.³³⁸ Bu görüş daha çok liberal ve liberal-sol aydınlar arasında yaygınlaşmıştır. Bu görüşe göre, AKP, Milli Görüş akımının devamı değildir, siyasal İslamcılığın dönüşüme uğrayarak neoliberalizmin ve küreselleşme ile uyum sağlamasının bir örneği olarak görülmeli 'ılımlı İslam' olarak değil, 'post-İslam' olarak ele alınmalıdır.³³⁹

Cindoruk'a göre, AKP dinci bir partidir ve 1973'te Türk siyasal hayatında yer alan MSP'nin bir devamıdır. Ona göre, AKP ANAP gibi eğilimleri bir araya toplayan oluşum olarak değerlendirilebilir. AKP Türkiye'de cemaat ilişkilerini siyasal ilişki haline getiren bir partidir. "*AKP'nin genel politikası, genel çekirdeği, genel gidişi tamamen dine dayalı bir siyasi hareket olma vasfıdır.*"³⁴⁰ Gülalp'e göre,

³³⁷ Akyol, T. (2009) "AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir." **AKP Yeni Merkez Sağ mı?** içinde, haz. Ümit Kurt, Ankara; Dipnot, s.15-17

³³⁸ Alev Özkazanç, "Neoliberalizm, AKP ve Sol Muhalefet" (söyleşi), Refleks, 2007, sayı:5, sayfa:6-10; Alev Özkazanç, "Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce", AÜ SBF GETA Tartışma Metinleri Dizisi, 2005, Sayı:85, s.29-30; aktaran Faruk Ataay, (2008), s.103

³³⁹ Ataay, .F. (2008), s.103

³⁴⁰ Cindoruk, H. (2009) "AKP Dinci Bir Parti" **AKP Yeni Merkez Sağ mı?** içinde, haz. Ümit Kurt, Ankara; Dipnot, s.33-34-37

AKP köken olarak İslamcı bir hareketten gelse de, yöneticilerinin de ısrarla vurguladığı gibi İslamcı bir siyasal parti değildir. Gülalp'in AKP konusunda yaptığı genel tespitler AKP'nin İslamcılık konusunda "İslamcılık-sonrası" denebilecek bir noktada olduğunu göstermektedir.³⁴¹ Günlü, AKP'nin AB ve ABD politikaları arasında bir denge siyaseti olarak demokrasi vurgusunu canlı tutması yönüyle liberal aydınlar safında İslami geçmişten "kopuşun" ve "değişimin" göstergesi olarak algılandığını ifade etmiştir.³⁴²

Bulaç, AKP'nin Milli Görüşçü olup olmadığı konusunda kesin bir yargıda bulunmamaktadır. Ona göre AKP, içinden kopup geldiği 1969'dan bu yana süren Milli Görüş çizgisindedir ve Milli Görüş geleneğinin partisidir. Hatta AKP'yi iktidara getiren faktörlerden biri de onun otuz üç yıllık Milli Görüş mirasına sahip olmasıdır.³⁴³ Şen, Milli Görüş çizgisinde olan veya bu çizgide olup olmadığı tartışılan partilerin programlarını incelediği çalışmasında AKP'nin Milli Görüş'ün temel tezlerini ve kavramlarını önemli oranda terk ettiğine dikkat çekmiştir. Bu değişimi gösterdiği örneklerden biri de Milli Görüş'ün, geçmişte büyük oranda devlet müdahalesini ve kontrollü bir ekonomiyi öngörmesi nedeniyle piyasa ekonomisinin dışında bir anlayışı temsil etmesine karşın AKP'nin programında "Partimiz... tüm kurum ve kurallarıyla işleyen piyasa ekonomisinden yanadır" maddesiyle, 1980'li yıllarda Türkiye'de yerleştirilmeye çalışılan serbest piyasa ekonomisi anlayışını savunma noktasına geldiğidir.³⁴⁴ Fakat Şen, Milli Görüş hareketinin durağan kalıplar içinde algılanmasının AKP'nin Milli Görüş çizgisinde olmadığı yargısına varılmasına neden olduğunu ve AKP'nin de Milli Görüş'ün değişmezliği üzerinden konumunu meşrulaştırarak iktidarda kendine bir yer edinmeye çalıştığını belirtmiştir.³⁴⁵ Bingöl ve Akgün'e göre, AKP'nin çekirdek kadrosu büyük oranda Milli Görüş geleneğinden gelmektedir ve AKP muhafazakâr bir partidir. Gerek içerisinden çıktığı siyasi çevre, gerekse kurucu ve yönetici kadroları bunu açıkça ortaya koymaktadır. DP ve ANAP da benzer muhafazakâr partilerdir. AKP de bu zincirin bir halkası olarak görülebilir. AKP misyonunu

³⁴¹ Gülalp, H. (2003), s.181-184

³⁴² Günlü, R. (2008) s.157

³⁴³ Bulaç, A. (2010), s.71-91

³⁴⁴ Şen, S. (2004), s.76

³⁴⁵ Şen, S. (2004), s.372

“toplumsal merkezin değer ve taleplerini siyasetin merkezine taşımak” olarak ifade etmektedir.³⁴⁶ AKP’nin Milli Görüş geleneğinden gelip gelmediği, Milli Görüşçü olup olmadığı konusunda yukarıda yapılan tartışmalardan, AKP’nin Milli Görüş akımını dönemin uygun koşullarına göre formüle ettiği yorumu çıkarılabilir. *“İkinci İslami nesiller o günün dünyasını okunması gerektiği gibi okudular ve Mecelle’de geçerli bir kural gereği ‘zamanın değişmesiyle ahkâmın da değiştiğini’ kabul edip siyasi perspektiflerini geliştirdiler, dillerini ve gramerlerini yeniden inşa etmek üzere büyük bir fikri ve entelektüel çaba gösterdiler.”*³⁴⁷ AKP, İslami duyarlılığı olan ve kadrosunun bir bölümü Milli Görüş’ten gelen kişilerden oluşmakla birlikte; kendisini İslamcı bir parti olarak tanımlamamaktadır. Nitekim seçim beyannamesinde de AKP kendini “Süreklilik içinde değişimi arayan, birliktelik içinde farklılıkları koruyan, toplumun dinamizmine güvenen, Dünyadaki gelişmelere ve yeniliklere açık bir siyaset anlayışını hakim kılmayı amaçlayan demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş bir parti” olarak tanımlamıştır. Böylece AKP kendini merkeze konumlandırmaktadır. Nitekim, FP’ye, ANAP’a ve MHP’ye oy verip de umduğunu bulamayan sağ seçmen AKP saflarına katılmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında AKP’nin, sağcı ve muhafazakâr bir tabana sahip olduğunu söylenebilir.³⁴⁸

Partinin siyasal kimliği siyaset biliminde bulunmayan “Muhafazakar Demokrat” kavramıyla ifade edilmiştir. Muhafazakar demokrasinin siyaset anlayışı ise şöyle ifade edilmektedir:³⁴⁹

“Siyaset, toplumsal alandaki farklılıkların tanındığı bir uzlaşma alanıdır. Siyasal otorite hukuki, anayasal ve siyasal meşruluk temeline oturmalıdır. Siyasal iktidar bir kişi veya zümrenin elinde yoğunlaşmamalı, sınırlı bir hükümet ve devlet anlayışı esas olmalıdır. Muhafazakarlık, devrimci dönüşüme karşı evrimci ve tedrici değişimi savunur, radikalizmin yerine ılımlılığı esas alır, geleneğin, ailenin ve geçmişten gelen toplumsal kazanımların korunması gereğine inanır.”

Akdoğan, Muhafazakar Demokrat siyasal kimliğin parametrelerini şöyle özetlemiştir: “Muhafazakarlık devrimci dönüşüme karşı tedrici değişimi

³⁴⁶ Bingöl, Y; Akgün, Ş. (2005), s.5

³⁴⁷ Bulaç, A. (2010), s.62

³⁴⁸ Gümüş, H. (2009), s.53-54

³⁴⁹ Akdoğan Y.(2003) “Muhafazakar Demokrasi” Ankara:??? s.6

savunmaktadır. Devrimci dönüşüm geleneksel toplumsal kurumların tahribatına yol açar. AKP'ye göre toplumsal dönüşüm her türlü değişim için en önemli temeldir. AKP'nin benimsemiş olduğu muhafazakarlık toplumsal dinamiklere dayanan değişim ve dönüşümün lokomotifi olacaktır. AKP'ye göre farklılıklar ve çeşitlilikler doğal bir durumdur. Katılımcı demokrasiyle birlikte farklılıklar ve çeşitlilikler temsil edilecek ve siyasal sürece katılacaktır. AKP'ye göre siyasal iktidar meşruluğunu milletin genel kabulünden almaktadır. Siyasal otoritenin kurumları da genel kabul görmeli ve çağın gereklerine uygun olmalıdır. Muhafazakarlık siyasal iktidarın ek bir kişinin veya bir grubun elinde toplanmasını reddeder. Dayatmacı ve baskıcı anlayışları kabul etmez. AKP de her türlü dayatmacı, baskıcı, emreden, tektipçi ve toplum mühendisliğine dayanan yaklaşımları sağlıklı bir demokratik sistem için uygun bulmamaktadır. Muhafazakarlık devleti hukukla sınırlamak ve dogmatik yaklaşımların kısılcısından kurtarmak tutumundadır. AKP'ye göre hukuk devletin amacı siyasal iktidarı ve bu siyasal iktidara hizmet eden tüm kurumları yasal çerçeve ile sınırlamaktır. Vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren ve ona tercihler dayatan değil; vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet olmalıdır. Muhafazakarlığın en önemli kaygısı, bireyi ve toplumu sağlıklı şekilde bir arada tutabilmektir. AKP'ye göre bireysel özgürlüğün tam olarak tesis edilebilmesi, onu toplumsal alan içinde sivil ve sosyal oluşumlarla donatmaktan geçer. AKP'ye göre toplumun yapı taşı olan ailenin sosyalleştirme görevi kaçınılmazdır. Muhafazakarlık demokrasiyi benimser, katılım olgusunu temel alır. Muhafazakarlık kültürel farklılıkları saygı ile karşılar, demokrasinin gelişimi için her toplumun kendine özgü kurallarına saygı göstermekten yanadır. AKP demokratik kültürü siyasetin ana unsuru olarak görür. AKP insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak, aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesinden yanadır. AKP tercihlere saygı duymak kadar, hakları korumanın da önemine inanmaktadır. Muhafazakarlıkta radikalizm yerine ılımlılık benimsenir. AKP de radikal söylem ve üslubun Türkiye siyasetine fayda sağlamadığını söyler. Türk siyaseti çatışma, kamplaşma ve kutuplaşma yerine uzlaş, bütünleşme ve hoşgörü üzerine kurulmalıdır. Muhafazakarlık, ideal dünyayı önemser. AKP'ye göre de idealizmle realizm arasında denge kurmak gerekir. İnsanlar zihinlerinde bazı ütopyalara sahip olabilirler; ancak bunlara ulaşmak için

belli yöntemleri meşrulaştırmaları ve kendi doğrularını başkalarına dayatmaları doğru değildir.³⁵⁰

Akdoğan'ın ifadelerine göre, yukarıda sayılan muhafazakarlığın özelliklerini AKP toplumsal dinamiklere dayanan değişimi ve dönüşümü gerçekleştirirken referans noktası sayacaktır.³⁵¹ AKP, İslamcı bir parti olarak nitelendirilmesinden hoşnut değildir. Partinin kendini muhafazakâr olarak tanıtmayı, “İslamcı” olarak nitelendirilmesinin önüne geçebilecektir. Muhafazakar tanımlaması AKP'nin din ve geleneklere bağlı tarafını ortaya koymasında yardımcı bir terim olmuştur.³⁵² *“Erdoğan'a göre AK Parti'nin muhafazakarlığı değerlerin ve kazanımların korunmasından yana, fakat yeniliğe açık modern bir muhafazakarlıktır. Bu haliyle AK Parti, siyasi hayatta ilk defa bu kadar net bir şekilde muhafazakar kimlikle yer alan bir partidir.”*³⁵³

AKP'nin siyasal ideoloji olarak benimsediği “Muhafazakar Demokrasi” kavramına çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Kahraman AKP'nin oluşturmuş olduğu muhafazakarlık ideolojisinin toplumsal bir karşılığı olmadığı için eleştirmektedir.³⁵⁴ Yayla ise, muhafazakar demokrasi kavramının belli bir süre sonunda demokrasi türleri arasında yer alacağından umutludur. *“Eğer tutarsa kim bilir belki 5-10, belki 50 sene sonra muhafazakar demokrasi de böyle bir terim haline gelebilir. Liberal demokrasi terimi bir siyasal yönetim biçimini adlandırmakla beraber bazen bir ideolojik etiket olarak da (liberal demokrat) kullanılmaktadır. Sosyal demokrasi ise, çok zaman, büyük bir yanlışla, demokrasinin bir türü gibi algılanmasına rağmen, aslında ideolojik bir konuma işaret etmektedir. Üstelik, sosyal demokrasi, yapı itibariyle de belki liberalizm ve muhafazakarlıktan daha fazla, temsili liberal demokrasiyle gerilim içindedir.”*³⁵⁵

Uzgel, AKP'nin gerek partinin kurulduğu ve iktidara geldiği iç ortamın (2001 krizi, merkez sağ ve soldan gelen partilerin artık Türkiye siyasetinin ve

³⁵⁰ Akdoğan Y.(2004), s.15-16-17

³⁵¹ Akdoğan, Y.(2003), s.7

³⁵² GÜREL, T. (2007) “Türk siyasi Tarihinde Muhafazakarlık Kimliği ve AKP Örneği İncelemesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Gelişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, s.143

³⁵³ Bingöl, Y; Akgün, Ş. (2005), s.8

³⁵⁴ Kahraman, H.B. (2007), s.124

³⁵⁵ Atilla Yayla'dan aktaran: Akdoğan, Y. (2004), s.124

dönüşümünün yükünü taşıyamaz hale gelişleri) gerekse dış ortamın (Irak savaşı, bütün Orta Doğu'da yükselen siyasal İslam ve Batı Karşıtlığı) AKP'nin hem bir siyasal parti olarak önemini arttırdığını hem de onu bu çok önemli gelişmelerin kavşağına yerleştirdiğini ifade etmiştir.³⁵⁶ Gülalp'e göre, ilk zamanlarda AKP'nin çok net tanımlanmış bir ideolojik projesi olmadan, sadece liderlerinin hem Müslüman kimliği taşıdığı hem de liberal demokrasiye bağlı olduklarını beyan ettikleri bir siyasal hareket, Türkiye'de öteden beri özlenen sentezin gerçekleştirilebileceği olasılığına işaret ettiği için büyük bir heyecan ve performans beklentisiyle karşılanmıştır.³⁵⁷ Müftüler-Baç'a göre AKP'nin yükselmesi Türkiye'de kimlik bunalımının iyi bir göstergesidir. 2002'de AKP'nin yükselen oy oranları Türk halkının ekonomik, sosyal ve siyasal problemleri çözecek yeni bir lider aramasıyla önceki partilerin sorunların çaresine bakamamasıyla açıklanabilir. Türk halkı uzun süredir hükümet liderlerine ve politikacılara güvenmemektedir ve yeni bir lider ve değişik bir parti aramaktadır.³⁵⁸ Laçiner, AKP hakkında henüz 2002 seçiminin yapılmadığı bir tarihte, 2001 yılından itibaren yapılan kamuoyu yoklamaları ve anket sonuçlarını da göz önünde bulundurarak şu yorumlarda bulunmuştur:

“Çekirdek kadroları ve omurgası Sünni İslami hareket içinden gelmiş olmakla birlikte AKP, geleneksel İslami hareketin o alışıldık iddialı söyleminden, alamet-i farikası haline gelmiş argüman ve sembollerinden uzak, dolayısıyla dinci-laik çatışmasının “hassas” konularını gündeminin gerisine atmış bir kimlikle ortaya çıktı. Bu “soft” moderniteyle barışık sosyal veçhesiyle, genel İslami harekete 1980'lerde katılmış, şehirli, iyi eğitilmiş, girişimci-teknokrat ve daha ziyade genç, orta ve orta üst gelir düzeyine sahip veya aday kesimlerin -İslami hareketin temelini oluşturan- pre-kapitalist, pre-modern kesimlerden “kopuşu” gibi gözükmekteydi. Ancak görülebildiği kadarıyla bu “kopuş” sadece 1995 seçimlerinde zirveye ulaşan RP eksenindeki hareketin -1999 seçimlerinde kısmen MHP'ye kayan- bu unsurlarıyla sınırlı kalmayıp DYP ve ANAP'ta temsil edilegelmiş kesimleri de içine alacak bir yön ve genişlik kazanabilmiştir.

Kuruluşunun üzerinden daha bir yıl bile geçmeden AKP'nin bu desteği sağlayabilmesi özel bir örgütlenme ve ikna becerisi gösterebilmesinin sonucu değildir.

³⁵⁶ Uzgel, İ. (2009) “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu** içinde, der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Ankara; Phoenix, s.11

³⁵⁷ Gülalp, H. (2003), s.184

³⁵⁸ Müftüler-Bac, M. “The New Face Of Turkey: The Domestic And Foreign Policy Implications Of November 2002 Elections” East European Quarterly, XXXVII, No.4 January, 2004, p.424-429

Seslendiği kesimlerin hayal gücünü, beklentilerini harekete geçiren onlarda bir umut, karşıtlarında meraktan öfkeye uzanan tedirgin bir “hava”nın doğmasına, ortamı belirlemesine yol açan zengin çağrışımlı bir slogan da ortaya atmış değil. Daha önceki dönemlerin yükselen parti hareketlerinin taşıyıcı, devindirici unsuru olan “militan partili” tipi de ortada yok. AKP sözü edilir bir medya desteği de olmaksızın adeta kendiliğinden, kendisi dışında bir destek halesi oluşarak büyük oy gücüne sahip hale gelen bir parti.”³⁵⁹

AKP Türkiye’de 1980’lerde Özal iktidarları döneminde başlayan ve 1990’larda kesintiye uğrayan dönüşümü gerçekleştirme süreci ile Orta Doğu’da ABD’nin başlatmak istediği İslamcı hareketleri sistem içine çekme projesinin kesiştiği bir noktada ortaya çıktı.³⁶⁰

““Milletimizin bahtı açık, yüzü ak olsun” sloganıyla seçimlere hazırlanan AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın iktidara geldikten sonra 59. Hükümet’in kuruluşu için 18 Mart 2003’de Hükümet Programı Hakkında TBMM Genel Kurulunda yaptığı “Ak Parti Siyasal kimliğini Muhafazakâr Demokrat Olarak Tanımlamaktadır” başlıklı konuşmasında partisinin siyasal perspektifine ilişkin verdiği bilgiler özetle aşağıdaki gibidir;

- 1. AKP siyasi kimliğini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlamaktadır*
- 2. Kimliklerine referansla siyaset bir uzlaşma alanı olarak görülmektedir*
- 3. Toplumsal çeşitlilik ve farklılık siyasal olarak kabul edilmekte ve siyasetin tarafları her zeminde uzlaşmaya davet edilmektedir. AKP’ye göre farklılıklar zenginliktir*
- 4. Türk toplumundaki kültürel farklılıkların çoğulcu demokrasiyi zenginleştirecek unsurlar olduğuna inanılmaktadır*
- 5. AKP’nin muhafazakârlık anlayışına göre siyasal otorite, hukuki ve siyasi meşruluğun ötesinde bir meşruluk temeline oturmaktadır. İşlevlerini onun irade ve değerlerine uygun olarak yürütmesi gerektiğini belirtmektedir*
- 6. Sadece sayısal güce dayanan bir yönetim anlayışı benimsenmemektedir. AKP toplumsal mutabakattan güç alan bir siyaset anlayışından yanadır*
- 7. AKP siyasal otoritenin sınırlandırılması taraftarıdır. Hükümetin rolü, barışı, anayasal düzeni ve adaleti korumakla sınırlı olmalıdır*

³⁵⁹ Laçiner, Ö. “3 Kasım’la Gelen” Birikim, Ekim 2002, s.23-24

³⁶⁰ Uzgel, İ. (2009), s. 38

8. Kanunların hakimiyeti önceliklidir

9. Katılımcı demokrasi siyasal davranışların temelidir

10. Demokratik toplumun gerekliliği sivil toplum kuruluşlarının önemini vurgularlar

11. Muhafazakâr kimliklerinin temel felsefesi ve siyasal kaygısı, bireyi koruyabilecek bir aile olan toplumsal organizmayı sağlıklı bir şekilde bir arada tutabilmektir

12. Toplumun yapı taşı olan ailenin sosyalleştirilmesi misyonu kaçınılmaz görülmektedir

13. Demokratik kültür siyasetin ana unsuru olarak görülmektedir.”³⁶¹

III.2.1.3 2002 ve 2007 Seçimleri Sonrası AKP Değerlendirmesi

3 Kasım 2002 genel seçimini Milliyet’in “ilklerle dolu bir seçim” başlığındaki değerlendirmesi şöyledir:³⁶²

- İlk kez başbakan adayı belli olmayan bir parti tek başına iktidarı kazandı.
- Milli Görüş çizgisinden doğan bir parti ilk kez tek başına iktidar oldu.
- ANAP’ın ardından ilk kez bir parti, kurulduktan on beş ay sonra tek başına iktidar oldu.
- On sekiz partinin katılımına karşın sadece iki parti Meclise girebildi.
- 1983 yılında kurulan ANAP ilk kez parlamento dışında kaldı.
- İlk kez bir medya patronu genel başkan olarak seçimlere katıldı.
- İlk kez hakkındaki kapatma davası sürerken bir parti iktidara geldi.

Sabah gazetesi 2002 seçimi için, Amerika’nın gerçekleştireceği Irak harekatı açısından çok büyük önem taşıdığını, Avrupa kurulacak olan yeni hükümetin AB üyeliği konusunda izleyeceği politikayla ilgilendiğini yazmış ve ayrıca birçok ülkenin popüler gazetelerinden Türkiye’deki seçimin yorumlarını aktarmıştır. Bu yorumlar, Washington Post: AKP lideri Erdoğan, İstanbul Belediye Başkanı seçildiğinde İstanbul’un imamı olduğunu söylemiş, İstanbul gibi kozmopolit bir şehirdeki restoranlara içki yasağı getirdiği ve şimdi de Erdoğan’ın AKP’yi

³⁶¹ Erdoğan, R.T. (2004) “Yeni Siyasetimiz-Konuşmalar” Ankara, s.10-14; aktaran: Gürel, T. (2007), Doktora Tezi

³⁶² Milliyet, “Tek Başına İş Başına” 04.11.2002

zirveye taşıdığı; CNN: AKP'nin büyük bir zafer kazandığı, Erdoğan'ın kendini bir demokrat olarak gördüğü, Türkiye'de gerçek bir siyasal deprem yaşandığı; New York Times: Anketlerin AKP'nin önde gittiğini göstermesinin Türkleri paniğe ittiği; Observer: Ordunun laik değerlerin güçlü bir savunucusu olduğunu, böyle bir ülkede AKP'nin siyasi istikrarı sağlamaktan uzak kalacağı, AKP'nin yasaklı bir dinci partinin küllerinden doğduğu; Spiegel: Atatürk'ten bu yana laik liderlerin yönettiği ülkede büyük bir radikal değişiklik olabileceği, Türkiye'nin iç politikasının değişebileceği yönünde olmuştur.³⁶³

İç ve dış basının yaptıkları yorum göz önüne alındığında 2002 seçiminden birinci parti olarak çıkan AKP için İslami geçmişi ve kökleri olan yeni bir İslami siyasi hareketin iktidara gelişi çerçevesinde değerlendirdikleri görülmektedir. Yeni siyasal atmosferin laik değerlere ve orduya ne gibi etkisi olacağı da önemli endişelerden birisi olmuştur. 2002 genel seçiminde AKP, seçmeni etkileyebilmek için “İlkeli Siyaset, Temel Hak ve Özgürlükler, Demokrasi ve Sivil Toplum, Hukuk ve Adalet Reformu, Yönetimin Yeniden Yapılandırılması, Ekonomi Politikaları, Tarım ve Hayvancılık, Sosyal Politikalar, Dış Politikalar” başlıkları altında mevcut sorunları tanımladıktan sonra, bu sorunlara getirilecek çözüm önerilerine seçim bildirgesinde geniş yer vermiştir. Bu başlıklar AKP'nin her kesimin sorunlarına eğilerek herkesi kucakladığını göstermektedir. AKP'nin 2002 seçim beyannamesinde şu konulardan bahsedilmiştir: *“Süreklilik içinde değişimi arayan, birliktelik içinde farklılıkları koruyan, toplumun dinamizmine güvenen, dünyadaki gelişmelere ve yeniliklere açık bir siyaset anlayışını hakim kılmayı amaçlayan AK Parti, demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş”* bir parti olarak kendini tanımlamaktadır. Millet'in tarihsel tecrübe ve birikimini gelecek için sağlam bir zemin olarak gören parti muhafazakardır. Türk toplumu büyük bir ailedir ve bu ailenin kimliğini oluşturan değerler, çağdaş gelişmeler ışığında yeniden üretilerek devam etmesi sağlanacaktır. Parti, Türkiye'nin küresel dünyaya açılması konusunda kararlıdır; fakat bu bağlamda yerli değerlerin tahrip edilmesini uygun bulmamaktadır. Parti “insanı yaşat ki, devlet yaşasın” düşüncesinden hareket edecektir. Bu bağlamda da parti bütün politikalarının merkezine insanı

³⁶³ Sabah, “Dünyanın Gözü Kulağı Sandıktaydı” 04.11.2002

yerleştirmiştir. Parti, Cumhuriyet döneminde, devlet öncülüğünde sanayileşme, planlı kalkınma, liberal ve dışa açık büyüme gibi çeşitli ekonomik kalkınma modellerinin uygulandığını ve yaşanan tecrübelerin, serbest piyasa sistemi hakim olan ekonomilerin daha sağlıklı bir gelişme ve kalkınma sağladığını belirtmiştir. Parti ekonomik faaliyetlerin nihai amacının insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi olduğuna inanmaktadır. “Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktadır.” Türkiye’nin son yıllarda yaşadığı ekonomik krizler, kesimler arasındaki gelir dağılımının dengesizleştirmiştir. Ücretlerde meydana gelen kayıplar, artan işsizlik sonucu halkın refahı ciddi derecede bozulmuştur. AKP, ekonomik kalkınma politikalarını sosyal politikalarla dengeli bir şekilde yürütecektir. “Nihai amacı “insan refahının yükseltilmesi” olmayan ekonomik yaklaşımlar, sosyal felaketle sonuçlanır.” Parti, gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele alanında bir takım politikaları uygulamaya geçirmeyi planlamıştır. Partiye göre, yaşanan derin ekonomik krizlerde sağlam bir şekilde ayakta kalmanın en büyük nedeni aile kurumu olmuştur. Parti, toplumun temeli olan ailenin korunmasına yönelik çabaları destekleyecektir. Sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sağlanması için gerekenler yapılacaktır.³⁶⁴

Müftüler-Baç seçim sonrası değerlendirmesinde ANAP’ın, DYP’nin ve MHP’nin liderlerinin istifa ettiklerini ve bu partilerin yeni bir grup liderlerle yollarına devam ettiklerini, 2002 seçiminin Türk siyasal yaşamından bir grup siyasetçiyi temizlediği ve Türk tarihinde bir dönemin kapandığını belirtmiştir.³⁶⁵ 2002 genel seçimi 1980 sonrası oluşmuş olan merkez sağ ve merkez sol partilerinin barajı geçememesiyle -CHP hariç- çöküşlerine sahne olurken yeni bir siyasal aktörün ve ideolojinin yükselişini beraberinde getirmiştir. Sazak, ‘yoksulluk ve yolsuzluğun’ 3 Kasım seçiminde halkın tercihini belirlediğini, yoksulların oyunun AKP’ye gittiğini belirtmiştir.³⁶⁶ Aynı zamanda AKP, FP, MHP ve ANAP’ın seçmenlerinin

³⁶⁴ <http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SE%C3%87%C4%B0M%20beyanname-KISALTILMI%C5%9E.doc> “Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyanamesi (2002), s.1-38” erişim tarihi: 03.05.2011

³⁶⁵ Müftüler-Baç, M. “The New Face Of Turkey: The Domestic And Foreign Policy Implications Of November 2002 Elections” East Eu ropan Quarterly, XXXVII, No.4 January, 2004, p.431

³⁶⁶ Derya Sazak, “AKP’nin Zaferi” Milliyet, 04.11.2002

desteğini de arkasına aldığı belirtilmiştir.³⁶⁷ Akyol, AKP'nin sivrilmesinde siyasi ve sosyolojik etkenleri ele almış: siyasi sebepler AKP'nin elli civarında milletvekili gücüyle yola çıkması, Erbakan çizgisinden ayrılan “yenilikçi” taban sebebiyle çabuk teşkilatlanması, merkez sağa açılması ve Tayyip Erdoğan'ın hem denenmemiş hem bir karizmatik lider olması. Sosyolojik sebepler ise, Türkiye nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan “iktisaden mağdur ve manen mağdur muhafazakar orta ve alt orta sınıflarla bu partinin “duygudaşlık” kurabilmesidir. Bunun yanı sıra Akyol ‘Anadolu Solu’nun bu duygudaşlığı kurmada çekingen davrandığını, sağdaki partilerin bu kitlelerden kopmuş olduğunu ve kendilerini merkeze çektikleri için eleştirmiştir.³⁶⁸

AKP'yi iktidara taşıyan seçmen tabakasını üçe ayırmak mümkün görünmektedir. Birinci tabakayı kent yoksulları oluşturmaktadır. Bu kesimin en önemli isteği ‘sosyal devlet’tir. İkinci tabakayı tarım kesimi oluşturmaktadır. Bu kesimin AKP'den en çok beklendikleri ‘koruma ve sübvansiyon’dur. Son tabaka da Anadolu sermayesidir. Bu kesimin en büyük beklentisi ‘liberal politikalar’dır. 2002 genel seçiminde bu üç tabaka AKP kimliğinde ‘demokratik İslam’ çerçevesinde anlaşmaya varmışlardır.³⁶⁹

Turan, 2002 yılında Yönelim tarafından yapılan kamuoyu araştırmalarını veri olarak tespitlerde bulunmuştur. Bu araştırmalarda, Türkiye’de siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan dönüm noktası sayılabilecek 2002 erken seçiminin yaklaştığı bir tarihte, araştırmaya katılanlara siyasi liderlerden hangisinin ekonomiyi en iyi bildiği ve Türkiye’yi içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkarabileceği, hangi lideri en güvenilir ve dürüst bulduğu hakkında sorular sorulmuştur. Bu araştırma sonucunda ekim ayında, yani genel seçimden sadece bir ay öncesinde, Recep Tayyip Erdoğan ekonomiyi en iyi bilen ve Türkiye’yi içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkaracak lider olarak birinci sıradadır. Turan bu durumu, liderlerin ekonomi konusundaki bilgisine olan güvenlerinden değil, daha önce ülke yönetiminde bulunan liderlerin ekonomik kriz karşısında ülkeyi krizden çıkarma konusunda başarısız

³⁶⁷ Yavuz, H. (2005), s.349

³⁶⁸ Taha Akyol, “AKP'nin Ateşle İmtihanı” Milliyet, 04.11.2002

³⁶⁹ Bulaç, A. (2010), s.93-94

görüldüklerden ileri geldiğini düşünmektedir.³⁷⁰ Bu durum, seçmen kitlesinin siyasette yeni bir alternatif oluşturan AKP'ye ve lideri Erdoğan'a ülkeyi krizden kurtaracak bir misyon yüklemesi olarak değerlendirilebilir. Bu görüşü GENAR'ın Mart 2002'de yaptığı anket çalışması da desteklemektedir. Bu çalışmada halkın büyük bir bölümü Türkiye'de yaşanan sorunların çözülebileceğine inanmamaktadırlar. Ayrıca siyasetçilerden de umutlarını kesmişlerdir. Seçmenlerin iyi durumda olduğunu düşündükleri parti ise AKP'dir. Ayrıca anket çalışmasına katılanların %63,1'i "*başında Recep Tayyip Erdoğan olmasa bile AKP'ye oy vereceklerini*" belirtmişlerdir.³⁷¹ Seçmenlerin yeni kurulan partilerden beklentilerine cevap vereceği umuduyla oy verdiklerini söylemek mümkündür.

Yönelim tarafından yapılan araştırmadan elde edilen verilerle devam edildiğinde Erdoğan'ın 2002 yılının Ekim ayında en güvenilir ve en dürüst liderler sıralamasında birinci, Baykal'ın da ikinci geldiği görülmektedir. Denekler en yenilikçi lider olarak Erdoğan'ı seçmişlerdir. Erdoğan en çok umut veren liderler sıralamasında da birinci sıraya otururken aynı zamanda başbakan olması en çok istenen siyasi liderdir. Başbakan olması istenen ikinci sıradaki isim ise Baykal'dır.³⁷² Araştırmanın çıkan sonuçlarıyla 2002 seçim sonuçları karşılaştırıldığında AKP birinci parti olarak çıkmış; yani deneklerin tercihleri 2002 seçim sonucunu daha önceden bildirmiştir. Zaten araştırmada da deneklerin yarısından fazlası -%56'sı- en yüksek oyu AKP'nin alacağını söylemişlerdir.³⁷³

Bu araştırmada partilere oy verenlerin demografik özellikleri de ortaya konmuştur. AKP'ye oy vereceğini söyleyenlerin çoğu erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında da en büyük dilimin 25-34 yaşındakilerden oluştuğu görülmektedir. Yani AKP'ye oy verecek olanların yarısına yakını genç nüfus oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi ile AKP'ye verilen oy arasında da ters orantı mevcuttur. Deneklerin yaptıkları işe göre bakıldığında AKP'ye en çok oyu ev hanımları vermektedir, bu gruptan sonra işyeri sahipleri gelmektedir.³⁷⁴ Yıldırım da AKP'nin en fazla oyu ev

³⁷⁰ Turan, A.E. (2004) "Türkiye'de Seçmen Davranışı- Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi" İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.184-85-86

³⁷¹ Bulaç, A. (2010), s.66-67

³⁷² Turan, A.E. (2004), s.187-213

³⁷³ Turan, A.E. (2004), s.221-222

³⁷⁴ Turan, A.E. (2004), s.237-239

hanımlarından aldığı belirtmiştir. Fakat Yıldırım'ın sıralamasında ev hanımlarından sonra en yüksek desteğin tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimlerden, özel sektör işçisinden ve işsizlerden geldiğini belirtmektedir.³⁷⁵ Akyol'a göre, AKP tıpkı DP, AP ve ANAP gibi merkezi elitlerin dışında kalan geniş halk yığınlarının, merkezdeki elitler tarafından taşralı, hem aşağı kesim hem de çağdışı olarak görülen kitlelerin temsilcisidir. Akyol AKP'yi kucaklayan yığınların köklerini Menderes dönemine dayandırmıştır. Menderes köylüleri şehre getirmeye onları zengin etmeye, köy ile şehir arasına yol yapmaya çalışmış, Özal ise ilk şehir vurgusunu yapmıştır. Bu süreçlerin sonunda şehirlerde taşradan gelen, geleneksel kültürel değerlerini muhafaza etmeye çalışan yığınlar AKP ile kucaklaşmışlardır.³⁷⁶ *“Siyasal İslam'ın seçim başarılarına bakıldığında, kimlik politikalarına özgü bir “toplumsal dışlanmışlık” söyleminin, toplumun pek çok farklı kesimini, yeni ortaya çıkan girişimcileri, Müslüman entelektüeller ve serbest meslek sahiplerinden oluşan bir orta sınıf ve özellikle yeni göçmenlerin oluşturduğu şehir yoksullarını kapsayacak biçimde kullanılmış olduğu görülür.”*³⁷⁷ Ataay'a göre, AKP'nin başarısını açıklayan asıl faktör, 1991-2001 arası dönemde ekonomik çalkantı ve siyasal istikrarsızlık sorunlarının aşılammaması, var olan partilerin yıpranması, toplumda değişim özlemlerinin ağır basması ve bütün bu sorunları göğüsleyip çözecek bir siyasal örgütlenmenin olmamasıydı. Bu durumu 2002 genel seçimi öncesi yapılan kamuoyu araştırmasında seçmenlerin %70'i bir önceki seçimde oy verdiği partiye yeniden oy vermeyi düşünmediğini belirtmeleri kanıtlar niteliktedir. Ataay'ın AKP'nin 2002 seçimindeki başarısını ekonomiye bağladığı gibi Savran da bu seçimin esas konusunun ekonomi olduğunu belirtmektedir. Halk 2001 krizinin sorumlusu olarak gördüğü iktidardaki koalisyonu ve bununla beraber mecliste yer alan öteki partileri cezalandırmış; yeniyi denemek için AKP'yi seçmiştir.³⁷⁸

AKP'nin 2007 seçim beyannamesine bakıldığında, yine bu bildirmede de “insanı yaşat ki, devlet yaşasın” anlayışıyla yola çıkılmıştır. Bu beyannamede yeni anayasanın sık sık bahsi geçmektedir. Yeni anayasa *“Cumhuriyetimizin*

³⁷⁵ Yıldırım, D. (2009) “AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu” (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru) içinde “AKP ve Neoliberal Popülizm” Ankara; Phoenix, s.79

³⁷⁶ Akyol, T. (2009), s.13-14-15

³⁷⁷ Buğra, A. (2003) “Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması” **Sürekli Kriz Politikaları** içinde, hazırlayanlar: Balkan, N.; S. Savran, İstanbul; Metis, s.129

³⁷⁸ Savran, S. “AKP ve Burjuvazinin İç Savaşı” İktisat Dergisi, Mart-Nisan 2007, s.35

değiştirilemez temel nitelikleri olan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerini tam olarak hayata geçirmeli, bireylerin haklarını en etkili şekilde korumalıdır.” Parti bir önceki seçimlerde söz verdiği Bilgi Edinme Hakkı Kanununu yasalaştırılmıştır. Bu beyannamede güçlü bir sivil toplum olması gerektiği vurgulanmıştır. Her şeyin devletin izin ve denetimi altında bulunduğu durumda ne birey, ne sivil toplum, ne de demokrasi gelişebilir. AKP’ye göre, 2003-2007 yılları Cumhuriyet tarihinin ekonomik yönden en parlak dönemidir. Parti, “*ekonomi politikalarında ‘şeffaflık’, ‘süreklilik’, ‘tutarlılık’ ve ‘öngörülebilirlik’ ilkelerini esas almaktadır.*” Parti bu beyannamede de serbest piyasa ekonomisine vurgu yapmaktadır. “Sağlıklı işleyen bir piyasa ekonomisi, güçlü ve yerleşik bir demokratik temel üzerinde inşa edilebilir.” Rekabet ortamının iyi işleyebilmesi için devletin mal ve hizmet üretiminden elini çekerek, düzenleme ve denetleme fonksiyonlarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda da özelleştirme, gelir kaynağı sağlayacak, istihdamı arttıracak ve üretimdeki verimliliği yükseltecektir. “Ekonomimiz dışa açılıp uluslararası piyasayla çok daha iyi bir şekilde entegre oldukça, halkımızın refahı da artacaktır.” Parti Türkiye’ye sermaye giriş çıkışının serbest olmasını temel bir ekonomi politikası olarak belirlemiştir. 1985-2002 yılları arası yapılan özelleştirme tutarı sadece 8 milyar dolar iken 2003-2007 yılları arası yapılan özelleştirme toplam 30,6 milyar dolar olmuştur. İnsanların yarın kaygısı olmadan huzur içinde yaşaması partinin temel amacıdır. Bu doğrultuda tüm insanlar kapsamlı ve etkin bir sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmalıdır. Bu beyannamede sosyal yapının güçlendirilmesi konusu üzerinde hayli durulmuştur.³⁷⁹

Tosun’a göre, 2007 genel seçimi öncesinde seçmenin tercihini ciddi derecede etkileyecek sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler yaşanmamıştır. Bu yüzden de bu seçimler siyasetteki olağan akışı yansıtmıştır. Bu olağan akışın göstergesi AKP’nin dört yılı aşkındır yürüttüğü iktidarı boyunca halkla olan bağıni güçlendirmesi, CHP’nin toplumun karşında ciddi bir alternatif siyaset üretemeyişi, MHP’nin Güneydoğu’da akan kan üzerinde yaptığı siyasetle halkla olan bağınin

³⁷⁹ http://www.yaved.org.tr/resimler/ekler/718499c1c8cef67_ek.doc?tipi=&turu=&sube=#_Toc170299911 “AKP 2007 Seçim Bildirgesi, s.3-91” erişim tarihi: 03.05.2011

güçlenip bir önceki seçimlere göre oy oranını ciddi bir şekilde arttırmıştır.³⁸⁰ 2007 genel seçimi cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda yaşanan tartışmalardan dolayı erkene alınmıştır. AKP 2007 genel seçimi cumhuriyet tarihinde örneği daha önce sadece DP'nin zaferiyle görülmüş bir başarıya imza atmıştır. 2002 genel seçiminde aldığı %34'lük oy oranını %46,7'ye çıkartmıştır. Yaklaşık 35 milyon geçerli oyun 16 milyonu AKP'ye verilmiştir. AKP'nin bu başarısını 27 Nisan muhtırasının ve cumhurbaşkanlığı seçiminin etkileyip etkilemediği tartışılan bir konu olmuştur. Genel seçimden hemen sonra cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme tekrar gelmiştir. Seçimin sonunda parlamentoya üç parti girmiştir. Bunlar, AKP, CHP ve bir önceki dönem barajın altında kalan MHP'dir. MHP'nin oy oranlarında yükselme, CHP'nin oy oranlarında ise durağanlık olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak; 2007 genel seçimi iktidardaki partinin gücünü koruduğu ve siyasal partilerle seçmenler arasındaki uzun dönemli bağların değişmediği bir seçim olmuştur. 2002 genel seçimiyle başlayan yeni düzen devam etmiştir. *“AKP'nin dört buçuk yıllık iktidarı boyunca uyguladığı her türlü politikanın sonucu olarak toplumla kurduğu bağın güçlenmesi, CHP'nin devleti toplumu hizaya sokma misyonunu aşma hedefinin ötesinde herhangi bir sol gelecek önermesiyle toplumun karşısına çıkamaması, MHP'nin “fırsat bu fırsat deyip” Güneydoğu'da akan kanın üzerinden toplumla kurduğu temsiliyet ilişkisinin partinin oyunu neredeyse ikiye katlamasıdır.”*³⁸¹

³⁸⁰ Tosun, T. (2008), s.120

³⁸¹ Tosun, T. (2008), s.120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. CHP VE AKP'İN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA

IV.1 Partilerin Yükselişe Geçtikleri Dönemlerin Sosyoekonomik Özellikleri

Gülalp'e göre, siyasi krizler ekonomik krizleri, siyasal rejim değişiklikleri de ekonomi politikasındaki değişiklikleri izler. Burada anahtar değişken sermaye birikim rejimidir. Her birikim biçiminin belli bir sınıf ilişkileri vardır. Dolayısıyla birikim biçimleri arasındaki geçişler aynı zamanda siyasal geçişleri de beraberinde getirir. Yani yeni bir ekonomi modeline geçişte birikim sürecinin yeniden yapılanması anlamına gelmektedir.³⁸² Bu durum 1970'lerde sosyal demokrat CHP'nin, 2000'lerde de muhafazakar demokrat AKP'nin yükselişi sağlayan önemli bir faktördür. Aynı zamanda dünyadaki genel konjonktüre bakıldığında 1970'lerde çoğu ülkede sosyal demokrat, 2000'lerde muhafazakar demokrat partilerin yükseldiği görülmektedir.

1961 Anayasasının, işçilere grev ve sendikalaşma hakkı tanınması işçilerin bir sınıf olarak yükselmesini sağlayan bir faktör olmuştur. Bu dönem uygulanan İİS ekonomi politikaları ücretler üzerinde olumlu etki yaratmıştır ve halkın alım gücü yükselmiştir. Ekonomideki olumlu hava 1970'lerde krizler nedeniyle bozulmaya başlamıştır. 1960'larda ve 1970'lerde sosyal açıdan önemli sorunlardan biri de kente akan göçün gecekondulu mahallelerini oluşturmasıdır. Görüldüğü gibi Türkiye'de 1960-1980 arasında toplumdaki sınıflar belirginleşmiştir. Bu sınıfların siyasal sistemden ileriye dönük yüksek beklentileri oluşmuştur.

1990'lı yıllar tekrarlayan ekonomik krizler ve istikrarsız koalisyon hükümetleri ile huzursuz bir şekilde geçmiştir. Yeni sağ ideoloji her alanda kendini hissettirmiştir. 1994'te yaşanan ekonomik kriz, etkilerini devam ettirerek, bir daha yüzünü 2000 ve 2001'de göstermiştir. Ekonomik krizlerin etkilerini azaltmak için devlet tarafından alınan önlemler Türkiye'nin adım adım finans kuruluşlarına bağımlı hale gelmesine, kişi başına düşen milli geliri azalmasına, vergilerin artmasına, işsizliğin hat safhalara ulaşmasına, gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur. Aynı zamanda halkın, sorunlarının çözülebileceğine olan inancı azalmış;

³⁸² Gülalp, H. (1993), s.43

siyasal sisteme, mevcut siyasal partilere ve liderlere olan güvensizlik hat safhaya ulaşmıştır.

İki dönem karşılaştırıldığında ekonomik ve siyasi açıdan paralellik olduğu görülmektedir. Her iki dönemde de ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar söz konusudur. 1960-1980 arasında halkın siyasal sistemden yüksek beklentileri varken, 2000'lere gelindiğinde halk siyasal sistemden umudunu kesmiş durumdadır. CHP'nin sosyal demokrasiye yönelmesi yüksek beklentileri olan halkın beklentileri için bir mecra olmuştur. AKP'nin taze bir kan olarak siyaset arenasına çıkması, muhafazakar demokrat kimliği altında açıkladığı ideolojisi halkın umutlanmasına neden olmuştur.

Her iki partinin yükseldiği dönemlerde farklı ekonomi politikalarının olduğu görülmektedir. CHP'nin yükseliş gösterdiği dönemde ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır. AKP'nin yükselişte olduğu dönemde ise ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulanmaktadır. Yine her iki partinin yükseldiği dönemlerde Türkiye ekonomik krizlerin etkisi altında olmuştur.

AKP ve CHP'nin seçim beyannamelerine bakıldığında her iki partinin ekonomik politika tercihlerinin farklı olduğu görülmektedir. AKP, serbest piyasa ekonomisinden yanadır. CHP ise devlet girişimciliğinin ve halkı ezmemek şartıyla özel girişimciliğin hem ekonomik hem de sosyal açıdan yararlı olacağı devletçi ve karma bir ekonomi politikasından yanadır. CHP'nin ekonomi politikaları konusunda salt devletçilikten ya da salt özel sektörden yana olmadığı görülmektedir. Ecevit'in konuşmalarından da bu durum gözlenmektedir. Ecevit ekonominin gelişmesi için büyük sermayenin, özel sektörün gerekli olduğunu fakat bunun yanı sıra devlet sektörüne de ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Hatta o dönemde, en kapitalist ülkelerin bile devlet sektörüne ihtiyaçları olduğunu vurgulamaktadır.

AKP 2002 genel seçiminde yayınladığı programında -daha önceki milli görüş partilerinin aksine- antikapitalist tutumdan yana olmadığı açıktır. AKP, *"milletimizin özel girişiminin gücünün ekonomik kalkınmanın en önemli kaynağı"* olduğunu ilan etmiştir. Programda devletin ekonomik rolünün piyasada serbest rekabet koşullarının sağlanması ve özel sektörün karşılaştığı sorunların ortadan kaldırılmasıyla sınırlanacağı belirtilmiştir. Büyük devlet sanayi ve hizmet

sektörlerinin özelleştirilmesini desteklemiştir. Bunun yanı sıra sosyal adaleti daha iyi gerçekleştirebilmek işsizliği ve gelir dağılımındaki dengesizliği azaltmaya söz vermiştir.³⁸³ 2007 seçim beyannamesinde de serbest piyasa ekonomisi görüşünü sürdürmüş ve devletin yalnızca düzenleyici rolünü vurgulamıştır. Beynamede ekonomik politikaların temel amacının ülke vatandaşlarının refah ve mutluluğunu arttırmak olduğu vurgulanmıştır.³⁸⁴

IV.2 Değişmenin Temel Alanları

Bir devletin kuruluşunda başat rol oynayan, siyasette çok fazla deneyime sahip olan CHP'nin Türk siyasal hayatındaki serüveninde belli başlı kırılma noktaları vardır. Bu çalışmanın kapsamında 1945 ile 1970'ler arasında yaşanan kırılma noktalarının incelenmesi önemlidir. Birincisi; 1945'e kadar tek parti olarak yönetimi elinde tutarken 1945 sonrasında Türk siyasal hayatına giren partilerden olan DP'nin 1950 seçimdeki başarısıyla iktidarı CHP'nin elinden almasıdır. İkincisi; 1950'lerin sonlarında başlayan ideolojik değişimin 1965'e gelindiğinde kendini ortanın solu kavramıyla somut olarak ifade etmesidir. Ortanın solu kavramının Türkiye'de sosyal demokrasi deneyiminin başlangıcını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu değişimle birlikte merkezin temsilcisi olan CHP'nin çevreye doğru kaydığı görülmektedir. Kırılma noktalarından üçüncüsü lider değişimi konusunda olmuştur. İnönü otuz dört yıldır yürüttüğü parti genel başkanlığı görevinden istifa etmiş, yerine Bülent Ecevit gelmiştir.

CHP'nin 1960'ların ortalarında kendini ortanın solu, 1970'lerin ortasına doğru sosyal demokrat ya da demokratik sol olarak tanımlaması, daha önceden başlamış olan değişimin somut olarak siyaset sahnesine aktarılmasıdır. 1970 ile 1980 arası dönemde CHP'nin siyaset sahnesinde gösterdiği gelişmeler ideolojik açıdan sosyal demokrat ya da demokratik sol olarak gösterdiği değişimle birlikte değerlendirilebilir. CHP'de bu değişimi onaylayan grup gibi bir de karşı çıkan grup olmuştur. Artık partide iki gruptan söz etmek mümkündür: Değişimi olumlu bulup

³⁸³ <http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SE%C3%87%C4%B0M%20beyanname-KISALTILMI%C5%9E.doc> “Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyannamesi (2002) s.5” erişim tarihi: 03.05.2011

³⁸⁴ http://www.yaved.org.tr/resimler/ekler/718499c1c8cef67_ek.doc?tipi=&turu=&sube=#_Toc170299911 “AKP 2007 Seçim Bildirgesi s.18-20” erişim tarihi: 03.05.2011

onaylayan Ecevit'in önderliğini yaptığı ortanın solu grubu ile değişimin karşısında olan Turhan Feyzioğlu ve onu destekleyenlerin oluşturduğu ortanın sağ grubu. Demirel'in ortanın solu için söylediği "Ortanın solu Moskova yolu" sloganının CHP içindeki temsilcisi Turhan Feyzioğlu grubu olmuştur. İsmet İnönü hem bu kavramı hem de Ecevit'i ilk başlarda korumuş ve yükselmelerini sağlamıştır.³⁸⁵ Turhan Feyzioğlu 1967 yılında partiden istifa etmiştir. 1971 Muhtırasından sonra ise İnönü ve Ecevit arasında görüş ayrılığı yaşanmaya başlamıştır. 1971 Muhtırası ardında CHP içinde ortanın solu kanadı ile sağ kanat arasındaki parti içi çekişmeleri tetiklemesiyle birlikte Ecevit ile İnönü arasında görüş ayrılığı da derinleşmiştir. Bu durum İnönü'nün Genel Başkanlıktan istifasıyla sonuçlanmıştır. 14 Mayıs 1972 tarihinde yapılan Genel Başkanlık Özel Kurultayında Ecevit partinin genel başkanı seçilmiştir ve böylece CHP'de yeni bir dönem başlamıştır.

Yeni dönemde CHP'nin yaslandığı sınıf da değişmiştir. Artık kendini merkezin değil, çevrenin temsilcisi olarak görmüştür. Ecevit döneminde toplumsal ve siyasal alanda "halk" çok önemli bir yerde tutulmuştur. Erdoğan'a göre halk, kendi emeğiyle geçinenler geliri başkasının sömürülmesine dayanamayan, toplumda ayrıcalık gözetmeyen, topluma ve yönetime kendi olanaklarıyla ağırlık koyamayan, ezilen ve sömürülen köylüyü, işçiyi, memuru ve esnafı kapsayan bir kavramdır.³⁸⁶ Ayrıca Ecevit her hareketiyle halktan biri olduğunu yansıtmaya çalışmıştır. Dürüstlük timsali, Kıbrıs fâtihi, halktan biri, yerli araba kullanan bir lider olarak seçmenin zihninde kodlanmıştır.³⁸⁷ Ecevit 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'taki çıkarlarını korumak amacıyla bir çıkartma yapmayı uygun görmüştür. Ecevit'in amacı hem Türkler hem de Rumlar için adaya barış götürmektir. Halk da Ecevit'e bu konuda büyük destek vermiştir. Çıkartmadan sonra Rumlar Ecevit'i 'sessiz kurt'

³⁸⁵ Kahraman, H.B.(2007), s.69-70

³⁸⁶ Erdoğan N. "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde sol popülizm üzerine notlar" Toplum Ve Bilim, sayı:78, s.26, Güz, 1998

³⁸⁷ Özgenç, İ. Ö. (2006) "İmajın Oluşumu ve Değişiminde Basının Etkileri: Bülent Ecevit Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara, s.85

olarak tanımlamışlardır.³⁸⁸ 1974-1980 arasını Bülent Ecevit'in ilahlaştığı dönem olarak yorumlamak mümkündür.³⁸⁹

AKP'ye bakıldığında ise, 1960'ların sonunda başlayan bir hareketin – Milli Görüş Hareketinin- 2000'li yıllara gelindiğinde yeni bir partide ve yeni formuyla vücut bulduğu söylenebilir. Milli Görüş Hareketi içerisinde 1990'ların ortalarında başlayan görüş ayrılıkları iki farklı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelenekçi kanat ve yenilikçi kanat olarak farklılaşan bu gruptan yenilikçi kanat 2001 yılında AKP ile kendine siyaset sahnesinde yer bulmuştur. Bu iki grubun farklılaştığı noktalara bakıldığında; 1990'larda Milli Görüş hareketinin siyaset dağarcığında demokratikleşme, insan hakları gibi kavramlar Batı kapitalizminin Müslümanlara yabancı kavramları olarak görülürken, AKP'nin programında bu kavramların korunmasına önem verdiği görülmektedir.³⁹⁰ Daha FP kapatılmadan önce parti içindeki yenilikçi ve gelenekçi kanat arasında da önemli farklar baş göstermiştir. Buna örnek olarak; gelenekçiler 'olağanüstü şart' politikası izlemesine, 'ne kurtarırsak kardır' düşüncesinden hareket ederek sabırla ilerleme yolunu seçmelerine karşılık yenilikçiler kamuoyunun sempatisini kazanma yoluna ve seçmene var olduklarını göstermeye çalışmışlardır.³⁹¹ Parti içinde yenilikçi kanadın göze çarpan önemli bir özelliği itaat kültürüne başkaldırmak olmuştur.³⁹²

AKP'nin iktidar döneminde diğer Milli Görüş partilerinin iktidar dönemlerindeki dış politika konusunda sergiledikleri geleneksel tavırda farklılıklar görülmüştür. Milli Görüş partileri Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmış, AB'yi 'Hıristiyan Kulübü' olarak tanımlamışlardır. Milli görüş partilerine göre, Türkiye'nin bu birliğe üye olması egemenliğinin ve kültürel kimliğinin kaybolmasına ve aynı

³⁸⁸ Özçelik, S.(haz.) "Karaoğlan Efsanesi", <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/karaoglan.asp> erişim tarihi: 25.05.11

³⁸⁹ <http://kitap.milliyet.com.tr/hakinda-en-cok-yazilan-lider-bulent-ecevit/kitap/haberdetay/02.12.2006/965414/default.htm> erişim tarihi: 25.05.11

³⁹⁰ Uzgel, İ. (2009), s.21

³⁹¹ Karaalioglu, M. (2001) "Hilal ve Ampul: Fazilet'ten Saadet ve AK Parti'ye Bir Hareketin Öyküsü, İstanbul: Bakış, s.148; aktaran: Arklan, Ü. (2004) "Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma" Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Konya, s.9

³⁹² Yılmaz, T. (2001) "Tayyip: Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına, Ankara: Ümit, s.204; aktaran: Arklan, Ü. (2004), s.143.

zamanda ekonomik bakımdan sömürülmesine yol açacaktır.³⁹³ AKP, Milli Görüş partilerinin aksine ABD ve AB ile ilişkiler konusunda oldukça istekli davranmaktadır. Çınar'a göre, AKP'nin en belirleyici özelliği Erbakan tarzı siyaseti/örgütlenmeyi reddetmiş olmasıdır.³⁹⁴ Milli Görüş içinde fikir ayrılığının yaşanmasıyla birlikte ortaya çıkan gelenekçi-yenilikçi kanat ayrışmasında yenilikçi kanat, gelenekçi kanadı 'merkeze yaklaşma', 'rejimle barışık hareket etme', 'sisteme entegre olma' konularında eleştirmiştir.³⁹⁵ Erdoğan artık sıkça değiştiğini söylemekte, özellikle de "*Biz, dini motiflerle, dini hikayelerle dinci siyaset yapmayı bıraktık, böyle bir siyaset yapmayacağız, dindarların nasıl siyaset yapacağını göstermek istiyoruz*" vurgusu yapmaya başlamıştır.³⁹⁶

AKP'nin yükselişinde siyasal bir aktör olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın da çok önemli bir rolü olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan kent yoksullarının, orta sınıfın, yükselme hırsları içinde olan Anadolu sermayesinin dikkatini üzerinde toplamıştır. Siyasal bir lider olarak gözünün pek olması, dik durması, kavgacı bir karakter taşıması seçmenin ilgisini çekmiştir.³⁹⁷ Bora'ya göre, Erdoğan geçmişi ve kullandığı beden diliyle hem yoksullarla hem de taşralı/dindar kimliğiyle horlanmış insanlarla empati kurabilmiştir.³⁹⁸ Erdoğan tüm konuşmalarında ezilen değil, mücadele eden, hakları elinden alınmış olsa da iktidarı talep eden bir söyleme yönelmiştir. AKP Erdoğan'ın üslubuyla 'ezilmiş', 'hakları gasp edilmiş' kesimleri bu hakları alma söylemiyle toparlamaya kararlıdır.³⁹⁹ Aynı zamanda 1994-1998 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevi sırasında başarılı yönetimiyle kendini tanıtmıştır. Turan'a göre, 2002 seçim kampanyasında demokrat vurgular yapan bir siyasi olarak önceki Erdoğan'dan farklı bir kişi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Erdoğan karizmatik bir kişiliğe sahiptir.⁴⁰⁰ Recep Tayyip Erdoğan okuduğu

³⁹³ Özbudun, E; Hale, W. (2010) "Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı" İstanbul; Doğan, s.35

³⁹⁴ Çınar, M. "Milli Görüş Hareketi: Gidenler ve Kalanlar" Birikim, Ekim 2002, sayı:162, s.98

³⁹⁵ Poyraz, F. (2010) "Milli Nizam Partisi'nden Ak Parti'ye", **İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, edit. Turgay Uzun, Ankara; Orion, s.331

³⁹⁶ Yıldız, N(2002) s.139

³⁹⁷ Bulaç, A. (2010) s.31-32

³⁹⁸ Bora, T. (2002) "2002: 1950, 1983, 1995? 2002 Seçimi ve Siyasi Güzergah Problemleri" Birikim Dergisi, Sayı. 163-164, s.s. 29-35; aktaran: Arklan, Ü. (2004), s.148

³⁹⁹ Yıldız, N(2002) "Türkiye'de Siyasetin Yeni Biçimi- Liderler, İmajlar, Medya", Ankara; Phoenix, s.138

⁴⁰⁰ Turan, A.E. (2004), s.251-252

bir şiir yüzünden hapis cezasına çarptırılmıştır ve siyaset yasağı almıştır. Bu durum Erdoğan'ı halkın gözünde mağdur durumuna düşürmüştür. Ayrıca Recep Tayyip Erdoğan hitabet konusunda oldukça başarılıdır. Yıldırım, Erdoğan'ın bu konudaki başarısını imam hatip lisesinde aldığı eğitime bağlamaktadır. Erdoğan'ın hitabet konusundaki başarısı ona karizmatik liderlik özelliğini de katmıştır.⁴⁰¹

Her iki partiye bakıldığında, CHP'nin varlığı devam eden bir parti olarak ideolojik söyleminde bir değişim olduğu; AKP'nin ise 1960'ların sonunda başlayan bir görüşün değişerek yeni bir partide ve yeni bir formda ortaya çıktığı söylenebilir. Her iki parti de değerlendirilen dönemlerinin koşullarına en uygun ideolojik söylemi yakalamışlardır. Yine her iki partinin yaşadığı parti içi çekişmeler birbirine benzer niteliktedir. CHP sosyal demokrasiye yöneldiğinde parti içi çekişmeler baş göstermiştir. Parti iki farklı görüşe sahip gruba ayrılmıştır. AKP de içinden doğduğu partide iki farklı görüş ayrılığı yaşanmıştır. Hatta bu görüş ayrılığı AKP'nin ortaya çıkmasının en önemli noktasıdır. İki partide de 'yenilikçi' ve 'gelenekçi' kanat çatışması söz konusu olmuştur. Yükselen ve başarıya ulaşan kanat yenilikçilerdir. Siyasal aktör olarak parti liderlerinin her iki partinin yükselişe geçmesinde önemli katkıları olmuştur. CHP'de Bülent Ecevit'in AKP'de Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmaları partinin başarısına, seçmenle kurdukları bağa olumlu katkı sağlamıştır.

IV.3.Siyasal İdeoloji: Sosyal Demokrasi ve Muhafazakar Demokrasi

Siyasal partilerin iktidarı arzulaması onların pragmatik olmasına ve seçmenin gönlünü hoş tutacak ya da iş dünyası veya ordu gibi güçlü grupların desteğini kazanacak siyasaları benimsemesine neden olur.⁴⁰² Her siyasal parti belirli sınıfsal çıkarlara yaslanır ve bu çıkarları temsil etmeyi kendine hedef alır; politikasını da belirlemede en temel etken budur. Bu süreçte siyasal partiler kendilerine belli siyasal ideolojileri temel alırlar. Siyasal ideolojiler, toplumda bir çimento vazifesi görürler. Bu vazife, tüm toplumu bir arada tutacak birleştirici inanç ve değerler

⁴⁰¹ Yıldırım, A. A. (2008) "Siyasal İletişim Sürecinde Hitabet Sanatının Kullanılmasının Liderin Başarısına Etkisi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara, s.73-78

⁴⁰² Heywood, A. (2003), s.3

kümesi kurmada önemli rol oynar. Siyasal ideolojiler genellikle belli başlı sınıflarla ilişkilendirilirler. Örneğin sosyalizm denilince akla işçi sınıfı gelir. Her ideoloji ilişkilendirildiği sosyal sınıfın arzularını ve çıkarlarını yansıtır. Bu yüzden de aidiyet ve dayanışma duygusunun beslenmesine katkıda bulunur.⁴⁰³ Bu açıklamalardan ideolojilerin siyasal ve sosyal işlevleri olduğu yorumu çıkabilir.

İdeoloji ile ilişkilendirilen bazı anlamlar şöyledir:

- *Siyasi bir inanç sistemi*
- *Eylem yönelimli siyasi fikirler kümesi*
- *Yönetici sınıfın fikirleri*
- *Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun çıkarları dışı vuran siyasi fikirler*
- *Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasi fikirler*
- *Sömürülenler ve baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler*
- *Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler*
- *Bir siyasi sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmi olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi*
- *Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasi öğreti*
- *Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasi idealler kümesi⁴⁰⁴*

Sağın ideolojisi, liberalizm ve muhafazakarlıkla temsil edilirken, solun ideolojisi, sınıf mücadelesine ve ekonomik düzene bakış açılarına göre sağdan daha büyük bir yelpazede temsil edildiği söylenebilir. Anarşizm, komünizm, sosyalizm sol ideoloji başlığı altında toplanabilir. Sol ideolojilerin şekillenmesinde kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunlar önemli bir rol oynar. Kapitalizm, sınıflar arasındaki eşitsizlikleri iktisadi ve sosyal açıdan analiz edilebilir hale getirmiştir. Kapitalizm düzeninde ortaya çıkan eşitsizlikleri üretim araçları mülkiyeti noktasında değil de

⁴⁰³ Heywood, A. (2003), s.5

⁴⁰⁴ Heywood, A. (2003), s.7

bölüşüm sürecinde gidermeye çalışan sol görüşler genellikle sosyal demokrasi adını almaktadır.⁴⁰⁵

İdeolojik hegemonya belirli bir dönemde baskın olan ideolojinin, kendine rakip olan ideolojilerle girdiği savaştan galip çıkıp dönemin sağduyusu olması anlamına gelir. Bu bağlamda Türkiye’de, 1970’lerde sosyal demokrat ideolojinin, 2000’lerde ise muhafazakar demokrat ideolojinin hegemonyası görülmektedir.

1970’ler Türkiye’nin derin bir siyasal ve ideolojik kriz yaşadığı yıllar olmuştur. Böyle bir kargaşa ortamında, 1960’larda ortanın solu olarak başlayıp 1970’lerin ortalarından itibaren ideolojik olarak sosyal demokrasiye yönelen CHP’nin seçim başarıları çok manidardır. Çok partili hayata geçildiğinden beri sağ partilerin iktidarda olduğu düşünüldüğünde 1973 genel seçiminde 1960’ların başından beri kendini siyasal yelpazede ortanın solunda ilan etmiş olan CHP’nin büyük bir başarı elde ettiği görülür. Bu başarıda CHP’nin sosyal demokrasi ya da demokratik sola yönelişi en önemli faktör olarak görülmektedir.

Meyer, sosyal demokrasi devletinin eylem yükümlülüklerini on iki maddeyle sıralamıştır. Bu maddelerden altı, yedi, sekiz ve dokuzuncusu şöyledir:

“Altıncısı: Eğitim, kültür, ekonomi, yönetim ve medya gibi toplumsal alt alanların işlevsel ve makul bir ölçüde demokratikleşmesi, gerçekleşmiş sosyal özerkliğin ölçüsünü belirler ve kamunun siyasal kültürünün güçlenmiş bir ögesi olarak etki yapar.

Yedincisi: Sosyal güvenlik sisteminin bütünü anlamında sosyal devlet, sosyal güvenliğin sosyo-yapısal risklere karşı güvence altına alınmasının özel bir aracıdır.

Sekizincisi: Ekonomik yapı, bağımlı konumda çalışanların sosyal özerklik ölçüsünün göstergesidir; çalışma ve toplu sözleşme koşullarının biçimlendirilmesinde belirleyici bir araç rolü oynar ve toplumsal bakımdan kullanılabilir malların ve hizmetlerin düzeyini belirler.

Dokuzuncu: ekonomik düzenleme, özellikle istihdam ve çevre güvenliği açısından ekonomik sürecin temel haklar yönünde biçimlendirilmesini sağlar.”⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Kılıçbay, M. A. “Sol Siyaset” Stratejik Boyut, s.7

Sosyal demokrasinin bazı özellikleri şunlardır:

- *Sosyal demokrasi, liberal-demokratik ilkeleri onaylar ve siyasal değişimin barışçıl bir biçimde ve anayasa çerçevesinde olabileceğini ve olması gerektiğini kabul eder.*
- *Kapitalizm, zenginlik yaratmanın tek güvenilir yolu olarak kabul edilir; bu yüzden sosyalizm, nitelik bakımından kapitalizmden farklı değildir.*
- *Kapitalizm, yine de, özellikle bir zenginlik dağıtım aracı olarak ahlaki açıdan kusurlu görülür; kapitalizm yapısal eşitsizlik ve yoksullukla ilişkilidir.*
- *Kapitalist sistemin kusurları, bir iktisadi ve sosyal mühendislik süreciyle devlet müdahalesi sayesinde giderilebilir; devlet kamusal veya müşterek yararın koruyucusudur.⁴⁰⁷*

CHP 1970’lerdeki siyasetinde halk iktidarının kurulması gerektiğini ve bunun için de düzen değişikliğine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Ekonomideki olumlu gelişmelerin yarattığı zenginlik toplumun tümüne adaletli bir şekilde dağıtılmalıydı. “*Kırk bin zengini daha çok zengin eden değil, kırk milyon yurttaşı refaha kavuşturan bir düzen kurulacaktı.*”⁴⁰⁸ Ecevit söylemlerinde sıkça halk, ezilenler, halktan olmayanlar ve ezenler kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramlardan ‘halk’, kendi emeğiyle geçinen, ezilen ve sömürülen köylü, işçi, memur ve esnaflardan oluşur. ‘Halktan olmayanlar’ ise kendilerini ayrıcalıklı gören, toplumun üzerinde ağırlığı olanlar, büyük toprak sahipleridir.⁴⁰⁹

Ecevit konuşmalarında, ekonominin gelişmesi için büyük sermayenin, özel sektörün gerekli olduğunu fakat bunun yanı sıra devlet sektörüne de ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Hatta o dönemde, en kapitalist ülkelerin bile devlet sektörüne ihtiyaçları olduğunu vurgulamaktadır:

“Öyle bir çağa gelmiş bulunuyoruz ki, öyle büyük ekonomik işletmelerin, organizasyonların gerekli olduğu, bunlar için öyle büyük sermayenin gerekli olduğu bir çağa ulaşmış bulunuyoruz ki, bu çağda artık bırakınız sosyalist ülkeleri, kapitalizmin en köklü olduğu ülkelerde bile geniş bir devlet sektörüne kesin

⁴⁰⁶ Meyer, T. (2005) “Sosyal Demokrasinin Geleceği” İstanbul; Agora, s.47

⁴⁰⁷ Heywood, A. (2003), s.173

⁴⁰⁸ Ataay, F. (2006) s.91

⁴⁰⁹ Erdoğan N. “Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde sol popülizm üzerine notlar” Toplum Ve Bilim, sayı:78, s.26, Güz, 1998

zorunluluk, bir teknik zorunluluk olmuştur. Çünkü toplumların böylesine karmaşık duruma geldiği bir dünya ortamında, eğer devletin elinde bazı etkin, somut ekonomik araçlar yoksa devletin ekonomiye yön verebilme olanağı çok azalmaktadır. Yani devlet, ekonomide, devlet olmanın kendisine yüklendiği görevleri yerine getiremez olmaktadır. Şimdi en kapitalist ülkeler bile kendilerine bu ihtiyacı karşılayabilecek kadar olsun bir devlet sektörü yaratmaya çalışırken, Türkiye’de Cephe Hükümetinin devlet sektörünü haraç mezat satışa çıkarmayı düşünmesi, çağ dışı bir düşüncesizliktir veya onun da ötesinde büyük bir sorumsuzluktur.”⁴¹⁰

CHP sosyal demokrat bir parti olduğunu söylemesine karşılık AP tarafından “komünist hamisi” olmakla suçlanmıştır.

“Kaldı ki, eğer komünizm Türkiye için Demirel Hükümeti zamanında gerçekten ciddi bir tehlike haline gelmişse, yurt içinde izlenen tutum da o tehlikeyi bütünü bütünü nitelikte demektir. Türkiye’nin bugünkü en büyük partisi, milletin son seçimlerde, son Senato seçimlerinde yüzde 44’e yakın oyunu almış bir parti, kimi zaman komünistmiş gibi gösterilecek; kimi zaman komünizmin hamisi imiş gibi gösterilecek; bunun gayrı samimi olduğu da bilinecek; o partinin kendi içindeki aklı başında, sağduyulu üyeleri tarafından, “Bu insafsızlıktır, bu haksızlıktır” denecek; onlara inat olsun diye, Başbakan, Adalet Partisinin, Genel Başkanı, kürsüye çıkacak, yine Türkiye’nin o en büyük partisine “Komünistlerin hamisi” diyecek!.. Eğer Türkiye’de komünizm bu kadar büyük bir tehlike haline gelmiş olsa idi siz onun üstesinden hiç gelemezsiniz sayın Demirel. Çok şükür Türkiye’de komünizm öyle bir tehlike haline gelmemiştir ve gelemeyecektir. Çünkü, demokrasiye inanmış, çünkü, sosyal adalete inanmış bir parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye’nin en güçlü partisidir. Komünizmi, o önleyecektir; o güçlü oldukça, Türkiye’de komünizm olamayacaktır...”

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye’de özgürlükçü demokrasiye ve sosyal adalete, sanırım bütün partilerden daha çok sahip çıkan bir partidir...

Komünizm, demokrasiyi yok etmekle önlenmez. Komünizm şiddetle önlenmez, işkenceyle önlenmez, cezayla, yasakla önlenmez, faşizmle hiç önlenmez. Eğer komünizm bunlarla önlenbilseydi, Portekiz’de, 40 yıllık Salazar rejiminin, faşist rejimin, kapağı kaldırıldığında, ortaya kıpkızıl komünizm çıkmazdı en büyük tehlike olarak.

⁴¹⁰ Ecevit, B. “Türkiye 1965-1975” CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in 1976 Bütçesi Üzerinde Millet Meclisinde Yaptığı Konuşma, s.94

Şimdi o ülkede, komünizm karşısında sağcılar yok, kim var? Sayın Demirel'e soruyorum, kim var? Sosyal Demokrat Parti var. Komünizmin karşısında en büyük engel olarak o var Portekiz'de; ve burada sayın Demirel, sosyal demokrat veya demokratik sol bir partiye "komünizmin hamisi" diyor..."⁴¹¹

Ecevit yaptığı konuşmayla AP'nin suçlamasına cevap vermiştir. Aynı zamanda bu dönemde sık sık komünist bir parti olmadıkları yönünde söylemlerde bulunmuştur. Gerek parti programlarında gerekse konuşmalarda CHP'nin komünist bir parti olmadığı açıktır. Hatta CHP'nin 1973 seçim beyannamesindeki ifadeleri bu durumu açıklamaktadır: *"Özel girişim olacaktır bu düzende, fakat aşırı karlarla halkı ezmeyecektir ve ekonomiye de devlet yönetimine de egemen olmayacaktır. Devlet girişimciliği olacaktır bu düzende, fakat devleti halktan daha güçlü kılıcı boyutlara varmayacaktır."*⁴¹² CHP'nin en önemli amaçlarından birisi sömürü düzenini ortadan kaldırmak olmuştur. Fakat bu özel mülkiyetin ortadan kalkacağı olarak düşünülmelidir. Özel mülkiyet adaletle yaygınlaşacaktı. Bu koşullarda komünizm tehlikesi de ortadan kalkacaktır.⁴¹³ Görüldüğü gibi sosyalizm ve kapitalizmin melezi olarak sosyal demokrasi Ecevit'in cümlelerinden akmaktaydı.

"İsmet Paşa'yı yenilgiye uğratarak 1972'de CHP liderliğine geçen Ecevit 12 Mart rejimine muhalefet etti; düzen değişikliği programı ve sloganlarıyla iki seçimde üst üste birinci oldu. Türkiye'deki sol harekete değerli bir miras bıraktı. CHP o yıllarda bir boyutuyla geleneksel aydınlanmacı kimliğini korumakta; bu kimliğin ilerici bir yorumuyla demokrasi kültürünün ana öğelerini benimsemekte; öte yandan halk sınıflarının ekonomik ve sosyal taleplerine gerçek olarak açılan ve bu talepleri siyasete taşıırken kırdı, kentte emekçi insanlarla arasında ciddi bir bağ oluşturmayı da başaran bir siyasete dönüşmekteydi. Ecevit düzen değişikliğini savunurken partisini geleneksel bir anlamda sınıfsal platformlu 'ılımlı sol' bir çizgiye taşımayı başardı ve bu nedenle tüm Türkiye siyasetini sola kaydırıldı."⁴¹⁴

Dünya çapında yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren ekonomik krizin etkileri iyice hissedilmeye başlanmıştır. Kriz ortamıyla birlikte ekonomik durgunluk, işsizliğin artması, yüksek enflasyon gibi birçok ekonomik aksaklıklar sosyal demokrasiyi zora sokmuştur. Bu

⁴¹¹ Ecevit, B. "Türkiye 1965-1975" s.197-199

⁴¹² CHP 1973 Seçim Beyannamesi "Ak Günlere"

⁴¹³ Ataay, F. (2006) s.92

⁴¹⁴ Boratav, K. (2010) "Emperyalizm, Sosyalizm Ve Türkiye" İstanbul; Yordam, s.323-324

süreç siyasal ve sosyal alanda da istikrarsızlıkları ve huzursuzlukları beraberinde getirmiştir. Bu sorunların çözümü ise sosyal demokrasinin uyguladığı refah devleti politikalarının yerini kapitalist düzenlemelerin alması olmuştur.

*“Bireylerin ve toplumun refahını arttırmaktan ziyade ekonomik büyümeye odaklanan kapitalist düzene karşı gelişen sosyal devlet anlayışı özellikle 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve 1980’li yıllarda hızla ilerleyen küreselleşme sürecinin de etkisiyle etkinliğini yitirmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte sosyal devletten neoliberal devlet anlayışına doğru hızlı bir geçiş süreci yaşanmıştır.”*⁴¹⁵ İdeolojik hegemonyanın sürekliliği ancak onu destekleyen sınıf sisteminin ayakta kalmasıyla sağlanabilir. 1980’lerle birlikte neoliberalizmin gelişmesi sosyal demokrasiyi ayakta tutan sınıf sisteminin çözülmesine neden olmuştur.

Yine Türkiye’nin derin bir ekonomik ve siyasal kriz yaşadığı 1991-2002 dönemini sona erdirip ülkeyi istikrara kavuşturan AKP, kurulduğu günden beri ideolojik olarak muhafazakar demokrasi kavramını kendine siyasi kimlik edinmiştir. Muhafazakar demokrasi, özellikle de siyaset literatüründe bulunmayan bir kavram oluşuyla, çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Yayla’ya göre zamanla ‘muhafazakar demokrasi’ aynen sosyal demokrasi gibi, bir ideolojik çizgiyi temsil edecektir. Muhafazakar demokratlık da, tıpkı sosyal demokratlık gibi, belli bir ideolojik çizgide yer alanları adlandıran bir terim haline gelecektir.⁴¹⁶

Yeni muhafazakarlık anlayışı, klasik muhafazakarlık anlayışından liberalizmle ve diğer ideolojik konumlarla olan ilişkisinden dolayı farklılık gösterir. ‘Gelenek’ ve ‘organik toplum’ muhafazakarlığın barındırdığı en önemli ve temel düşünceler arasındadır. Gelenek geçmişin birikimini taşır. Geçmişin kurum ve uygulamaları zamanın yaptığı sınavı vermiştir; bu yüzden yaşayanlar ve gelecek kuşaklar için korunmalıdır. Muhafazakarlar, toplumu yaşayan bir organizma olarak görürler. Bir organizma içinde bütünü ayakta tutan parçalardır ve bu parçalar arasındaki hassas ilişki çok önemlidir. Domino taşı misali, parçalardan biri zarar gördüğünde diğer parçalar da etkilenir. Muhafazakarlar aileyi toplumun temel kurum

⁴¹⁵ Ertuğrul, C., Çolak, O. “Küreselleşme Sürecinde Sosyal Devletten Neoliberal Devlete Geçiş” Ekonomik Yorumlar, Mayıs 2010, yıl:47, sayı:543. s.65-77

⁴¹⁶ Akdoğan, Y. (2004) “AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi” İstanbul; Alfa, s.124

olarak gördüklerinden, toplum düzeni için sağlıklı bir aile yapısını benimserler.⁴¹⁷ Akdoğan'a göre, gelenek ve organik toplum muhafazakar demokrat kimliğin önemli sac ayaklarıdır. Aileye verilen önem, ailenin korunması, aile konusunda yapılması planlanan düzenlemeler parti programında da sıklıkla karşılaşılan bir konudur. *“Sanayileşme ve şehirleşmenin artması ile ailelerin çekirdek aileye dönüşmesi ve gittikçe daha çok insanın çalışma hayatına katılması, özellikle çocuklarla yaşlıların bakımında problemler oluşturmaktadır. Bunun giderilmesi için kreşler, huzurevleri hastanelerinin genişletilmesine önem verilecektir. Belli bir yaşa gelmiş bakıma muhtaç yaşlıların aile içinde bakılması teşvik edilecektir.”*⁴¹⁸ Parti programında bulunan “Aile ve Sosyal Hizmetler” başlığında, yaşanan sıkıntılara karşı toplum olarak ayakta kalabilmek güçlü bir aile yapısının göstergesi sayılmaktadır.⁴¹⁹ Dubiel'e göre yeni muhafazakarlık liberal sistemlerin bunalımlarını ve burjuva değer sisteminde ortaya çıkan otorite çözümlüğünü eleştirmektedir. Bu yüzden de yeni muhafazakarlık eğitime, kadına ve ailenin statüsüne, cinselliğe ve dinin uygulanışı gibi kültürel değerlere büyük ağırlık vermektedirler.⁴²⁰

İki partinin ideolojik açıdan birbirinden farklı oldukları aşikardır. Batıda da olduğu gibi Türkiye’de de 1970’lerin ortalarına dek sol ve sosyal demokrat düşünceler ve refah devleti uygulamaları hegemonyasını kurmuştur. 1980’lerden itibaren muhafazakarlık atağa geçmiştir. İşte bu dönemlerden birincisini CHP kendini sosyal demokrat/demokratik sol bir parti olarak ilan edip bu kimliği temsil etme gayretine girişmiştir. İkincisini ise, AKP kendini muhafazakar demokrat bir parti olarak ilan edip bu kimliği temsil etmektedir. Özbudun’a ve Hale’e göre, çeşitli bulgular AKP ile CHP’nin arasında geniş bir ideolojik mesafenin bulunduğu işaret etmektedir. CHP merkezi temsil ederken, AKP’nin çevreyi temsil ettiğini belirtmişlerdir.⁴²¹ CHP’nin merkez değerlerinin savunucusu olmasına karşılık 1970’li yıllarda çevreyi de tabanı içine katmaya çalışmıştır. AKP ise kurulduğundan beri

⁴¹⁷ Heywood, A. (2003), s.91-97

⁴¹⁸ <http://www.akparti.org.tr/5-5-sosyal-guvenlik-79.html?PID=40> erişim tarihi: 24/01/11

⁴¹⁹ http://www.akparti.org.tr/parti-programi_79.html?PID=-1&go=prev&oId=44 erişim tarihi: 24/01/11

⁴²⁰ Helmut, Dubiel, “Yeni Muhafazakarlık Nedir” çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.9; aktaran: Güler Z.(2007) “Muhafazakarlık” der. H. Birsen Örs, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, s.146

⁴²¹ Özbudun; Hale (2010), s.78

çevrenin savunucusudur. AKP toplumun, dini ve muhafazakar sosyal değerlere sahip, dışlanmış ve marjinalleştirilmiş kesimlerin partisidir. Fakat AKP’de de son zamanlarda, çevreyi dışlamadan, merkeze yönelim söz konusudur.

IV.4 Seçmen Profiline ve Seçim Beyannamelerine Göre Karşılaştırma

1960’ların sonu ve 1970’lerin başında Türkiye’de eğitim görmüş vatandaş sayısının artmasıyla AP’nin aleyhinde bir eğilim oluşturmuştur. Eğitim düzeyleri arttıkça seçmenler kendilerini artan oranda CHP ile özdeşleştirmişlerdir. Bu dönemde CHP genç gruplardan daha fazla destek görmüştür.⁴²² Yönelim tarafından yapılan ankette AKP’ye oy vereceğini söyleyenlerin yaş dağılımlarına bakıldığında 25-34 yaş aralığından yoğun destek geldiği görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından bakıldığında ise, AKP’ye verilen oy ile eğitim düzeyi arasında ters orantı olduğu görülmektedir.⁴²³ CHP ve AKP’nin seçmenlerinin eğitim ve yaş nitelikleri açısından farkları olduğu görülmektedir.

Parti tutma üzerinde dinin etkisi araştırılmıştır. Bu araştırmaya göre daha dindar olanlar 1970’lerde AP’yi desteklemişlerdir. Dindarlık faktörü azaldıkça da CHP’nin kazandığı destek artmıştır.⁴²⁴ AKP ile CHP seçmenleri kıyaslandığında AKP seçmenleri daha fazla dindarlardan oluşmaktadır. AKP’li seçmenler arasında muhafazakar-dini değerlerin, genel olarak daha önde geldiği görülmektedir.⁴²⁵ Çarkoğlu’na göre, AKP seçmenleri CHP, DYP ve ANAP seçmenlerinden daha dindardırlar.⁴²⁶

CHP 1973 ve 1977 seçimlerinde ücretli, emeği ile geçinen seçmen tabanından oy almıştır. CHP’nin bu seçimlerdeki başarısının altında, kentsel merkezlerin örgütlü işçi sınıfına ve gecekonuda yaşayan alt gelir gruplarına sosyal demokrasiye yöneliminin çekici gelmesi yatmaktadır. Yine bu seçimlerde CHP’nin oy oranları kentlerde kırsallardakinden çok daha yüksektir. Ayrıca CHP’nin büyük

⁴²² Ergüder, Ü. (2009), s.433-434

⁴²³ Turan, A.E. (2004) , s.237

⁴²⁴ Ergüder, Ü. (2009), s.435

⁴²⁵ Özbudun, E.; Hale, W. (2011), s.85

⁴²⁶ Çarkoğlu, A. (2006) “The New Generation Pro-Islamist in Turkey: Bases of the Justice and Development Party in Changing Electoral Space”, *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*’nin içinde, M. Hakan Yavuz, der., Salt Lake City UT, university of Utah Press, s.171-173 aktaran: Özbudun, E; Hale, W. (2010), s.85

kentlerin gecekondularında da hayli oy oranı artmıştır.⁴²⁷ AKP 2002 ve 2007 seçimlerinde daha çok kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan ve sosyoekonomik durumları daha düşük kesimlerden oy almıştır. AKP'nin en büyük destekçilerinin işçilerden, ücretlilerden ve yoksullardan oluştuğu bilinmektedir. Çelik, AKP'nin uzun bir hükümet dönemi ardından oy oranlarını arttırmasının ve yoksullar ile ücretlilerden aldığı bu desteği incelediğinde ortaya bir 'sosyal politika bulmacası'nın çıktığını belirtiyor. Ayrıca AKP'nin iktisadi açıdan piyasacı, sosyal açıdan da hayırsever-yardımsever politikalar benimsediğini ve bu iki kavramın birbirini tamamladığını belirtmektedir. Buna göre piyasanın sosyal yönden yarattığı olumsuzlukların giderilmesinde hayırseverlik önemli bir işlev görmektedir.⁴²⁸ İktisaden ve manen mağdur muhafazakar orta ve alt orta sınıflar AKP ile duygudaşlık kurmuşlardır. AKP'yi kimler destekliyor diye bakıldığında birincisi; kent yoksulları, ikincisi; tarım kesimi, üçüncüsü; Anadolu sermayesi.

CHP ile AKP arasındaki önemli bir farklılık CHP'nin merkez değerlerinin en güçlü savunucusu olmasına karşılık, AKP'nin çevre güçlerinin temsilcisi olarak görünmesidir.⁴²⁹ CHP'nin daha devletçi çizgide AKP'ninse daha halkçı çizgide olduğu söylenebilir. Gerçi 1970'lerde CHP'nin daha önceki dönemlere göre söylemlerini devletçi çizgisini halkçı çizgiye çektiği görülmektedir.

CHP 1973 genel seçimi için 1969 genel seçiminde hazırladığı beyannameyi gözden geçirip genişletmiştir. 1969 seçim beyannamesinin adı 'Düzen Değişikliği Programı', 1973 seçim beyannamesinin adı 'Ak Günlere'dir. 1973 seçim beyannamesinde, 1969'dakinden farklı olarak, ortanın solu ifadesinden daha çok demokratik sol ifadesini kullanmıştır. 1973 seçim beyannamesinde rejim bunalımı ve bu bunalımın yarattığı sorunlar üzerinde durulmuştur. Gençlik ve eğitim sorunlarının özenle ve önemle ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Ekonomik ve sosyal politikalar çıkar grupları tarafından 'sosyal devlet' anlayışıyla bağdaşmayacak şekilde kullanılmış ve sağa kaydırılmıştır. Ak Günlere seçim beyannamesinde Ecevit halkçılığında öne çıkan ekonomik politikalar dikkati çekmektedir. Bu politikalar daha çok küçük sanayi ve halk sektörünün desteklenmesi, esnaf ve köy

⁴²⁷ Turan, A. E. (2004), s.95-100

⁴²⁸ Çelik, A. "Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik" İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Mart 2010, sayı:42, s.64-65

⁴²⁹ Özbudun, E.; Hale, W. (2011), s.78

kooperatifçiliğinin yaygınlaştırılması ve bu yolla da gelir dağılımı konusunda yaşanan adaletsizliklerin azaltılması anlayışına dayanmıştır.⁴³⁰ CHP o gün için mevcut ekonomi politikalarını halkın yararına uygun bulmamaktadır. Bu yüzden de CHP halkı hiçe sayan bu anti-sosyal planı değiştirip ekonomik yönüyle sosyal yönü dengeli ve uyumlu halkçı bir plan hazırlayacaktır. Parti Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını çağdıışı bir ekonomik tutum ve sosyal adalet açısından aykırı bulmuştur. Hızlı hayat pahalılaşması, halkın tasarruf yapmasını zorlaştırmış ve karsızlaştırmıştır. Bu yüzden de Türk halkının belirgin ve sağlıklı bir niteliği olan tasarruf eğilimi de gitgide baltalanmıştır. Beyannamede hızlı kalkınma ile sosyal adaleti birlikte ve demokratik rejim içinde gerçekleştirmenin yolu halkın emeğinden ve üretiminden oluşan değeri gene halkın eliyle yatırımlara ve başka ekonomik faaliyete yöneltecek halk girişimciliğine öncelik tanıyan bir ekonomik düzen kurmaktır. “*Özel girişim olacaktır bu düzende; fakat aşırı karlarla halkı ezmeyecektir ve ekonomiye de devlet yönetimine de egemen olamayacaktır. Devlet girişimciliği olacaktır bu düzende, fakat devleti halktan daha güçlü kılıcı boyutlara varmayacaktır.*” Halkçı iktidarda kalkınma köylüden başlayacak ve bütün topluma dengeli ve adaletli bir şekilde yayılacaktır. Halkçı iktidarda emeğiyle veya üretimiyle ekonomiyi besleyen halk güçlendirilecek, bu yolla da Türkiye ekonomisinin kaynağını gürleştirecektir.

AKP'nin 2002 seçim beyannamesine bakıldığında, ilkeli siyaset, temel hak ve özgürlükler, demokrasi ve sivil toplum, hukuk ve adalet reformu, yönetimin yeniden yapılandırılması, ekonomi politikaları, tarım ve hayvancılık, sosyal politikalar, dış politika başlıkları altında mevcut sorunları tanımladıktan sonra bu sorunların çözüm önerilerine yer vermiştir. Beyannamede AKP, her kesimin sorunlarını benimsediğini ve herkesi kucakladığını göstermektedir. Ayrıca AKP kendini demokrat ve muhafazakar olarak tanımlamaktadır. Parti, Cumhuriyet döneminde, devlet öncülüğünde sanayileşme, planlı kalkınma, liberal ve dışa açık büyüme gibi çeşitli ekonomik kalkınma modellerinin uygulandığını ve yaşanan tecrübelerin, serbest piyasa sistemi hakim olan ekonomilerin daha sağlıklı bir gelişme ve kalkınma yakaladığını ifade etmiştir.⁴³¹ Görüldüğü gibi AKP serbest piyasa ekonomisini

⁴³⁰ Ataay, F. (2007b), s.63

⁴³¹ <http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SE%C3%87%C4%B0M%20beyanname-KISALTILMI%C5%9E.doc> “Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyannamesi (2002), s.1-38” erişim tarihi: 03.05.2011

savunmaktadır. 2002 seçim beyannamesinde belirttiği serbest piyasa ekonomisini 2002-2007 yılları arasında uygulamış ve 2003-2007 yılları arası için Cumhuriyet tarihinin ekonomik yönden en parlak dönemi olarak kaydetmiştir. 2007 seçim beyannamesinde de serbest piyasa ekonomisinden yana olduğunu yinelemiştir. AKP hem 2002 hem de 2007 seçim beyannamelerinde “insanı yaşat ki devlet yaşasın” anlayışında olduğunu belirtmiştir.

İki parti seçim beyannameleri göz önüne alarak karşılaştırıldığında, ideolojik olarak AKP'nin muhafazakar demokrattığı, CHP'nin sosyal demokrattığı öne çıkardığı görülmektedir. Her iki parti de kendi uygulayacakları ekonomi politikalarının ülke için en iyisi olacağını iddia etmektedirler. AKP serbest piyasa ekonomisinin, CHP ise devletçi ve karma bir ekonominin ülke için yararlı olacağına inanmıştır. Sınıfsal yönelimlere bakıldığında CHP'nin daha çok emekçi, çiftçi, üretimiyle ekonomiye katkı sağlayan, özellikle uygulanan –CHP'ye göre- yanlış ekonomi politikasından zarar gören kesimleri beyannamesinde konu ettiği görülebilir. AKP ise her kesimin sorunlarını benimsediğini ve herkesi kucakladığını belirtmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimlere CHP'nin de 1960'ların başından itibaren değişerek cevap vermesi onun 1973'teki genel seçimden birinci parti olarak ve 1977 genel seçiminden de bu başarısını pekiştirerek çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte ortanın solu ve sosyal demokrasi ya da demokratik sol kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramlar toplumsal tabandan önemli ölçüde kabul görmüş ve beğeni toplamıştır. Bu kavramlar CHP'yi devlet partisi görüntüsünden kurtarıp halk partisine dönüştürmüştür. CHP'nin bu başarısının ardında yatan bir etken de 1972 yılında parti Genel Başkanlığına Ecevit'in geçmesi olmuştur. Ecevit karizmasıyla halktan büyük beğeni toplamıştır. Böylece CHP 1979'un sonlarına kadar olan zaman zarfında siyasette önemli bir rol oynamıştır. CHP o yıllarda bir yandan geleneksel kimliğini korumuş diğer yandan da halk sınıfının ekonomik ve sosyal taleplerine uygun politikalar sunmak için uğraş vermiştir. Bu politikalar sayesinde kırdaki, kentteki ve emekçi insanlarla ilişki kurmada başarılı olmuştur. CHP bu dönemden sonra siyasi hayatında bir daha iktidara gelememiştir. CHP'nin bu dönemde kazandığı siyasi başarıları bakıldığında altın çağ yaşadığı söylenebilir. Üst üste kazandığı iki seçim zaferi Türkiye'deki sol harekete önemli bir katkı yapmıştır.

Tüm dünyada 1980 sonrası neoliberal politikalara hızla entegre olan ve 1990'ların başından itibaren iki kutuplu dünya düzeninin son bulduğu yeni bir düzene doğru gidilen, tüm taşların yerinden oynadığı bir dönem başlamıştır. Sosyalizmin çözülüşü kapitalist düzenin karşı karşıya kaldığı tehdidin de çöküşü olmuştur. Türkiye'de de dünyadaki siyasal ve ekonomik dönüşüme paralel bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin 1990'lı yıllar boyunca belli bir istikrar içerisinde gerçekleşmediği yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan anlaşılabilir. İçinden geçilen değişim süreci topluma da sirayet etmiştir. 1990'larda siyaset ve devlet büyüklerinin içinde bulunduğu skandalların ortaya çıkması, yoksulluğun hızla artması, yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ve bu sorunlara çözüm üretilemeyişi toplumda siyasal güvensizliğe neden olmuştur.

1980'li yılların sonlarından 1990'lı yılların sonlarına kadar geçen süre zarfında, İslamcı hareketin ekonomik, siyasal ve toplumsal krizler için ortaya attığı

çözümlerin daha iyisini ortaya atacak olmadığı bir dönem yaşanmıştır. İslamcı hareket 1990'larda yerel yönetimlerde kazandığı başarılarla 1980'de temeli atılan ekonomik düzenin yoksullaştırdığı, girilen sosyal ve kültürel reformların bir kenara attığı kimselere ulaşabilmiştir.

Milli Görüş akımını temsil eden partilerin kapatılması ardıllarının kurulmasını da beraberinde getirmiştir. İşte AKP de bu zincirin içinden çıkmıştır. Fakat AKP, siyasal yelpazede Milli Görüşü temsil eden Necmettin Erbakan tarafından kurulmuş olan ve kapatılan MNP-MSP-RP-FP çizgisinden ayrılarak gelen bir partidir. Gerek ekonomi politikaları gerekse Batıyla bütünleşme konusundaki esnek davranışları AKP'nin DP-ANAP çizgisinde değerlendirilmesine olanak vermektedir. AKP her ne kadar Milli Görüşü temsil eden partilerden farklılaşsa da bu geleneğin içinden çıkmış bir partidir. AKP Milli Görüş akımını döneminin koşullarına uygun işleyip muhafazakar demokrat bir parti olarak kendini seçmene sunmuştur.

Türkiye siyasetinin 1990'lar boyunca yaşadığı siyasi istikrarsızlık 2002 genel seçimiyle sona ermiş görünmektedir. AKP'nin üst üste aldığı seçim zaferi hem merkez sağ eline geçirmiş olduğu hem de Türkiye siyasetinde hegemonik bir parti olduğu yönünde yorumlamak mümkündür. Şu anda AKP neoliberal hegemonyanın tek temsilcisi olarak görülmektedir. Ayrıca AKP'nin yeni bir siyasi kimlik olarak Türk siyasetine kazandırdığı ve kendisini tanımladığı muhafazakar demokrasi kavramının, toplumun geniş kesimleri tarafından önemli ölçüde kabul gördüğü söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

Partiler karşılaştırıldığında, CHP'nin varlığı devam eden bir parti olarak ideolojik söyleminde bir değişim olduğu; AKP'nin ise 1960'ların sonunda başlayan bir görüşün değişerek yeni bir partide ve yeni bir formda ortaya çıktığı söylenebilir. Her iki parti de değerlendirilen dönemlerinin koşullarına en uygun ideolojik söylemi yakalamışlardır. Yine her iki partinin yaşadığı parti içi çekişmeler birbirine benzer niteliktedir. CHP'de sosyal demokrasiye doğru eğilim söz konusuken parti içi çekişmeler baş göstermiş ve parti iki farklı görüşe sahip gruba ayrılmıştır. AKP de içinden doğduğu partide iki farklı görüş ayrılığı yaşanmıştır. Hatta bu görüş ayrılığı AKP'nin ortaya çıkmasının en önemli noktasıdır. İki partide de “yenilikçi” ve

“gelenekçi” kanat çatışması söz konusu olmuştur. Yükselen ve başarıya ulaşan kanat “yenilikçi”lerdir. Partilerin yükselişte olduğu dönemler göz önüne alındığında ekonomik ve siyasi açıdan paralellik olduğu görülmektedir. Her iki dönemde de ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlıklar söz konusudur. Her iki partinin yükseldiği dönemlerde farklı ekonomi politikaları uygulamada olmuştur. CHP’nin yükseliş gösterdiği dönemde ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmıştır. AKP’nin yükselişte olduğu dönemde ise ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulanmaktadır. Her iki parti de kendi uygulayacakları ekonomi politikalarının ülke için en iyisi olacağını iddia etmektedirler. AKP serbest piyasa ekonomisinin, CHP ise devletçi ve karma bir ekonominin ülke için yararlı olacağına inanmıştır. CHP’nin daha devletçi çizgide AKP’ninse daha halkçı çizgide olduğu söylenebilir. Gerçi 1970’lerde CHP’nin daha önceki dönemlere göre söylemlerini devletçi çizgisini halkçı çizgiye çektiği görülmektedir. Seçmen davranışları açısından incelendiğinde parti tutma üzerinde dinin AKP’li seçimde daha çok etkili olduğu ve ayrıca CHP ve AKP’nin seçmenlerinin eğitim ve yaş nitelikleri açısından farkları olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap- Kitap İçinde Bölüm:

Ahmad, Feroz (1983) “Siyasal Hayat, Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, cilt.4, İstanbul: İletişim

Akdoğan, Yalçın (2004) “AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi” İstanbul: Alfa

Akdoğan, Yalçın (2003) “Muhafazakar Demokrasi” Ankara

Akgün, Birol (2007) “Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven” Ankara: Nobel

Akşin, Sina (yay. yön), (2005) “Çağdaş Türkiye 1908–1980” **Türkiye Tarihi 4** içinde, İstanbul: Cem Yayınevi

Akşin, Sina (yay. yön), (2007) “Çağdaş Türkiye 1908–1980” **Türkiye Tarihi 5**, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi

Akşin, Sina (2007) “Düşünce Tarihi (1945 Sonrası)” **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi

Akşin Sina (2007) “Siyasal Tarih” **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi

Akyol, Taha (2009) “AKP Büyük Sermayenin Değil, Yükselen Anadolu Sermayesinin Temsilcisidir.” **AKP Yeni Merkez Sağ mı?** içinde, haz. Ümit Kurt, Ankara: Dipnot

Anderson, Perry (2007), “Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji” çev. Tarık Günersel, İstanbul: Salyangoz

Ataay, Faruk (2007a) “Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması” Ankara: De Ki

Ataay, Faruk (2007b) “12 Mart’tan 12 Eylül’ Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti” Ankara: De Ki

Ataay, Faruk (2008) “Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi” Ankara: Deki

Ayata, Sencer (1998) “Himayecilik, Parti ve Devlet: Türkiye’de İslam’ın Siyasallaşması”, **75 Yılda Tebaa’dan Yurttaşa Doğru** içinde, (editör: Artun Ünsal) Tarih Vakfı Yayınları

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008) “2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum” İstanbul: Yordam

Bakırezer, Güven, Yücel **Demirer** (2009) “Ak Parti’nin Sosyal Siyaseti” **AKP Kitabı** içinde, der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix

Balkan, Neşecan; Sungur **Savran** “Sürekli Kriz Politikaları” İstanbul: Metis

Belge, Murat. (2006) “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (der.) I. C. Schick, E.A. Tonak, İstanbul: Belge

Bezci, Bünyamin (2010) “Cumhuriyet Halk Partisi” **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, (edit.)Turgay Uzun, Ankara: Orion

Bogdanor, Vernon (1999) “Blackwell’in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi I” Yay. Haz. Bülent Peker, Ankara: Ümit Yay.

Bogdanor, Vernon (2003) “Blackwell’in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi II” Yay. Haz. Erhan Yükselci, Ankara: Ümit Yay.

Boratav, Korkut (2010) “Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye” İstanbul: Yordam

Boratav, Korkut (2007a) “Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005” Ankara: İmge

Boratav, Korkut (2007b) “İktisadi Tarih (1981-2002)” **Türkiye Tarihi 5** içinde, (yay. yön) Sina Akşin, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi

Boratav, Korkut (2005a) “1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar Ve Bölüşüm” İstanbul; İmge

Borotav, Korkut (2005b) “Çağdaş Türkiye 1908–1980” Türkiye Tarihi 4, Sina Akşin (yay. yön), İstanbul: Cem Yayınevi içinde

Boratav, Korkut; **Çağlar Keyder**; **Şevket Pamuk**, (1987, 2.basım) “Kriz Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu” İstanbul: Kaynak

Brachet-Marquez, Viviane (2005), “Undemocratic Politics in the Twentieth Century and Beyond” Thomas Janoski (der.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.

Buğra, A. (2003) “Dini Kimlik ve Sınıf: Bir MÜSİAD ve Hak-İş Karşılaştırması” **Sürekli Kriz Politikaları** içinde, hazırlayanlar: Balkan, N.; S. Savran, İstanbul: Metis

Bulaç, Ali (2010) “Göçün ve Kentin İktidarı (Milli Görüş’ten Muhafazakar Demokrasi’ye AK Parti)” İstanbul: Çıra

Cindoruk, Hüsamettin (2009) “AKP Dinci Bir Parti” **AKP Yeni Merkez Sağ mı?** içinde, haz. Ümit Kurt, Ankara: Dipnot

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (1983) 4.cilt, yay. haz. Murat Belge-Mete Tuncay, İstanbul: İletişim

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (1983) 7.cilt, yay. haz. Murat Belge-Mete Tuncay İstanbul: İletişim

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (1983) 8.cilt, yay. haz. Murat Belge-Mete Tuncay İstanbul: İletişim

Çaha, Ömer (1999) “Sivil Toplum, Aydınlar Ve Demokrasi” İstanbul: İz Yayıncılık

Çaha, Ömer (2007) “Dört Akım Dört Siyaset” Ankara: Orion

Çakır, Ruşen (1994) “Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak” İstanbul: Siyah Beyaz

Çavdar, Tevfik (1983) “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, cilt.4, İstanbul: İletişim

Çavdar, Tevfik (2004) “Türkiye’nin Demokrasi Tarihi- 1950’den Günümüze” Ankara: İmge

- Çavdar**, Tefvik (2006) “Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye” Ankara: Bilgi
- Çitçi**, Oya (2005) “Yerel Seçimler Coğrafyası” Ankara: TODAİ
- Çubukçu**, Uçan, S. (2007) “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek” (Der. H.Birsen Öz) **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları içinde
- Ecevit**, Bülent (1966) “Ortanın Solu” Ankara: Kim
- Ecevit**, Bülent, “Türkiye 1965-1975” CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in 1976 Bütçesi Üzerinde Millet Meclisinde Yaptığı Konuşma
- Erdilek**, N. (1983) “Hükümetler ve Programlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, cilt.4, İstanbul: İletişim
- Ergüder**, Üstün (2009) “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri” **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme** içinde, editör: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Bursa: Dora
- Ergül**, Teoman (2000) “Sosyaldemokraside Bölüşme Yılları” cilt.2, İstanbul: Gündoğan
- Gerger**, Haluk (1998) “Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası” İstanbul: Belge
- Gözler**, Kemal (2003) “Anayasa Hukukuna Giriş” Bursa: Ekin
- Gülalp**, Haldun (1993) “Kapitalizm Sınıflar Ve Devlet” İstanbul: Belge
- Gülalp**, Haldun (2003) “Kimlikler Siyaseti” İstanbul: Metis
- Günlü**, Ramazan (Der.) (2008) “Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri”, Ankara: Dipnot
- Günlü**, Ramazan (2008) “Devlet ve Yurttaşları: Türkiye’de Siyasal Mücadele ve Demokrasi”, **Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri** içinde, (der.) Ramazan Günlü, , Ankara: Dipnot
- Güvenç**, Nazım (2008) “Türkiye’nin Geleceği Ve CHP” İstanbul: Anahtar

- Heper**, Metin (2011) “Türkiye’nin Siyasal Hayatı” İstanbul: Doğan Kitap
- Heywood**, Andrew (2003) “Siyasi İdeolojiler” (çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan) Ankara: Adres
- Jasper**, James (2005), “Culture, Knowledge, and Politics” Thomas Janoski (der.), The Handbook of Political Sociology, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jung**, Dietrich; Wolfango **Piccoli** (2004) “Yol Ayrımında Türkiye” (çev. Berna Kurt) İstanbul: Kitap
- Kaçmazoğlu**, H. Bayram (1995) “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri” İstanbul: Birey
- Kahraman**, H.Bülent (2007) “Türk Sağı ve AKP” İstanbul: Agora
- Kahraman**, H.Bülent (2008) “Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I” İstanbul: Agora
- Kalaycıoğlu**, Ersin; A.Yaşar Sarıbay “Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim” İstanbul: Der
- Kardam**, Ahmet; Sezgin **Tüzün** (1998) “Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar Ve Seçmen Davranışları” Ankara: Veri Araştırma
- Kazgan**, Gülten (1999) “Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi” İstanbul: Altın Kitaplar
- Keyder**, Çağlar (1993) “Türkiye’de Devlet Ve Sınıflar” İstanbul: İletişim
- Keyder**, Çağlar (2006) “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, I. C. Schick, E.A. Tonak (der.), İstanbul: Belge
- Kışlalı**, A., Taner (1993) “Atatürk’e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği” Ankara
- Kili**, Suna (1976) “1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler” İstanbul: Çağlayan
- Kongar**, Emre (2003) “21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı” İstanbul: Remzi

- Köker**, Levent (1990) “İki Farklı Siyaset” İstanbul: Ayrıntı
- Kurt**, Ümit (Haz.) (2009) “AKP Yeni Merkez Sağ mı?” Ankara: Dipnot
- Lipset**, Seymour Martin (1986) ”Siyasi İnsan” Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği
- Lipson**, Leslie (2005), Siyasetin Temel Sorunları, çev. Fügen Yavuz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Markoff**, John (2005), “Transition to Democracy” Thomas Janoski (der.), The Handbook of Political Sociology, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mert**, Nuray (2007) “Merkez Sağın Kısa Tarihi” İstanbul: Selis
- Meyer**, Thomas (2005) “Sosyal Demokrasinin Geleceği” İstanbul: Agora
- Örs**, H. Birsen (2007) (der.) “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler” İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun**, Ergun; William **Hale**, (2010) “Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı” İstanbul: Doğan
- Poyraz**, F (2010) “Milli Nizam Partisi’nden Ak Parti’ye”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, edit. Turgay Uzun, Ankara: Orion
- Sarıbay**, A.Yaşar (2001) “Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler” İstanbul: Alfa
- Sarıtaş**, İbrahim (2006) “Sosyal Demokrasi” Ankara: Orion
- Saybaşılı**, Kemali (1992) “İktisat, Siyaset, Devlet Ve Türkiye” Ankara: Bağlam
- Savran** Sungur (2003) “20. Yüzyılın Politik Mirası” Hazırlayanlar: Balkan, N.; S. Savran, **Sürekli Kriz Politikaları** içinde, İstanbul: Metis
- Schick**, Irvin, C.; E.Ahmet **Tonak** (der.), (2006) “Geçiş Sürecinde Türkiye” İstanbul: Belge
- Schick**, Irvin, C.; E.Ahmet **Tonak** (2006) “Sonuç” **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (der.) I. C. Schick, E.A. Tonak, İstanbul: Belge

Şaylan, Gencay (1995) “Değişim Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi” Ankara: İmge

Şen, Serdar (2004) “AKP Milli Görüşçü Mü?” İstanbul: Nokta

Tekeli, Şirin (1983) “Cumhuriyet Döneminde Seçimler” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 7 içinde, İstanbul: İletişim

Timur, Taner (2006) “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, I. C. Schick, E.A. Tonak (der.), İstanbul: Belge

Tilly, Charles (2005) “Avrupa'da devrimler 1492-1992=European revolutions, 1492-1992” İstanbul: Literatür Yay.

Toprak, Binnaz (1983) “Siyasal Partiler/ Milli Selamet Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.8 içinde, İstanbul: İletişim

Torfin, Jacob (2005), “The Linguistic Turn: Foucault, Laclau, Mouffe, and Zizek” Thomas Janoski (der.), *The Handbook of Political Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.

Tosun, Tanju (2008) “Siyaseti İzlerken” Ankara: Liberte

Tunçay, Mete (1983) “Siyasal Hayat, Siyasal Gelişmenin Evreleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi** içinde, cilt.4, İstanbul: İletişim

Turan, A.Eşref. (2004) “Türkiye’de Seçmen Davranışı- Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi” İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tütüncü, Esmer, Gülsüm (2006) “CHP:1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu” Antalya: Yeniden Anadolu Ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları

Uzgel, İlhan; Bülent **Duru**(der), (2009) “Ak Parti’nin Sosyal Siyaseti” AKP Kitabı Ankara: Phoenix

Uzgel, İlhan (2009) “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP El Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu** içinde, der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Ankara: Phoenix

Uzun, Turgay (editör), (2010) “İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler”
Ankara: Orion

Ünsal, Artun (editör), (1998) “75 Yılda Tebaa’dan Yurttaşa Doğru” Tarih Vakfı
Yayınları

Van den Berg, Axel ve Janoski, **Thomas** (2005) “Conflict Theories in Political
Sociology” Thomas Janoski (der.), The Handbook of Political Sociology,
Cambridge: Cambridge University Press.

Vergin, Nur (2006) “Siyasetin Sosyolojisi” (4.Basım), İstanbul: Bağlam

Yavuz, Hakan (2005) “Modernleşen Müslümanlar, Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş
ve AK Parti” İstanbul: Kitap

Yıldız, Nuran (2002) Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi- Liderler, İmajlar, Medya,
Ankara: Phoenix

Zürcher, Eric, Jan (2010) “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi” İstanbul: İletişim

Gazete-Dergi-Makale-Tez:

Arklan, Ümit (2004) “*Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan
Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma*” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı,
Konya

Çelik, Aziz “*Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük
Yerine Hayırseverlik*” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Mart
2010, sayı:42

Çınar, Menderes “*Milli Görüş Hareketi: Gidenler ve Kalanlar*” Birikim, Ekim 2002,
sayı:162

Ertuğrul, Cemil, Olcay **Çolak**, “*Küreselleşme Sürecinde Sosyal Devletten
Neoliberal Devlete Geçiş*” Ekonomik Yorumlar, Mayıs 2010, yıl:47, sayı:543.

Fedayi, C. “*Ortanın Solu Akımı*” Liberal Düşünce, Kış, 2004

Gümüş, Handan (2009) “*Türk Seçmen Davranışı Ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları*” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya

Gürel, Tuğçe (2007) “*Türk Siyasi Tarihinde “Muhafazakarlık” Kimliği Ve AKP Örneği İncelemesi*” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul

Kalaycıoğlu, Ersin (2001) “*Turkish Democracy: Patronage Versus Governance*” Vol. 2, No. 1, (Spring). Pp. 54-70.

Kılıçbay, Mehmet, Ali “*Sol Siyaset*” Stratejik Boyut

Müftüler-Bac, Meltem “*The New Face Of Turkey: The Domestic And Foreign Policy Implications Of November 2002 Elections*” East European Quarterly, XXXVII, No.4 January, 2004

Özgenç, İnci, Örkün (2006) “*İmajın Oluşumu ve Değişiminde Basının Etkileri: Bülent Ecevit Örneği*” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara

Savran, Sungur “*AKP ve Burjuvazinin İç Savaşı*” İktisat Dergisi, Mart-Nisan 2007

Yıldırım, Ayşe, Aslı (2008) “*Siyasal İletişim Sürecinde Hitabet Sanatının Kullanılmasının Liderin Başarısına Etkisi: Recep Tayyip Erdoğan Örneği*” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara

Taha Akyol, “*AKP’nin Ateşle İmtihanı*” Milliyet, 04.11.2002

Derya Sazak, “*AKP’nin Zaferi*” Milliyet, 04.11.2002

Erdoğan: “*Milli Görüş Gömleğini 28 Şubat’ta Çıkardık*” Akşam, 14.08.2003

Milliyet, “*Tek Başına İş Başına*” 04.11.2002

Sabah, “*Dünyanın Gözü Kulağı Sandıktaydı*” 04.11.2002

İnternet Kaynakları:

<http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/1639.pdf> erişim tarihi: 18.03.2010

<http://www.milliyet.com.tr/2003/10/24/yazar/civaoglu.html> erişim tarihi: 01.04.2010

http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt4sayi11/cilt4_sayi11_gurcan_bozkir.pdf
s.234, erişim tarihi: 07.01.2010

<http://www.candundar.com.tr/index.php?Did=3742> erişim tarihi: 06.01.2010

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=887357&Date=08.07.2008&CategoryID=99>, erişim tarihi: 22.06.2010

http://www.obarsiv.com/pdf/galip_yalman.pdf erişim tarihi: 06.10.2010

<http://www.belgenet.com/secim/secim-06.html> erişim tarihi:23.12.2010

Çarkoğlu, Ali, Toprak, Binnaz (2006) “Değişen Türkiye’de Din Toplum Siyaset”
<http://research.sabanciuniv.edu/5851/1/DegisenTRdeDin-Toplum-Siyaset.pdf> erişim tarihi: 03.01.2011

Günlü, Ramazan (2009), “Politics, Democracy and Civil Society: Local Governance in Mugla, Turkey” Paper presented in Postdam Conference of European Consortium for Political Research, <http://povb-ecpr.org/node/65?destination=node%2F65>

http://www.akparti.org.tr/5-5-sosyal-guvenlik-_79.html?pID=40 erişim tarihi: 24.01.2011

Dağı, İhsan, “AKP İslamcı Bir Parti Mi?” Zaman Gazetesi, 21.11.2002
<http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/21/yorumlar/default.htm> erişim tarihi: 22.03.2011

Tanıyıcı, Şaban, “AKP İslamcı Mı, Muhafazakar Demokrat Mı?” Zaman Gazetesi, 27.03.2002, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/27/yorumlar/yorum2.htm> erişim tarihi: 22.03.2011

Kahraman, H.B., “Merkez mi, ‘catch all’ mu” Sabah Gazetesi, 07.10.2009
http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/kahraman/2009/10/07/merkez_mi_catchall_mu
erişim tarihi: 24.03.2011

[http://www.bilgininadresi.net/Madde/12344/Toplay%C4%B1c%C4%B1-parti-\(catch-all-party\)-](http://www.bilgininadresi.net/Madde/12344/Toplay%C4%B1c%C4%B1-parti-(catch-all-party)-) erişim tarihi: 24.03.2011

www.akparti.org.tr

www.chp.org.tr

<http://www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/SE%C3%87%C4%B0M%20beyanname-KISALTILMI%C5%9E.doc> “Her Şey Türkiye İçin: Ak Parti Seçim Beyanname (2002)” erişim tarihi: 03.05.2011

http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/718499c1c8cef67_ek.doc?tipi=&turu=&sube=#_Toc170299911 “AKP 2007 Seçim Bildirgesi” erişim tarihi: 03.05.2011

Milliyet Gazetesi, “1977 Seçim Türkiye’si ve İktidar İsteyen Partiler” 25.05.1977, s.13 <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Chp%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi/> erişim tarihi: 12.05.11

Özçelik, Sevgi (haz.) “Karaoğlan Efsanesi”,

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/karaoglan.asp> Erişim tarihi: 25.05.11

<http://kitap.milliyet.com.tr/hakkinda-en-cok-yazilan-lider-bulent-ecevit/kitap/haberdetay/02.12.2006/965414/default.htm> erişim tarihi: 25.05.11

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : GÖZDE MÜŞERREF GEZGÜÇ

Doğum Yeri : İZMİR

Doğum Yılı : 1985

Medeni Hali : BEKAR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : NEVVAR SALİR İŞGÖREN LİSESİ 2000-2003

Lisans : MUĞLA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ 2003-2007

Yabancı Dil : İNGİLİZCE

MESLEKİ BİLGİLER

2009-.... MUĞLA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÜNYESİNDE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİNDE KAMU
YÖNETİMİ BÖLÜMÜ ARAŞTIRMA GÖREVLİLİĞİ